VINKO NIKOLIĆ

Nacionalni zadatci književnosti

2631

Naslovnu stranu izradio Vladimir Udatny

ZAGREB

NIKOLIĆ:

NACIONALNI ZADATCI KNJIŽEVNOSTI

Hrvatska školska knjižnica

HRVATSKA ŠKOLSKA KNJIŽNICA

»ČOVJEK I ODGOJ«
Urednik: PROF. VINKO NIKOLIĆ

KNJIGA 2

VINKO NIKOLIĆ
NACIONALNI ZADATCI KNJIŽEVNOSTI

IZDANJE DRUŽTVA HRVATSKIH SREDNJOŠKOLSKIH PROFESORA

VINKO NIKOLIĆ

NACIONALNI ZADATCI KNJIŽEVNOSTI

KNJIŽEVNI NACIONALNO-ODGOJNI ČLANCI

ZAGREB 1944

TISAK HRVATSKE DRŽAVNE TISKARE U ZAGREBU

Nikolić Vinko

U V O D

Kada je pokrenuta »Hrvatska školska knjižnica«, nije se u kolu »Čovjek i odgoj« namjeravala izdavati teorija pedagogije, znanstvena djela s toga područja, nego književno-kulturno, poviestno i drugo štivo, koje će koristiti nacionalnom odgoju hrvatske školske mladeži.

Zato, u pomanjkanju takvog izvornog štiva, a na temelju zaključka upravnog vieća Družtva hrvatskih srednjoškolskih profesora (14. siečnja 1944.) donosimo ove književne nacionalno-odgojne članke. Oni po svom sadržaju i namjeni točno ulaze u okvir naše knjižnice, a upućeni su, u prvom redu, našoj hrvatskoj školskoj mladeži.

Nisu ovi članci napisani za ovu priliku. Oni su nastali u razdoblju od 9 godina mojeg književnog rada, i to za različite potrebe, za različitu publiku, u različitim prilikama i za različite listove. Sada su svi okupljeni u jednoj knjizi — dio mojeg rada na tom području — a povezuje ih jedinstveno gledanje na nacionalne zadatke književnosti. Iz svega je očito naše stanovište, da smo mi za nacionalnu književnost; za književnost, koja će biti i nacionalna i umjetnost. Samo tako će književnost odgovoriti visokim zadatcima u svome narodu.

U sklopu tih nacionalnih zadataka pokušali smo osvietliti neka važna književna pitanja. Osim članaka obćenite naravi, donieli smo i tri članka o pojedinim književnicima: Botiću, Kumičiću i Harambašiću, jer oni su među našim starijim književnicima prvoborci nacionalne književnosti, a ujedno kao ljudi živi primjeri nesebične službe Domovini.

Nisu, posve naravno, svi ovi članci mogli izići u ovoj knjizi bez preinaka. Neki su čak trebali veće izpravke, dopune, izpuštanja, da bi čitavo djelo bilo zaobljeno i cjelovito. U tome poslu srdačno sam zahvalan gospođi dr. prof. Miri Ille, posebno g. prof. Pavlu Tijanu, ocjenjivačima, koje je Družtvo odredilo. Oni su mi svojim savjetima mnogo pomogli.

Neka ova knjiga bude od što veće koristi hrvatskoj mladeži, a neka i hrvatskim nastavnicima pomogne u nacionalnom odgoju novog hrvatskog državotvornog naraštaja.

Zagreb, 2. ožujka 1944.

V. N.

Nacionalni zadatci književnosti

Književnost je s v i e s t n o stvaranje. Ne samo znanstvena, što je naravno i jedino moguće, nego i liepa književnost. Beletristika. Liepa se književnost stvara u nadahnuću, u naviru čuvstva. Svejedno, književnik je i pri tome sviestan onoga, što stvara. On nadzire stvaranje. Um je onaj, koji vrši tu ulogu. Um upravlja, ravna srdcem i maštom; na čas im pušta maha, da im domalo suspregne uzde. U času stvaranja može srdce prieći granice, može mašta razuzdano zalutati, ali zato se kasnije, u časovima dotjerivanja, u radu na usavršavanju oblika djelo mora uskladiti u svim dielovima i u svakom pravcu, kako bi bilo što cjelovitija umjetnina.

Iz toga, a da ne povriedimo zakone umjetnosti, niti diramo pitanje slobode stvaranja, proizlazi, da se književno stvaranje može, pače m o r a nadzirati. Mora se nadzirati stoga, što književnost spada u javno djelovanje. Zbog toga se književnost, kao svako drugo javno djelovanje mora pokoravati zahtjevima i pravima javnosti. Javnost, inače, ne zanimaju književna djela sama po sebi; nikako ona, koja pišemo i spremamo u svoju ladicu. Ali, javnosti ne može biti svejedno, što mi tiskamo. Zato je i ovdje rieč o tiskanim djelima, dakle o onima, koja su upućena javnosti.

Kad je rieč o međusobnom odnosu, jasno je, da je tu uzko i nedjeljivo povezano međusobno pravo i dužnost. Dužnost umjetnika pridonieti što ljepši i bogatiji prinos zajednici. Pravo zajednice primiti samo ono, što je njoj potrebno, koristno i dobro, što je njoj liepo.

Narod je takva zajednica, koja u tom smislu imade najviše prava. Jer, narod je zajednica volje i htienja jedne, krvlju i poviešću povezane skupine ljudi zajedničke prošlosti i sadašnjosti, a koja smjera istoj budućnosti. Zbog toga, narodna zajednica ne smije pustiti s vida ništa, što spada u javno djelovanje.

Zato, književnost, kao javno djelovanje, imade zadatke u svome vremenu, zadatke u svome narodu i njegovu životu. Ti su zadatci višestruki, a mogli bismo ih svesti uglavnom na dva glavna.

Zadatak je književnost u prvom redu: oblikovati suvremeno zbivanje. Ne mogu književnici ići mimo, a još manje protiv svoga naroda. Ne tražimo time, da se suvremeni događaji odmah unose u književnost. Ti su događaji nama preblizu, a kod mnogih je stvari potrebna bar neka udaljenost. Ali svejedno, ne mogu književnici kao sliepci prolaziti kraj svojih suvremenika i njihovih patnja i stradavanja, a da se to u njihovu stvaranju ne odrazuje.

Ma koliko se književnici namjerno čuvali po strani od dnevnih događaja, tobože, da se ne povriedi dostojanstvo umjetnosti, ipak ni oni ne mogu te događaje ne zapažati. Ta i sami su dio toga svega. I sami snose posljedice. Zbog toga, nije moguće, da im ti događaji ne potresuju dušu, da im ne ranjavaju srdce, da suzama ne rose oči. Zato

smatramo, da i književnik mora, kao dio svoga naroda, proživljavati narodni život. Onda će i njegovo stvaranje biti odraz suvremenih zbivanja. Njegova će djela biti poviest vlastitoga naroda. To ne znači pisati tirade, kao ni sudjelovati u dnevnoj politici, ali znači služiti svome narodu. Bolje: živjeti i osjećati sa svojim narodom. Na taj će način suvremenost biti najbolje sačuvana budućim naraštajima. Oni ne će naslieditи samo poviestne knjige, pune nadnevaka i događaja, nego će po umjetničkim djelima primiti dušu ovoga vremena. A po toj će onda duši najpotresnije osjetiti našu današnjicu.

Ako uzmemo u razmatranje našu Hrvatsku — a ta nas ovdje i svugdje najviše i jedino zanima —, onda se pitamo: da li današnji hrvatski književnici mogu stvarati mimo suvremenog hrvatskog života? Domovina je razpeta na stotine križeva, krvari iz tisuća rana. Sela su popaljena, gradovi porušeni. Garišta i pustoš slike su današnjice. Domovi bez ljudi, kuće bez ognjišta, djeca bez roditelja. Tragedija je to dostojna najvećih pera, pa zar da hrvatski književnik ne dožavljava tu tragediju, iz koje se rađa nova, vječna Hrvatska? Zar da ne ostane udivljen nad veličinom heroja, kakve ne pamti sviet? Zar da ga ne gane ljubav mladih junaka i junakinja, koji poput prvih kršćana izgaraju na vatri svoga rodoljublja? Zar da ih ne potresu bezbroji grobova, razzasutih diljem Hrvatske, koja uistinu postade »jedno pusto groblje«? To su sve veličanstveni sadržaji, i današnjica bi o sebi dala sramotnu svjedočbu, kad ne bi ovo najsudbonosnije vrieme hrvatske narodne poviesti u književnim, kao i uobće umjetničkim djelima spasila za budućnost, da bi buduća pokoljenja ovu vatru uviek osjećala, da bi ih grijala, i da bi uviek znala cieniti

krvavu žrtvu današnjice. Zato je zapovjedni i prvi zadatak hrvatske književnosti: današnje veliko doba umjetnički oblikovati.

Iz toga izlazi i drugi zadatak: hrvatskoj mladeži u prvom redu, a onda i svoj hrvatskoj javnosti, današnjoj i budućoj, dati djela, koja će ih vječno napajati ljubavlju za Domovinu.

Tisuće hrvatskih odgojitelja i trudbenika na raznim područjima uprežu sve svoje snage, kako bi ovaj današnji hrvatski naraštaj odtrgnuli otrovnom utjecaju prošlosti, i od njega stvorili novi, državni naraštaj, koji ne će rasti u robstvu, u mraku osamstoljetnog sužanjstva, nego cvasti u ponosu i sviesti, da imade svoju vlastitu Državu, koja će svima svojim vjernim sinovima u budućnosti osigurati sretan život; i koji će biti sretni, što će se djeca njihova već rađati kao slobodni, a ne robovi.

Hrvatski odgojitelji u tome svome naporu, nažalost, nemaju dovoljno umnih, duhovnih sredstava. Zrak je još oko nas težko zatrovan, sredina robska, pa je u tim mračnim prilikama težak posao stvaranja novoga naraštaja.

Zato je zadatak književnosti, da i na tome području pomogne, stvarajući djela, koja će, dabome, biti umjetnost, ali nacionalistička. Napisali smo umjetnost, jer to je bezuvjetni zadatak prave, istinske književnosti. U protivnom slučaju je novinstvo, piskaranje, promičba ili nešto slično, ili sve zajedno, što doista može trenutačno i koristiti, ali će se brzo izgubiti. Ali ta umjetnost, ta umjetnička književnost mora biti nacionalna. Borbeno nacionalna. Nacionalistička. Mora se u njoj osjećati bilo narodnog života. Ne smije u samom djelu biti

od sporedne važnosti, da li se u njemu osjeća, da ga je napisao Hrvat ili Kinez. To mora vikati svaki redak.

Nije zato potrebno, da se na svakoj stranici možda spominje ili zazivlje Hrvatska. Ne! Nego neka čitavo djelo diše hrvatskom dušom, neka miriše hrvatskom zemljom, neka osjeća hrvatskom krvlju, neka živi hrvatskom sudbinom; neka radi u duhu hrvatske etike, pa će se svugdje osjećati hrvatsko srdce pisca, koji voli tu dragu Domovinu. Ta će se onda ljubav neosjetno prenositi i na čitaoce. Tako će se zadatci književnosti u cielosti ostvariti, a da ne će biti ne samo povriеđeni, nego niti taknuti zakoni umjetničkog stvaranja, ni u čemu, pa ni u pitanju slobode.

To je od neobične važnosti, da to oboje bude zajedno: umjetnost i nacionalno. To nikako nije u suprotnosti, nego jedno iz drugoga raste, ako je po sriedi i umjetnik i rodoljub.

Zato, kolikogod u svakom djelu procjenjujemo, koliko je ono umjetničko, jednako tako gledamo i koliko je nacionalno. Zato i u onom djelu, koje izlazi bučno nacionalno, tražimo i umjetničke osobine. Samo djelo onoga pisca, koji je uspio u tome naći sklad, vriedno je i za umjetnost i za narod. To se ne samo može, nego to se mora ostvariti. Jer ono, što je niklo i izraslo na grudima rodne zemlje, koju u svojoj duši njeguje pravi umjetnik, to mora biti i umjetnost.

Mi zabacujemo međunarodnu umjetnost. Mi tražimo nacionalnu umjetnost, koja će onda po svojim nacionalnim osobinama obogaćivati zajedničko međunarodno umjetničko blago. Po tome i jest svaki narod zanimljiv za općenitost, koliko unosi specifično svoga narodnoga.

Zato postavljamo kao zadatke hrvatske književnosti: umjetničko oblikovanje veličanstvene hrvatske sadašnjice. Neka književnici hrvatski budu vjerna i odana djeca svoje Zemlje; nek osjećaju s njom, nek žive s njom, neka srču snagu u dodiru s njome; nek proživljavaju krvave bolove njezina rađanja na novi i vječni život, pa će i njihova djela, u umjetničkom zamahu snažna, biti ujedno i podpuno slobodna, ali i nacionalna. Bit će ta djela odraz vječnih ideala ovoga maloga naroda, koji herojski proživljava jezovitu tragediju, u kojoj bi podlegao i mnogo veći narod.

Zato služiti takvome narodu i na književnom području može biti samo čast i radost. Neka u toj časti hrvatski književnici služe našoj divnoj Domovini.

Knjiga u nacionalnom odgoju hrvatske mladeži

Duša mlada čovjeka je kao glina, koja se može lako i svakojako oblikovati. Ona je grubi kamen, odvaljen od pećine, i od njega se može stvoriti ljepota, ali i rugoba. Ne može se, istina, kod toga niekati ni utjecaj nasliđenih osobina i rasnih značajki, ali svejedno se može uztvrditi, da je odgoj gotovo svemoćan.

Zbog toga se odgoju mladeži uviek davalo veliko značenje. Znalo se, da će se ono, što se u mladeži uzgoji, imati u odraslim ljudima; što se posije u mlade duše, da će se ubrati u zrelim ličnostima; što se učini od učenika, da će se imati u činovniku svih vrsta i stupnjeva. Zato se mladež mora odgajati.

Različni su ciljevi odgoja, prema potrebama družtva. Jedan je od prvih: stvoriti čovjeka, ukorienjena i srasla s grudom rodne zemlje. Velik i težak cilj. Čovjek već nasliđenim porivom i glasom krvi predaka osjeća s domovinom, ali slučajevi odnarođivanja dokazom su, da to nije dosta, i da se mladi ljudi ne smiju prepustiti sami sebi, a još manje kojekomu. Pogotovu danas, kad nisu dosta mlakonje, koje će se samo nazivati imenom svoga naroda, nego borci, koji će svoju narodnost izpoviedati u svakom trenutku, i biti spremni posvjedočiti je u svim prilikama. Zbog

toga i odgoj današnje mladeži mora biti postavljen na čvrste temelje, usmjeren snažnom rukom, kako bi ta nova mladež bila duboko prožeta idealima svoga naroda, pa makar u obrani i očuvanju tih ideala morala i umirati. U tome je smisao naših današnjih napora i pregnuća u odgoju nove hrvatske mladeži, što mora biti dorasla i najtežim zadatcima, koje bi sutrašnjica mogla postaviti pred naš narodni život.

Različna su sredstva odgoja. Među ovima knjiga nije na posljednjem mjestu. Dapače, moglo bi se reći, da je na prvome.

Utjecaj knjige je golem. Čitatelj, nagnut nad knjigom, neosjetno upija piščeve misli i nazore, živi život njegovih osoba, postaje dio zbivanja, uvezana u omote knjige. Odatle dobar i loš utjecaj knjige. Posebno na mlada čovjeka, za kojega se znade, da mu je neka knjiga znala podpuno odrediti smjer života, da je on često i u snu i u javi živio s njom.

Zato je naša dužnost: hrvatskoj mladeži dati u ruke dobru knjigu. Nama naime ne može biti svejedno, kako naša mladež osjeća, misli i radi.

Hrvatska je knjiga uviek vršila velik utjecaj na hrvatski narod. Možemo reći, da je ona uviek bila u najužoj svezi s narodnim životom, da je ona s pregnućima na drugim područjima uviek uzporedo išla. Ona je podpomagala borbu svoga naroda. Hrvatska je knjiga uviek bila odraz hrvatskih narodnih prilika. To znači, da ćemo u njoj naći najbolju i najvjerniju poviest svoga naroda. Zato je hrvatska knjiga uviek bila najbolji nacionalni odgojitelj hrvatskog naroda, učitelj naše mladeži.

U našoj će književnosti hrvatska mladež moći upoznati i borbu svoga naroda. U njoj će, kao u mimohodu proći gotovo svi naši veliki ljudi, i kao na pozornici pred njenim će se duševnim očima odigrati svi značajniji događaji naše prošlosti. Upoznat će hrvatska mladež sve veliko u svome narodu; ponovno proživjeti radostne zanose i pobjede i izplakati sva mučenička padanja pod teretom narodnoga križa. U jednu rieč, hrvatska će mladež u hrvatskoj književnosti naći čitav narodni život, pa će, upoznavši ga, ocutjeti, kako je skupo i krvavo plaćena narodna sloboda. Tada će tu slobodu mladež sve više cieniti, narod i Domovinu jače uzvoljeti. Njihova mlada srdca, obilazeći u duhu izvore narodnih ideala, crpst će nove snage, da ono, što su heroji i borci izvojevali, umjetnici stvorili, umnici i znanstvenici smislili, ne samo čuvaju, nego i unapriede, povećaju, usavrše, kako bi taj novi naraštaj narodnom razvoju pridonio što veličajniji doprinos.

Povezanost narodnog života i naše književnosti možemo pratiti od prvih njenih početaka pa do danas. Mi ćemo se sjetiti samo onih najkrupnijih književnika i njihovih djela. kako bismo vidjeli, da je od presudne važnosti hrvatskoj mladeži pružiti hrvatsku nacionalnu književnost, jer će ona izvršiti upravo golem utjecaj u njezinu odgoju. U tim će djelima mladež jasno vidjeti, da je hrvatska narodna borba uviek nalazila živa odjeka u hrvatskim književnim djelima; ujedno, da su ova djela, nadahnuta od naroda, istome narodu u bogatim postotcima uzvraćala, odgajajući nove naraštaje na uzorima predaka.

Marulićeva »Judita« (1521.) je prvo djelo hrvatske umjetne književnosti. U njoj može hrvatska mladež spoznati, kako i slaba žena može pomoći svome narodu u nje-

govoj borbi, samo ako ga iskreno voli. Nacionalnu ljubav bude i Zoranićeve »Planine« (1536.) i Barakovićeva »Vila Slovinka« (1613.). U književnom stvaranju toga vremena moraju se spomenuti djela velikog Dubrovčanina Ivana Gundulića »Osman« i »Dubravka« (1627.). On je ta djela, posebno »Osmana«, spjevao zato, da, poput Marulića, dade pobude svom narodu u borbi za slobodu. Gundulićeva pastirska igra »Dubravka« je hvalospjev slobodi. Sloboda je najveća vrjednota; ne može se ničim naplatiti, zato je treba i ljudskim životima braniti. I Lucićeva »Robinja« je izsječak hrvatske narodne borbe. Petar Zrinski, prevodeći djelo svoga brata Nikole (»Adrianskoga mora sirena«, 1660.), htio je svojim Krajišnicima dati uzor junačtva. To isto radi i Vl. Menčetić (»Trublja slovinska«, 1665.).

Filip Grabovac svoje rodoljubno djelo (»Cvit razgovora«, 1747.) plaća vlastitim životom, i tako postaje svietlim primjerom, kako i književnik mora uz korak sa svojim narodom, čak i na Golgotu. I njegov nasljednik, Kačić, pjeva svoju pjesmaricu (»Razgovor ugodni«, 1756.), da bi svoj narod upoznao s velikim predcima i njihovim junačkim djelima, da im time budi narodni ponos. Ovdje ćemo spomenuti T. Brezovačkoga i Pavla Vitezovića, koji su probuđenu hrvatsku sviest unieli u svoja djela, pa su za svoje suvremenike prvi vjestnici narodne slobode, svjetionici u oluji tuđinštine.

Hrvatski narodni preporod, poznat i pod imenom »Ilirskog pokreta«, što je zapravo jedna njegova pojava, je upravo uzoran primjer tiesne suradnje hrvatske književnosti s narodnim životom. Politika i književnost bili su jedno. Svi su politički radnici smatrali svojom dužnošću spjevati koju davoriju ili krasnoslovku, da bude narod, da

jačaju njegovu nacionalnu sviest. Isto tako najlirskijeg pjesnika među preporoditeljima, Stanka Vraza, nalazimo i na straži narodne garde. Sigurno je, da se književnosti mora zahvaliti veliki i brzi zamah buđenja nacionalne sviesti. Tu ujedno vidimo, kako su tadašnji Hrvati dobro shvatili, da je u stanovitim prilikama rad na političkom području najvažniji. Ako se naime upropaste politički uspjesi, uništeni su i napori na svim drugim područjima.

Među preporoditeljima posebno iztičemo Štoosa, Mihanovića i Gaja. Pavao Štoos u »Kipu domovine« (1831.) prikazuje crno stanje našega naroda, ali naslućuju se već obrisi skore zore. Gaj svojom budnicom »Još Hrvatska nij propala« (1832.) postavlja program tadašnjoj mladeži; i ona, predvođena njom, kao borbenom zastavom, pjeva u manifestacijama i srće u demonstracije. Antun Mihanović je u pjesmi »Hrvatska domovina« (1835.) dao svome narodu njegovu svetu pjesmu, divnu i dragu himnu. Ova velika pjesma malog pjesnika izrazila je sve bitno za hrvatsku zemlju i čovjeka. Zato je i pobiedila mnoge druge pjesme, premda spjevane za himnu. Ove tri pjesme jesu međaši ne samo tadašnje hrvatske književnosti, nego i politike.

Vukotinović-Rakovčevu zbirku »Pěsme domorodne« (1842.) prigrliše svi Hrvati, moleći iz nje, kao iz molitvenika, pobožnu molitvu za sreću drage Domovine. Ni djela A. Nemčića, D. Demetra i M. Bogovića nisu bez značenja.

Ivan Mažuranić je u svom sjajnom epu »Smrt Smail-age Čengića« (1846.) prikazao teret, koji je naš »barbarski« narod ponio za kulturnu Europu. Ona je spavala, dok su naši predci ginuli za nju.

Velika pojava hrvatskog pjesnika Petra Preradovića privlačiv je primjer pjesnikove službe narodu. Rođenjem pravoslavac, odgojem odnarođen, vraća se pokajnom dušom putnika majci Domovini, pa joj pjeva žarki »Pozdrav domovini«. Navješta zoru, koja će doskora svanuti (»Zora puca, bit će dana«, 1844.). Njegov »Putnik« postade simbolom lutalačtva, ali i privlačive snage rodne grude, koja razkajanu djecu uviek prima na svoje krilo, da im dade ili blagoslovljen život ili vječni pokoj.

Među hrvatskim književnicima izdiže se veliki lik Augusta Šenoe. On je odgojio čitave hrvatske naraštaje. U svojim djelima oživio je prošlost svoga naroda, posebno njegova glavnog grada Zagreba. Šenoa je Zagrebu udahnuo dušu, stvorio pojam glavnog grada. U tome je velika Šenoina zasluga, jer je Zagreb postao središnja privlačna snaga za čitavu Hrvatsku. Osim velikih poviestnih romana i Šenoine su pjesme vrlo značajne. U »Klevetnicima Hrvatske« ogorčen je na neprijatelja, a u pjesmi »Budi svoj« kliče i pojedincu i narodu, da ide ravnim putem, stazom časti i snage, narodnog ponosa i značaja. Tomić je dopunio Šenoino književno i nacionalno djelo.

Istranin Eugen Kumičić sa svojim poviestnim romanima »Urota« (1892.) i »Kraljica Lepa« (1902.) učinio je za buđenje nacionalne sviesti više, nego mnogo rječitih političara. Njegova djela o Istri upoznala su nas s njenom nacionalnom borbom, ujedno produbli naš osjećaj za nju, kao i ljubav za more, koje plâče njezine strme obale.

I Gjalski je nosilac te nacionalne sviesti u književnosti. On u mnogim svojim djelima obrađuje poviestno zbivanje, oživljujući likove i djela blizke »ilirske« prošlosti. Djela o Hrvatskom Zagorju nadahnula je njegova duboka i

iskrena ljubav za rodni kraj. Njegova djela »Na rođenoj grudi« (1890.) i druga i danas njeguju našu ljubav za taj dragi pitomi kraj.

Imademo čitav niz naših hrvatskih pjesnika, nosilaca žive i borbene nacionalne sviesti. Oni su buditelji svoga naroda, učitelji rodoljubnog zanosa i vjere u slobodu naroda. Među ovima na prvom mjestu spominjemo A. Harambašića. On, sa svojim mnogobrojnim pjesmama, plodovima nadahnuća ili političkih potreba, imade goleme nacionalne zasluge. Među ostalim knjigama, posebnu pažnju zaslužuju »Slobodarke« (1883.). Drugi hrvatski pjesnik, S. S. Kranjčević, orao našeg pjesničtva, spjevao je krasnih rodoljubnih pjesama (Moj dom, Zavjet i dr.). Te pjesme njeguju najintimniji, sveti osjećaj prema najdražoj grudi zemlje na svietu, Domovini. Spomenut ćemo još samo Đ. Arnolda (krasna pjesma »Domovina«), A. Tresić-Pavičića i R. Katalinić-Jeretova. Sva tri ova pjesnika iskreno su voljeli Domovinu, njoj posvetili tople misli i iskrene osjećaje, pa su njihove pjesme ogrijale mnoge duše svetim domovinskim čuvstvom.

Posebno mjesto među ovim pjesnicima imadu D. Domjanić i Vl. Nazor. Domjanić, pjesnik pjesme »U rudniku«, posebno je njegovao ljubav za dragi kajkavski kraj. Pjesme Vl. Nazora (»Hrvatski Kraljevi«, 1912.) jačale su nacionalnu borbu posljednja dva desetljeća. One su budile narodni ponos, da smo porod vuka i arslana, i spoznaju, da je »Zvonimirova lađa«, makar bijena, makar na piesku, ali ipak tu. Uza nj treba staviti A. G. Matoša, pjesnika snažnih pjesama, proćućenih i toplih. On je ljubav domovinsku nosio, kao svetinju kroz svoj život. Njegovo srdce potresno je progovorilo, srdce starinsko i gričko, srdce plemenito, ko-

jega dok bude, bit će i Hrvatske. Još ćemo spomenuti M. Ogrizovića i M. Nehajeva. Ogrizović je svoje stvaranje podpuno stavio u službu svoga naroda. M. Nehajev je stvorio uzorno književno djelo (Vuci, 1928.), koje je snažnim svietlom obasjalo veliku pojavu Krste Frankopana. I njegova »Rakovica« (1932.) sjajno je ocrtala heroja Eugena Kvaternika.

Tako smo došli do naše današnje književnosti. Ne možemo se ovdje upustiti u pojedinosti. Temeljno obilježje suvremenoj književnosti daje M. Budak. Njegovo »Ognjište« (1938.) je simbolika Domovine, mada nema ni jedne rieči otvorene politike. Njegova Anera je čuvarica i obrana vječnih i neugasivih hrvatskih Ognjišta. Ona predstavlja Hrvatsku. Taj nas je roman u doba svoga izlazka razdielio u dva svieta: za i protiv Ognjišta. To je djelo oko sebe okupilo sve naše nacionalne snage. Političar Budak morao je šutjeti, ali književnik je vikao, okupljajući svoj narod.

Ognjište se mora očuvati neokaljano i neuništivo; mora oganj na njemu ostati neugasiv, pa makar, poput Anere, sami poginuli, pobrinuvši se prije za novi naraštaj, kojemu će Ognjište, natopljeno krvlju predaka, uviek biti sveto.

U očuvanju Ognjišta nalazimo i najdublji i jedini smisao naših napora i pregnuća, da novu mladež odgojimo hrvatski, borbeno i neustrašivo hrvatski, nacionalistički do pregaranja, do smrti; da ta mladež zavoli Ognjište iznad svega, spremna za svetost Ognjišta — simboliku Hrvatske — pridonieti svaku žrtvu; da u njihovim srdcima gore neugasivi plamenovi, upaljeni za zajedničko i vječno ognjište — Hrvatsku.

Na takvim će djelima — da ne spominjemo ostala — hrvatska mladež upoznati i slavnu i častnu i krvavu prošlost svoga naroda. Nju će zavoljeti svim žarom svojih mladih srdaca; osjećat će je nedjeljivim dielom svoga bića, najdražom snagom svoje zanosne duše. Odgojena na hrvatskim nacionalnim djelima od Marulićeve »Judite« (1521.) do Budakova »Ognjišta« (1938.), mladež će vjerno i samopriegorno, častno i viteški služiti Domovini. U tome su najveći zadatci današnjeg odgoja novog Poglavnikova naraštaja. U tome je najsvetija dužnost i najčišća ljepota našeg života: uputiti novu hrvatsku mladež u službu Domovine.

Politička misao u jedinstvenoj hrvatskoj književnosti kroz stoljeća

Kod nas je već uobičajena razdioba hrvatske književnosti na staru i novu. Mi cjelokupnu hrvatsku književnost smatramo jedinstvenom od 10. st. pa do danas, jer različita vriednost i raznovrstnost znače samo razvojne stupnjeve od početaka k usavršavanju. Ipak ćemo i mi zadržati tu razdiobu na staru i novu, samo ćemo je vremenski drugčije razgraničiti.

Stara književnost počinje s 10. st. i traje do Vitezovića, koji stvara novu, nacionalnu hrvatsku književnost. Vitezović teži, da sve ono, što se piše, ne bude više samo općenito narodno, a još manje slovinsko, nego jedino hrvatsko. Vitezović znači početak nečeg novog u našoj književnosti, pa zato njegovom pojavom počinje nova hrvatska književnost.

Sva je hrvatska književnost nikla, izrasla na Ćirilo-Metodovoj baštini, kojoj se pridružilo naše, hrvatsko. Iz toga dvoga »začinjavci« stvoriše našu nacionalnu književnost, i to hrvatsku pučku crkvenu i svjetovnu književnost.

Književnost početaka sastojala se uglavnom od knjiga namienjenih potrebama crkve, a pisali su ih svećenici. Te su knjige pisane hrvatskom glagoljicom. Ova je književnost najviše cvala oko Zadra i na Krku, pa uz obalu do Splita. Na temeljima Ćirilo-Metodove baštine, na radu njihovih učenika kasnije se razviše i crkvena prikazanja i pučko pjesničtvo, kao i ostala književnost.

U 15. st. možemo postaviti početke prave umjetničke književnosti, jer je Marulić već god. 1501. spjevao svoju »Juditu«, a sigurno je već i prije pjevao neke pjesme, poput »začinjavaca«, koje on spominje. Uostalom, iz toga vremena imademo i neke sačuvane pjesme, koje svjedoče postojanje prvih pravih književnih napora. Na tom se radu nastavlja bogato Marulićevo djelo, pa rad prvih trubadura i ostalih književnika 16. i 17. stoljeća.

Ciela hrvatska književnost živi od baštine primorskih čakavaca, od Marulića, Lucića, Hektorovića i drugih. Oni preuzimaju kalupe, oblike od naroda i stvaraju nešto novo; nešto, što drugi nemaju; po tome je i ova naša književnost izvorna.

To književno doba imade umjetnički snažnih i nacionalno značajnih djela. Ova se književnost razvija duž obale do Dubrovnika, koji je kruna stare, a svjetionik i ponos nove hrvatske književnosti.

To je razdoblje dalo izvrstnog komediografa Marina Držića, pjesnike Ranjinu i Zlatarića, velikog lirika Dživa Bunića-Vučićevića, snažnog dramatičara Palmotića, a nad svima najvećega u staroj književnosti, Ivana Gundulića. Nad njegovim velikim djelima (»Suze sina razmetnoga«, »Dubravka« i »Osman«) čovjek i danas ostaje zadivljen.

Velik dio ovih značajnih djela nosi sve oznake svog vremena. Naime: koncem 16. st. nastaje europski pokret za oslobođenje od Turaka. Ovaj pokret predvode i Hrvati (Križanić i dr.), koji životima svojih najboljih sinova

stvaraju žive bedeme protiv nasrta bizantinskog Iztoka i prolievaju doslovno potoke krvi za kršćansko jedinstvo. U tom se duhu stvara i nova književnost, kao duhovni poticaj narodu, koji gine, braneći svoju slobodu i Europu, te zbog toga ostaje »barbarin«, dok se drugi u miru, koji on stvara žrtvama svoje najbolje djece, kulturno i gospodarski podižu.

Dok se književnost početaka, prve pismenosti, crkvenih knjiga i poviestno-pravnih spomenika uglavnom ograničila uz naše obale, dotle se kasnije javlja pokoji književni radnik i u drugim hrvatskim pokrajinama. Tako u drugoj polovici 16. st. počinje književni rad i u užoj Hrvatskoj, početkom 17. st. u Bosni, a u 18. st. u Slavoniji.

Ovih sedam (10. do 17.) stoljeća znače vremensku cjelinu, jer su vremenski povezani i izprepleteni.

Iako nije svrha ovog članka dati ocjenu književnih uspjeha stare književnosti, ipak se može iztaknuti književno i nacionalno značenje Marulića, Čubranovića, Vetranovića, Lucića, Hektorovića, Marina Držića, Ranjine i Zlatarića, pa posebno trojice iz zlatnoga doba dubrovačke književnosti Gundulića, Bunić-Vučićevića i Palmotića, zatim Frankopana, pa još posljednjeg većeg književnika Gjorgjića (Đurđevića). Ova starija naša književnost dala je i umjetnički i nacionalno snažnih djela (Judita, Jeđupka, Remeta, Robinja, Ribanje i ribarsko prigovaranje, Novela od Stanca, Dundo Maroje, Dubravka, Osman, Pavlimir, Plandovanja, Gartlic za čas kratiti, Uzdasi Mandaljene pokornice), i utvrđuje umjetnički zamah hrvatske književnosti već onda, kada se takvim djelima ne bi mogli pohvaliti ni mnogo veći narodi.

Kod nas je već uobičajeno našu književnost, posebno ovu stariju, prikazivati ovisnom o stranoj književnosti. Zato je baš ovdje važno naglasiti, da je naša književnost, istina, nalazila poticaja u književnosti s druge strane Jadrana, ali da je ona nekada svoje uzore umjetnički nadvisila i mnogim djelima dala obilježja čisto hrvatska; da su velik dio tih djela od Marulića do Vitezovića odraz naših narodnih potreba i našeg hrvatskog duha, koji je na tim našim obalama bio uviek budan, živ i snažan, pa je samo tako i razumljivo, da su Hrvati upravo na moru tako rano stvorili onako snažnu narodnu državu.

Novu književnost obilježuje velika nacionalna pojava Senjanina Vitezovića, tvorca hrvatske preporodne misli. On je svojim dalekovidnim radom postavio temelje ne samo Hrvatskom preporodu — po čemu je postao začetnikom naše nove, jedinstvene književnosti — nego je i predteča dra Ante Starčevića. Vitezović je jedan od najznačajnijih radnika na utiranju putova, koji su nas doveli do obnove naše Države. Ujedinjenje kršćanstva Vitezović pretvara u jedinstvo hrvatstva, i tako narodu, ujedinjenu u borbi za kulturne tekovine, pridružuje i borbu za slobodu, koja je ušla u svoje završno stanje 10. travnja 1941.

Vitezović ujedinjuje Hrvatsku na modernim temeljima, i to jedinstvo, koje je zasnovao Vitezović, traje do naših dana, pa je po tome i on, kao predhodnik Starčevića i Poglavnika, bio jedan od misaonih stvaralaca naše Države. Vitezovićeva je životna misao: oslobođenje i ujedinjenje Hrvata. On je bio onaj, koji je utvrdio, da je Dalmacija samo stara Hrvatska, a nikako neka posebna pokrajina, pa je predlagao Leopoldu, da uzme naslov kralja čitave Hrvatske (totiusque Croatiae); on je duboko razumio, da

Hrvatske nema bez Bosne, pa mu je oslobođenje Bosne posebno pri srdcu (Bosna captiva, 1712.). Vitezović je uobće sa svojim djelom »Croatia rediviva« (1700.) obilježio nacionalno jedinstvo hrvatskog naroda i hrvatske zemlje.

Misaono i vremenski s Vitezovićem povezani su marljivi i rodoljubni književni radnici i prosvjetitelji: Grabovac i Kačić, M. A. Relković i T. Brezovački. Oni su također na svoje suvremenike izvršili jak utjecaj. Ovi su književnici postavili temelje jedinstvenoj književnosti, na jedinstvenom pravopisu i jeziku.

Hrvatska književnost, kroz sva ranija stoljeća pokrajinska, pred konac 18. st. dobiva sve jača obilježja obće narodne književnosti, da se onda na početku 19. st. pretvori u podpuno jedinstvenu hrvatsku književnost, pisanu jednim jedinstvenim jezikom (štokavštinom i pravopisom s diakritičkim znakovima).

Utjecaji su se sve više izpreplitali. postaju sve dublji. Pisci iz svih naših krajeva osjećaju i prihvaćaju Dubrovčane za svoje književne učitelje. Kajkavska se književnost, uz tugu nekih domorodaca (Mikloušić) sama žrtvuje u korist štokavštine. Sam Brezovački, pod utjecajem Kačića, pjeva prigodne pjesme štokavskom ikavicom.

Tako ta sva strujanja, veze, osobno i književno poznavanje, nastojanje oko jedinstvenog književnog jezika i književnosti, Vitezovićev ideal hrvatskog duhovnog, političkog i kulturnog jedinstva, sve je to pripremalo put hrvatskom književnom, jezičnom i političkom preporodu, koji su izveli preporoditelji na čelu s Draškovićem, djelomično s Gajem, sabravši i ujedinivši sve napore i sva nastojanja prošlih naraštaja, davši konačne oblike modernog nacionalizma.

Ne ćemo potanje govoriti o tome, kako je Gaj velikohrvatsku misao Senjanina Vitezovića kasnije napustio, ali ćemo naglasiti, da je Gaj Hrvatski preporod sveo na put ilirskog pokreta (dva posve različita pojma!), pa tako hrvatski nacionalistički preporod poveo putem nekog ilirstva, odnosno jugoslavenstva i sveslavenstva. Time je doveo u opasnost veliku baštinu svojih predteča. I da nije bilo divovske pojave dra Ante Starčevića, bila bi naša poviest, vođena ljudima Gajeva tipa, prošla još krvavije putove, i svakako bi, ako ne možda uništila, a ono udaljila od ostvarenja ideala Hrvata sviju stoljeća — obnove vlastite države.

Starčević je, nasuprot Gajevim maglovitim mislima, postavio realističku tvrdnju o hrvatskoj državi. U tome se vidi sudbonosnost Gajeve (Strossmayerove) i Starčevićeve (Poglavnikove) pojave za hrvatski narod.

Ova je nova književnost, započeta Vitezovićem, nastavljena budničarstvom u duhu Gajeve davorije »Još Hrvatska nij propala«, dala snažne književnike u imenima Stanka Vraza, Petra Preradovića i Ivana Mažuranića. Uz njih su značajni: Demeter, Nemčić, Bogović i dr., na kojih je stvaranje nastavio veliki Šenoa.

August Šenoa nastavlja političke misli Ljudevita Gaja, ali ipak piše djela iz hrvatske poviesti, umjetnički oblikuje Zagreb, udahnjujući mu dušu, i tako stvara pojam nacionalnog središta, čime je i njegovo književno djelo izravno nacionalno. Uzporedo sa Šenoom piše i učeni esteta i teoretik Marković i marljivi Tomić.

Na razmeđu dvaju književnih naraštaja stoji i razmeđe dviju suprotnih, oprečnih političkih misli: ilirstvo (narodnjačtvo) — hrvatstvo (starčevičanstvo), kao i dviju su-

protnih književnih pravaca: romantizam (idealizam) — realizam (naturalizam).

Realistička politika Otca Domovine, koji je propoviedao jedinu spasonosnu i stvarnu misao o samostalnoj hrvatskoj državi, okupila je najsnažnije književne talente: Kumičića, Kovačića, Harambašića i Kranjčevića, a u misaonoj srodnosti i ovisnosti stvarali su i Gjalski, Kozarac, Novak i drugi.

Nije slučaj, da ovo razdoblje realističke Starčevićeve politike predstavlja i obujmom i vriednošću vrhunac hrvatske književnosti.

Na realizam se nadovezuje Moderna, koju s realizmom povezuje Kranjčević, Leskovar, posebno Vojnović. Moderna se teoretski lomila između čistoga, često praznoga artizma (Mladi) i obzira na etičke, ćudoredne i nacionalne zadatke književnosti (Stari). Mladi su bili za slobodu stvaranja, a Stari su htjeli nastaviti na predaje hrvatske književnosti. Svi su se ipak dodirivali u tome, da književnost mora biti umjetnička, dok se na kraju nisu našli na pomirbenom putu, oslonivši se na rodnu zemlju, koja je glavni izvor svih umjetničkih nadahnuća. Tada smo već mogli spoznati i za uviek naučiti, da nije u pitanju ideologija, nego književnička, umjetnička nadarenost. Ako je netko i umjetnik i Hrvat, on je umjetnički slobodan, a opet će stvarati nacionalna djela.

Književne uspjehe Moderne predstavljaju: Matoš, Vojnović, Tresić-Pavičić, M. Begović, Ogrizović, Domjanić, Vidrić, V. Nazor, D. Šimunović, M. Nehajev i dr., od kojih velik dio znači prielaz u našu današnju književnost.

Književno 20. stoljeće znači cjelinu, pa tu svu književnost držimo suvremenom, jer mnogi od ovih književnika još i danas književno rade, a i oni neki od mrtvih i danas su književno živi i suvremenici su našim živima; neki od njih su učitelji suvremenih književnika. Tako na pr. tko bi mogao za Matoša reći, da nije suvremen, kad je on danas suvremeniji, nego za svoga života, i kad je on danas učitelj i vođa nacionalnih književnika.

Današnja književnost, naime ova poslije prošlog Svjetskog rata, predstavlja veliko umjetničko bogatstvo. Na vrhuncima ove književnosti su imena snažnih književnika: M. Krleža, M. Budak, T. Ujević i Sl. Kolar, a od starijih Vl. Nazor i M. Begović. Oko ovih bismo mogli nanizati još mnogo značajnih imena književnika, koji su već stvorili djela neprolazne vriednosti.

Uz ovu umjetnu književnost imademo mi Hrvati i bogato i šaroliko narodno blago, u prvom redu pučko narodno pjesničtvo. To pučko pjesničtvo također je hrvatski nacionalni i književni ponos, jer pokazuje veliku nadarenost našeg puka, njegov veliki smisao za umjetnost. Koliko su te pjesme umjetničke, najbolje se vidi po pjesmi »Hasanaginica«, biseru našeg pučkog pjesničtva.

Sve ovo umjetničko, duševno blago, koje su kroz deset stoljeća stvorili bilo poznati hrvatski književnici, bilo nepoznati narodni guslari i pjevači, predstavlja dragocjeno i golemo bogatstvo, puno umjetničke snage, rasnog hrvatskog junačtva i ponosa, kao i volje za pobjedom, sposobnosti za život i vjere u veliku i sretnu budućnost.

U tom se blagu snažno odrazila hrvatska duša i velika snaga hrvatskog narodnog genija. Ta djela prikazuju nas Hrvate kao darovit, snažan, zdrav narod, koji je i na

području književnosti stvorio velike vrjednote, da se njima doista može pred svietom ponositi. Imade naime malo naroda, koji su živjeli u tako težkim i krvavim prilikama. Malo ima naroda, koji su se morali kroz stoljeća boriti za svoj goli život, za koru suha kruha i komade zemlje, za mrvice slobode, pa koji bi uza sve to uspio stvoriti tako divno blago umjetnosti. Ova književnost, kao dio obće hrvatske umjetnosti, predstavlja Hrvate kao stvaralački narod, koji čeka snažna, svietla, velika i ponosna budućnost u vlastitoj Državi.

Nesumnjivo će se i nova hrvatska stvarnost jasno i duboko odraziti u književnosti, koju će prožeti zdravi ustaški duh i izpuniti sveta misao Poglavnika i drage Države, pa će tako književnost, umjetnički snažna, biti istodobno i duboko nacionalna.

Na taj novi put hrvatske književnost ukazujemo, kao na put budućeg književnog cvata, u nadi, da će hrvatski književnici obogatiti hrvatskog čovjeka liepim i plemenitim plodovima duha i srdca, i tako književnost našu povesti k još većem nacionalnom i umjetničkom uzponu.

Za novu Hrvatsku - nova književnost

Danas je čitav sviet na prekretnici. Postavljaju se čvrsti temelji novom poredku. Ako ikoji, a to svakako hrvatski narod danas proživljava svoju sudbonosnu prekretnicu. Jer nadnevak 10. travnja 1941. je od golema značenja u životu hrvatskog naroda. Narod, koji je nakon osam dugih, krvavih, mučeničkih stoljeća ponovno uzkrisio svoju Državu, nesumljivo proživljava sudbonosnu prekretnicu u svom narodnom, u svom državnom životu. Zato takav narod mora na svim područjima javnog i posebničkog života postaviti nove temelje.

Kao što je svoj narodni život postavio na nacionalističke, ustaške državne osnove, da bi za sva buduća stoljeća novim hrvatskim pokoljenjima osigurao vlastitu Državu, tako mora i za sve druge djelatnosti postaviti nove temelje, zacrtati nova načela. Nacionalistička. Ustaška.

Nova nacionalistička Hrvatska mora stvoriti novog čovjeka.

Mi danas moramo stvarati tog novog, nacionalističkog, ustaškog čovjeka, kojemu će uviek, u svako vrieme, u svim prilikama sreća i spas Države biti prvi i najveći zakon.

Državna revolucija, smiona i divna po svom poletu, obilno poškropljena, upravo natopljena dragocjenom krvlju najjunačkijih sinova naše zemlje u prošlosti i sadašnjosti.

gotova je. Sada treba izvesti revoluciju naših duša. Mora se stvoriti novo pokoljenje, koje će imati svoju ustašku vjeru, i koje će toj svojoj vjeri ustaški čvrsto i nepokolebljivo vjerovati; koje će za tu vjeru živjeti, za nju raditi, na nju misliti, za nju osjećati, i — ako treba — za tu vjeru ustaški i umrieti. U toj vjeri biti vjernici, revnitelji, fanatici te vjere.

Mi trebamo hrvatsku vjeru, hrvatsko revniteljstvo, hrvatski fanatizam, koji se s jednakim veseljem raduje s prijateljima i bojuje s neprijateljima, veseli u svojoj obitelji i bori na barikadama i na granicama. Takvu mi vjeru trebamo. Takve vjernike moramo stvoriti od naših današnjih najmlađih i od svih budućih hrvatskih naraštaja.

U oblikovanju mlade duše nesumnjiv je utjecaj knjige, književnosti uobće. Jer, kao što književnost uzima iz života tip čovjeka, tako, neriedko tipove književnosti ostvarujemo u životu. Time nekadašnje životne riedkosti oživljavamo i umnažamo, vraćamo u život. I nije riedak slučaj međusobno obratnih slučajeva uzajamnih posudaba života knjizi, knjige životu. Ta nije li pojedini književni tip znao postati uzor u stvaranju ljudi, u odgoju i oblikovanju njihove duše? Nije li na taj način književnost štetno ili koristno, zlo ili dobro utjecala na naš život! Ta nisu li neka književna djela podigla čovjeka, a druga ga opet podpuno uništila? To je toliko očito, da nisu potrebni dokazi.

Mi danas hoćemo stvoriti novoga čovjeka. To mi moramo učiniti, jer je to sudbonosna zapovied, to je poviestna dužnost naša prema dragoj Državi. To je i pravo naše, pravo ljudi, koji hoće, da ovo veliko i drago djelo sačuvaju sinovima i unucima, kao i svim budućim hrvatskim pokoljenjima. A samo novi čovjek, čovjek nacionalističke duše,

ustaškog srdca, Poglavnikove misli, čovjek ustaške vjere, revniteljstva, hrvatskog fanatizma može očuvati ovu najmiliju Državu. Zato mi hoćemo stvoriti tog novog čovjeka, nacionalistu, nepobjediva čuvara Države.

U tom stvaranju novoga čovjeka mora nam pomoći i književnost. Zbog toga mi moramo novoj Hrvatskoj stvoriti i n o v u k n j i ž e v n o s t. Književnost nacionalističku. Novu, nacionalističku književnost na novu Hrvatsku.

Ne može novi duh u hrvatskom životu zastupati stari tip književnosti. Ne može biti tip našeg života čovjek Nehajevljeveva Andrijaševića i ostalih negativnih pojedinaca. Još manje to može biti tip Krležinih degenerika. Ne mogu tip našeg novog čovjeka biti razni pojedinci, stvoreni u bolestnim maštama, kao ni Kozarčev »Đuka Begović«, tip seksualnog čovjeka, kojemu je njegovo ja prvi zakon. Ne mogu biti tipovi novog vremena junaci raznih djela, koja ubijaju volju u život, ruše polet, misaono odvode u duševna ili fizička samoubistva. Ne možemo, ne smijemo, jer bismo težko griešili protiv svog naroda i svoje Države, kad bismo dali u ruke našoj mladeži ovakve knjige. Odričemo se za sada i spremamo za druga vremena Gjalskovog »Radmilovića« i »Janka Borislavića«, Leskovarove ljude bez snage za život, koji se sudbinski predaju prilikama, bez volje da i najmanje učine, da svoj život usmjere ravnim putem. Umanjit ćemo u pjesmama velikog Kranjčevića njegov pesimizam, klonit ćemo se Tucićeva »Trulog doma«, odbijamo Turićeve mračne i žalostne likove Like, jer mi vjerujemo u drugu, u divovsku, junačku Liku. Tako isto ćemo učiniti i s drugim sličnim djelima naše hrvatske književnosti. Ne radimo to stoga, jer smo natražnjaci, makar smo sviestni, da će nas neki tako nazvati. Mi samo tražimo,

da bar sada svi postanemo vjernici hrvatske vjere. Današnji hrvatski život novim svietlom obasjava sva naša djela, sve naše napore, sva pregnuća, sve ideale. Novi vidici, vidici hrvatski, danas su u Hrvatskoj jedini spasonosni. Nova načela, novi nazori, nova mjerila vriednosti, nove ciene rada. Zbog toga se mi tih djela, inače književno vriednih, ne odričemo. Mi ih ne zabacujemo, još manje spaljujemo, ali ih, jer je to zakon nužde našeg vremena, za sada izlučujemo iz naših priručnih knjižnica. Jer mi od današnjeg hrvatskog najmlađeg naraštaja hoćemo stvoriti novog čovjeka. A to mi ne možemo učiniti s ovim kozmopolitskim, nekad protuhrvatskim, riedko nacionalnim, nikad nacionalističkim djelima.

Danas moramo ta djela odložiti za neko vrieme, da ostanu po strani dotle, dok bude podpuno duševno izgrađen novi čovjek, i dok mu ta djela više ne budu mogla škoditi. Jer u nekim od tih imade otrova, pa se mora čekati, da ojača organizam novog čovjeka, da ga taj otrov ne može trovati.

Tek tada ćemo ta djela natrag vratiti među djela za čitanje, kao vriedna hrvatska književna djela, koja su stvorili daroviti pojedinci, ali koji su, redovno, bili daleko od svog naroda, nisu s njime osjećali, ili ih je snaga tuđih misli jače zaokupila, nego boli vlastitog naroda.

Zato: za novu Hrvatsku — nova književnost! To je naš poklik! To je naša vjera! Naše geslo i načelo! To je naša zastava!

Ne znači to, da mi počinjemo od pismenosti. Ne znači, da tražimo upućivanu, upravljanu književnost, da priečimo slobodu književnog stvaranja. Ne! Nego hoćemo govoriti o onom, što nas boli, o onom, što nas raduje; da se hvalimo

s onim, što volimo svom svojom mladom dušom, i da postavimo za uzor ono, što mi u novoj Hrvatskoj smatramo uzornim; da ljudi, osobe, junaci naših djela misle naše hrvatske, nacionalističke misli.

Mi to hoćemo! Mi to možemo! Mi taj život nosimo u sebi. S tim životom u sebi mi smo i dosad postojali, makar nas nisu poznavali, premda nas nisu priznavali. Nas su niekali ili omalovažavali, svoje su dizali i slavili. Naša imena brisali. No mi se danas ne osvećujemo, ali ne priznajemo nikoga, kome Hrvatska nije prva, najsvetija misao; komu Hrvatska nije njegova čvrsta, duboka, iskrena Vjera; ne vidimo ni jednog, koji nam ne će pomagati stvarati tu novu književnost za novog čovjeka.

Mi ne ćemo, mi ne moramo početi iz početka. Mi ćemo nastaviti tamo, gdje su prestali oni Hrvati, kojima je Hrvatska bila prva svetinja, njezina čast njihova čast, njezina sreća njihova sreća, njezine patnje njihove patnje.

Mi danas hoćemo za novog čovjeka stvoriti novu književnost. I mi u tome samo nastavljamo. Nastavljamo na djela hrvatske sviesti i snage. Nastavljamo na početke hrvatske književnosti, na Marulićevu »Juditu«, na Zoranićeve »Planine«, na Barakovića i Vetranovića. Sliedimo Zrinskog, Vitezovića, mučeničkog Grabovca, rodoljubnog Štoosa. Pridružujemo se najdivnijoj hrvatskoj molitvi Mihanovićeve »Hrvatske domovine«; polazimo za Blažekom, prihvaćamo Šenou, osobito »Diogeneša«, uzimamo Kumičićevu »Urotu«, Nazorove »Hrvatske Kraljeve« i »Medvjeda Brunda«, Nehajevljevu »Rakovicu« i roman »Vuci«, Ogrizovićevo »Van s tuđincima«, probrane Matoševe eseje i pjesme, i drugo nacionalno blago književnosti.

Od Marulića do danas je neprekinuti lanac, čvrst i povezan; i on pokazuje, da je uviek u hrvatskoj književnosti bilo ljudi, koji su tu svoju nesretnu Hrvatsku nosili u svom srdcu, kao najveću svetinju, i njoj posvetili velik dio svojih najtoplijih, najljepših misli. Ni do danas nije taj lanac, zlatni lanac hrvatske književnosti, prekinut, nego je još čvršćim karikama povezan, ojačan, još dragocjenijim kovinama učvršćen. Ta dosta je spomenuti najljepšu kariku: veliko Budakovo »Ognjište«, pa k njemu pridružiti evanđelje idealizma, njegov »San o sreći«, Mihalićev »Rakovac u Vinovrhu«, Oriškovićevu »Mejrinu krv«, Pavičićevu »Krčevinu«, Bonifačićeve »Mladice«, pa da vidimo, da je taj lanac pojačan, i da mi možemo na nj samo nastaviti, i nove karike pridodavati lancu hrvatske nacionalističke književnosti.

Mi ovo novo vrieme nosimo u sebi. Mi tu nacionalističku novu Hrvatsku osjećamo u svakom najsitnijem dieliću svoje duše. I mi smo već započeli novoj Hrvatskoj stvarati i novu književnost. Mi ćemo sve svoje sile založiti na tom divnom djelu. Jer to je naša nacionalistička dužnost. Dužnost pomoći stvoriti novog, nacionalističkog čovjeka.

Mi ćemo svoju nacionalističku dužnost izvršiti do kraja, sigurni, da će nas u tome podpomoći svi, kojima je sreća i spas Države prvi i najveći zakon!

„Liepa naša" — sveta pjesma hrvatskoga naroda

Smisao, slava i ljepota »Liepe naše . . .«

Svaki čovjek na dnu svoje duše nosi nebo rodnoga kraja. I ma kuda prolazio, ma gdje ostajao, ma kamo pošao, izpod svih novih odkrića i udivljenja nad ljepotama tuđeg kraja sja sunce rodne grude.

Jer, diete je, kad je prva tepanja sricalo, širilo oči i srdce. Upijalo je rodni kraj, sliku zavičajnog neba nad kolievkom. S dna očiju uronila je duboko u srdce slika zavičaja. I kako je diete raslo, od slike je postajala spoznaja, od spoznaje ljubav. S djetetom je raslo i djetinje srdce, a u srdcu slika zavičaja, koje više nitko nije mogao izbrisati, jer je postala dio same duše, bolje: sama duša.

Te nas misli zaokupljaju, kad mislimo na »Liepu našu domovinu«. A na nju možemo misliti zajedno na rieči i skladbu. Stihovi i napjev se popunjuju. Samo tako možemo razumjeti i Mihanovića, pjesnika osrednjih pjesničkih sposobnosti, i Runjanina, mladog kadeta glinskog, koji je jedva znao note, a ipak obojica dadoše za svako hrvatsko srdce najdražu, najljepšu pjesmu.

Pjesma imade svoju sudbinu. Sudbinu, kao i ljudi. I pjesma je život. Život sam po sebi, život u svezi s nama;

život po svojoj unutarnjoj vriednosti, život po svom dojmu i utjecaju na nas. Pa i pjesma, kao svaki život, imade svoju sudbinu. Te su sudbine, često, posve nerazumljive, nepredvidive, nenaslutive. I s pjesmom se, kao i s ljudskim sudbinama, poigrava vrieme i život.

Čudnovata je sudbina naše hrvatske himne. Spjevana je već davno (1835.). Tada nitko, a najmanje njezin pjesnik, nije pomišljao, da bi ta pjesma pod naslovom »Horvacka domovina« mogla postati najsvetijom pjesmom hrvatskom — himnom njegova naroda. Sam Mihanović ju je iz nepovjerenja u njenu vriednost podpisao nepodpunim prezimenom, jer u ono doba, u kojem je nastala, nije ta pjesma bila pjesma vremena, kao Gajeva budnica »Još Hrvatska . . .« A ipak je upravo ta pjesma, premda i pjesnički i stilski mjestimično vrlo nedotjerana, jezično nesavršena, bila dosuđena za najvišu čast, koju može postići samo jedna pjesma u svome narodu.

Tajnovita je sudbina Mihanovićeve pjesme. Neki drugi hrvatski pjesnici, bolji od Mihanovića, namjerno su pjevali pjesme za himnu, na pr. Preradović pjesme: »Naša zemlja«, pa »Bože živi«, a Badalić pod naslovom »Hrvatska himna«. Te pjesme su i rodoljubno i pjesnički vrlo uspjele, a imadu i liepe napjeve, ali svejedno: na putu nenaslutive sudbine pjesama čast himne bila je dosuđena Mihanovićevoj pjesmi. Ona je pobiedila i bolje pjesnike, i bolje skladatelje, jer »nijedna od njih nije spontano i nenamjerno izrazila toliko toga, što će biti presudno za čitavo jedno stoljeće hrvatskog narodnog života« (Maraković); jer nijedna od njih nije s toliko i pjesničke, i sadržajne, i glasbene jednostavnosti zgusnula toliko obilje osjećaja, udivljenja, poštovanja i ljubavi za ovu zemlju, za njezina čovjeka, za liepu

našu Domovinu. Nijedna naša pjesma nije dala tako toplih, vidljivih, svetih osjećaja, divnih dokaza, da svoj narod Hrvat ljubi, — sve dok mu živo srdce bije. Zato je i tajnovita sudbina pjesme Mihanoviću dosudila slavu pjesnika hrvatske himne.

Mihanovićeva »Hrvatska domovina« veličanstvena je himna zemlji i njenu čovjeku. To je pjesma, u kojoj velika, snažna, tankoćutna hrvatska duša stoji upravo udivljena nad ljepotom svoje Domovine, koja je svakom Hrvatu njegova prva ljubav. Himna, kakve malo koji narod ima, najdivnija pjesma naša, kojoj je Josip Runjanin dao potresni i dragi napjev. To je pjesma, koja je izazvala tolike vrele i krvave suze, koja je prouzročila bezbrojne smrti, ali koja je uviek budila na život, spasenje, nadu. Pjesma, od koje zvukova svaki od nas plakaše ganut djetinjim suzama; porobljene zemlje prva svetinja, naša zastava, slava naša i poraz; pjesma, koju niesu slobodno smjeli svirati ni ozlieđenici na svojim biednim verglima, a koje smo, kada smo ih riedko začuli, darivali svojim posljednjim sirotinjskim novčićem.

To je pjesma, koja se stvara u punini božanskoga nadahnuće; srdca prepuna drage zemlje — Hrvatske Domovine. Kao da se živi, samo da se stvori jedna, samo jedna ovakva nadpjesma. Jer to je rođeno u nesavladivu zanosu i vatri ljubavi. Ta pjesma, kao da je iznikla iz naših polja i njiva, kao da je uzklik i uzdah svih naših srdaca. Ona je odraz naših tuga i izražaj našeg veselja. Ona je udivljenje naše nad rodnom zemljom; ljubomorna ljubav naša; to je rieč naša, pokornost i pobuna, ljubav i mržnja, strpljivost i osveta. To je najdivnija, najskladnija, najtoplija rieč Domovine naše.

Pjesnik Mihanović ju je spjevao u Zelenjaku kod Klanjca, u sjeni Cesar-grada, možda jedne tihe večeri, kad su nicale prve zviezde i mjesec razsipavao pozlaćenu svoju tugu; kad je gledao bliesak podrhtavanja srebrne vode i slušao zvonki romon bistre Sutle, što je tihano tekla niz pješčano plitko korito, a koje su budni stražari hrastovi zeleni — simboli naših snažnih i ponositih ljudi, hrastovi od bura često i savijani i lomljeni, ali nikad slomljeni. Možda je slušao cvrčke, kako cvrče u jednom dragom skladu sa zrikavcima i pričaju o zrelim grozdovima. Ili ju je možda spjevao na žalima našeg plavog Jadrana, gledajući ga u lomljavi oluje ili u smirenjima tišine; pozlaćena suncem ili posuta srebrnom mjesečinom. I tada je mislio na kumeka i težaka, što ih je ova liepa zemlja izmorila smrtno; na hižicu i trošne stare stanove, koji sirotinju kriju, i činilo mu se, da u tom večernjem miru sve tuguje tugom hrvatskog naroda. Pjesnik je toga trenutka mislio na sav izmučeni narod svoje porobljene zemlje u prošlosti i budućnosti. Srdce mu je drhtalo puninom čuvstva, i u tom je nadljudskom času uzdahnuo duboko, potresno, veličanstveno; kliknuo zadivljeno:

Liepa naša domovino!

»Liepa naša domovina« — pjesma je nad pjesmama, najsvetija svetinja naša, pred kojom se klanjaju naše glave i srdca. U njoj je udivljenje nad rodnom zemljom, naša izkonska ljubav k Domovini. Glas čemerne tragike Hrvatske, razzapete između Iztoka i Zapada, raztrgane između kulture i balkanizma.

Ima u njoj u isto vrieme razkošne ljepote i sreće ljetnog sunčanog podneva u žarkim vatrama i tužne jesenske kiše, što kao suza kaplje kap po kap krvavim suzama

hrvatskog naroda. U njoj je buka i veličanstvo s otvorenim registrima, i tišina pianissima violine. Ima tuge, sitne i prigušene hrvatske melankolije, i razuzdane radosti. Liepa je, kao proljetni vedri dan i svježa, kao rosa jutarnja; mila, kao djetinji san i sladka, kao rieč »Majka«. Draga, kao sjećanje na zlatne dane djetinjstva i mladosti, i ozbiljna, kao misao na hladan grob. Nostalgična, kao mnoge naše čežnje i izseljenička umiranja za Domovinom. Čovjek pod dojmom te mile pjesme često zaželi, neizlječivo uzčezne otići daleko od svoje rodne grude, daleko u tuđu tuđinu, da tamo umire od nostalgije za Domovinom svojom. Pa: ili da se vrati sretan na zavičajnu slobodnu grudu hrvatsku, ili da umre, kao Domjanićev »Rudar«, kojemu zgrčene ruke na već smirenu srdcu drže vrećicu sirotinjske zemlje, prah grude zavičajne, jer naš čovjek, odtrgnut od rodne zemlje, vene brzo, kao kaktusov cviet, umire za njom. Jer, on je srašten s tom zemljom, duboko ukorienjen u nju, i ne da se nikako i nikada izčupati.

»Liepa naša domovina« je pjesma, od koje nas prožimaju srsi i toplina grije dušu, kao dragi poljubac majke. Jednako draga i topla, ganutljiva s tugom i s veseljem: kad je izvodi operni orkestar ili vergla nesretni ozljeđenik, kad je pjeva, snažno i dostojanstveno, četveroglasni zbor ili drhtavi glas djevojčice; kad je tambura brojni tamburaški zbor ili je svira mali harmonikaš. Puna je prigušene tuge i glasne, razuzdane radosti; puna kletve i blagoslova, ljubavi i mržnje. Od nje se orosi naše oko i zadršće srdce, skruši se duša, nadimlju se grudi, stišću pesti, istodobno sklapaju ruke: Bože, »ne daj, da crni gavrani zagrakću nad domom naroda moga!« (Matoš). To je u isto vrieme molitva i kletva, radost i tuga, bura i tišina; pobuna

i smirenje, grč i uzdah. Pred njom od straha dršće neprijatelj našeg roda; jer ona nekada, kao bujica raste, od nje množtvo pojedinaca tvori snažnu barikadu, od jaganjaca postaju junački vukovi, oštri lavovi; od pitomih, blagih ljudi — snažni vitezovi hrabrosti i junačtva, od nje uskoci, pobunjenici, od nje Ustaše, divni i ponosni.

Ona je rieč našeg kamena i polja, njiva i šuma; ljubav kumeka, seljaka i težaka, kao i sirotinjske hrvatske gospode. Ona zapljuskuje uzvišenim čuvstvima našu dušu, kao val hrvatskog mora, što je sada slobodno pod dragom kockastom zastavom, i plâče krasne obale najhrvatskije naše pokrajine — Biele Hrvatske; i srdcima njiše kao zlatno klasje plodne plemenite Slavonije, kićena Sriema, zemlje hraniteljice naše.

Liepa naša domovino,
Oj junačka zemljo mila!

Domovino: Petra Svačića (koji se »sruši s krunom na glavi i s ponosom u duši«) i Krbavskog polja; Mohača i hrvatskog Leonide Zrinskoga; rodna zemljo uskoka Petra Kružića i mučenika buntovnika Gubca, Zrinskih i Frankopana; srpanjskih žrtava i divnog heroja i ustaše s Rakovice, Kvaternika; majko nesuđenog predsjednika republikanske Hrvatske i njegovih krvavih drugova, i množtva svojih divnih mučenika, okrunjenih trnjem najkrvavijih rana svog patničkog, izmučenog naroda; i plejade sinova svojih, kojima je srdce htjelo pući od ljubavi za ovu izmučenu i nesretnu zemlju i kojih su svetu krv neprijatelji razmetno lievali. I diljem hrvatske niknuše novi vitezovi krvi i ponosa, vitezovi junačkih srdaca, Ustaše. Divna Domovino, junačka majko, gniezdo naših Ustaša, mučenika; majko najdivnijih fanatika, koji se nisu bojali ni vješala, ni

puščanih cievi; koji su divnom vjerom život za životom, bez ciene, bez računa, bez predomišljanja, ili na barikadama, ili u ćelijama, ili na vješalima, ili u atentatima, davali, uviek spremni za svoj Dom. Divna roditeljko najdivnije Poglavnikove vojske!

Stare slave djedovino,
Da bi vazda sretna bila!

Djedovino Kralja Prvokrunjenika Tomislava, Krešimira Velikog i svetog Kralja Zvonimira! Regnum Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, bana Jelačića! Djedovino i otčevino našeg divnog Starčevića, koji je »bedemska planina, zatvorena, puna vuka i ličkog hajduka«, najdivnijeg velikana, dragog Otca Domovine! On je neumrlo Srdce svoje divne Domovine, mrtvo, ali uviek za nas živo, uviek vrelo od ljubavi, nikad smireno. Zemljo rodna: Marka Marulića, Gundulića, Palmotića, umnog domoljuba Vitezovića i rodoljubnih Iliraca, majko Marka Križevčanina i Šibenčanina Nikole Tavelića, dokaza katoličanstva svoje zemlje. Roditeljko velikog Šenoe, nesretnog Kovačića, koji je »poludio od ljubavi za svoj narod«, uskoka Novaka i divovskog pjesnika Kranjčevića; zemljo sina naše nezaboravne Istre, kremenjaka Kumičića; zemljo pisca »rođene grude« Gjalskoga; zemljo draga Matoša, čija si ti najdraža i prva i posljednja misao; Croatio, zemljo izgladnjelog auktora »Porina« i plemenitog Zajca, zemljo velikih hrvatskih umjetnika, koje, često, ubi mala naša sredina, ali koji su te uviek voljeli! Zemljo slave i časti, zemljo zapadne kulture, zemljo predziđa kršćanstva!

Liepa naša domovino,
Oj junačka zemljo mila,
Stare slave djedovino,
Da bi vazda sretna bila!

Mila, kano si nam slavna,
Mila si nam ti jedina,
Mila, kuda si nam ravna,
Mila, kuda si planina!

Mila si nam, kao kolievka Hrvatske, tamo, gdje je Tomislavova kruna, gdje te ljubi voda slana i gorka od čitavih potoka suza i krvi naše, sveta voda divnog, na svietu najdivnijeg mora; dragog, uviek našeg hrvatskog, našeg po pravu, našeg po krvi, našeg po kulturi, po srdcu i umu; našeg po divnim katedralama Krešimirova Šibenika i tihog Trogira; našeg po krasnom Splitu i bielom Sušaku, našeg po uresu i biseru tog mora, perivoju i muzeju Dubrovniku, po junačkom uskočkom Senju, po krunitbenom Biogradu, po glagoljaškom Ninu, po književnom Hvaru, i po drugim dragim gradovima, mjestima, selima i seocima; našeg po sunčanim kamenim otocima, našeg po hrvatskoj primorskoj duši, vječno našeg. Našeg po nezaboravnoj i neotuđivoj paćenici Istri, našeg po Kotoru, toj dragoj i izabranoj ljepoti Domovine. Mila si nam, kao daleka čežnja za slobodom, mila kao nepregledna ravnica Slavonije, gdje hrašće bura vije i muljevita Mura plodonosno teče i čuva uviek hrvatsko Međimurje, divno i drago, drago i divno. Mila si nam, kao junačka ustaška Lika, rodna sivim kamenom, i slikovito Hrvatsko Zagorje, siromašno, ali »gdje je Hrvatska najbjednija, tu je i najhrvatskija« (Matoš);

mila si nam kao vitežka Hercegovina, dosad vječno pasivna, jer vječno zapuštena; mila u veselom, kićenom, ravnom žitorodnome Sriemu, mila si i našem srdcu predraga, kad si ponosna, šumovita, katolička i muslimanska Bosna.

Mila si, kad rodiš kruhom ili obiluješ kamenom, vinom i maslinom, ili trnjem i korovom, žitom i grozdom, plodom ili pustoši; mila, kad kliješ travom ili cviećem, mila, gdje si šuma i smreka, oranica ili kamen, rieka ili suša, kad si tuga i radost; mila, kakvu nam te je divnu Bog dao, voljenu u svim dielovima svojim.

Mila si nam ti jedina!

Zemljo, mati naša divna, ljubavi naša stara, roditeljko junačka najjunačkijeg svog sina, našeg Diva, našeg Poglavnika; Mesije, u koga fanatičnom vjerom vjerovasmo; koga osjećasmo blizu, a znali smo, da je daleko; ljubavi Njegova požrtvovna, draža od tog nama najdražeg života. Njegova snaga, Njegova ljubav, Njegova vjera bila je silna, divna, veličanstvena. Njegova vjera i vjera Njegovih najvjernijih. Njegova snaga i snaga cieloga naroda. Njegova nada i nada tisuća sinova ove naše divne zemlje. I ta vjera, ta nada, ta snaga, koja je rasla, jačala iz krvi, svete krvi bezbrojnih hrvatskih sinova, divnih naših heroja, ostvarila je vječni san dalekih naraštaja, osvetila žrtve, posvetila krv, ojačala snage, produbla vjeru, učinila, da je najdivnija Domovina postala najdraža nacionalistička, ustaška, Poglavnikova Nezavisna Država Hrvatska; naša, napokon i za sva buduća stoljeća samo naša Država. Država Hrvata. Država, kojoj je i veliki i jedini poglavar Poglavnik, najdivniji sin svoje zemlje, za kojim su žudjeli desetci pokoljenja, a naše su oči sretne, što ga ugledaše,

naše duše, što ga spoznaše, naša srdca, što ga sliedimo i volimo; volimo više od svog mladog života. Divna Domovino s vječnom stražom na krvavoj Drini; tvoja je mutna Mura čuvar uviek našeg, u prošlosti i budućnosti našeg hrvatskog Međimurja; a tvoje je najdivnije more opet dočekalo u svojoj jakoj vjeri u Poglavnika, da ga i na zadnjem otoku, i na najmanjem pustom kamenu obasjalo Poglavnikovo sunce slobode.

Mila si nam ti jedina!

Pjesnik je snatrio u srdcu svom o Domovini svojoj, i onda, kao da je razgrudio grudi, i izpustio, iz najdublje dubine srdca, svom, nadljudskom snagom poklik i krik, i čini se, kao da »genij zemlje zakuca vam na orajenim grudima i kroz suzu zanosa slušate pastoralnu himnu postojbine« (Matoš):

Savo, Dravo, Drino teci,
Nit ti, Dunav, silu gubi,
Sinje more, svietu reci,
Da svoj narod Hrvat ljubi!

Dok mu njive sunce grije,
Dok mu hrašće bura vije,
Dok mu mrtve grobak krije,
Dok mu živo srdce bije!

Da svoj narod Hrvat ljubi — Dok mu živo srdce bije! A dok je srdca, bit će i Hrvatske, divne i drage Nezavisne Države Hrvatske!

O pjesniku, skladatelju i pjesmi

Antun Mihanović (po otcu iz Petropolja u Dalmaciji; mati mu je sestra Josipa Kuševića, hrvatskog prabilježnika) rođen je 10. lipnja 1796. u Zagrebu, Opatička ulica 12. U Zagrebu je učio i pučku i srednju školu, a tu je školskih godina 1811./12. i 1812./13. učio i završio pravne nauke na Akademiji znanosti.* Nakon toga 20. VIII. 1813. stupio je u bilježničku službu kod Banskog stola u Zagrebu.

Mihanović je 30. I. 1815. prešao u vojno-auditorsku službu. Tu je bio vježbenik kod Dvorskoga ratnog vieća, pa aktuar venecijanskoga glavnog zapovjedničtva. U to je vrieme tiskao svoje djelo »Reč Domovini od hasnovitosti pisanja vu domorodnom jeziku« (Vu Beču, z slovami I. Šnirer, 1815.). Ta je brošura sigurno zamišljena i napisana u Zagrebu, a tiskana je u Beču vjerojatno stoga, jer je u toj istoj tiskari tiskao svoja filozofska predavanja i Mihanovićev profesor Čučić-Vučinić, koji se sigurno brinuo i za tiskanje ovog Mihanovićevog djela, jer se sam Mihanović tada nalazio u Italiji. To je, čini se, jedini razlog, što je Mihanović to svoje djelo tiskao u Beču.

Godine 1817. u Italiji je našao rukopis Gundulićeva »Osmana«. Sretan, što je hrvatskim jezikom nešto pisano, htjede ga izdati, ali je bio slab odaziv na njegov predplatni proglas.

Mihanović je bio auditor 45. pješačke pukovnije baruna Mayera, a odatle je već 1. X. 1821. otišao u mirovinu.

* Dr. F. Fancev: »Za punu istinu o pjesniku hrvatske himne Antunu Mihanoviću Petropoljskome« (Hrvatski Narod, 1941.-III. br. 309 od 24. XII.).

Kao umirovljenik dvie nepune godine boravi u Beču, a onda se 1823. preseli na Rieku.

Godine 1827. zatražio je Mihanović trogodišnji dopust s pridržanjem mirovine i putnicu za Ameriku, da tamo potraži tržišta za hrvatsko-ugarska vina, što mu je 1823. i odobreno.

Povrativši se iz Amerike u Hrvatsku 1832., naseli se u Malom Trgovišću (Hrvatsko Zagorje), i tu ostane dvie godine, kad je imenovan drugim gubernijalnim tajnikom na Rieci. Tu je službu nastupio 1. VI. 1834. Već 3. rujna iste godine Mihanović je u Topčiderskom konaku srbskog kneza Miloša predao vjerodajnice, kao prvi austrijski konzul. Kad nije mogao predobiti naklonosti ni kneza ni vlade, on je opozvan 1838. i umirovljen. Godine 1839. poslan je za konzula u Solun, a 1846. za generalnog konzula u Smirnu (šalje banu Jelačiću svoj novčani prilog za rat protiv Mađara); odatle u Carigrad (1849.), pa u Bukarešt (1853.), kao diplomatski odpravnik i generalni konzul za Vlašku. U svim ovim gradovima je sakupljao književne i jezične spomenike, poznate pod imenom »Collectio Mihanovićiana« (u pismohrani Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti). Na Svetoj gori u Zografskom manastiru odkrio je (1843.) »Zografsko evanđelje«.

Narušena zdravlja, u Bukareštu pobolieva, nekoliko puta na bolovanju, pa onda zamoli umirovljenje (1856.), što mu je i odobreno. Tada se nastani u Novim Dvorima kod Klanjca, dok mu je žena u Smirni 12. XI. 1856. umrla. U Novim Dvorima u noći od 14. na 15. studenoga 1861. umro je pjesnik hrvatske himne Antun Mihanović, a pokopan je u Klanjcu. Tu su o 100. godišnjici tiska »Hrvatske domovine«, u t. zv. Mihanovićevu dolu, Braća

hrvatskog zmaja prilozima hrvatskoga naroda podigli liep kameni spomenik s reliefom kipara Rudolfa Ivankovića, a na njegovu rodnu kuću u Zagrebu postavljena je spomenploča s reliefom hrvatskog kipara Roberta Frangeš-Mihanovića. Tako se hrvatski narod odužio pjesniku hrvatske himne!

Josip Runjanin (otac: Ignjat, gruntovnički pisar) rodio se 8. prosinca 1821. u Vinkovcima. U rodnom mjestu svršio je pučku školu i gimnaziju. Stupi u ogulinsku pukovniju, iz koje bi primljen u kadetsku školu. God. 1840. premješten je u Glinu. Tu ga kapelnik I. banske pukovnije Josip Wendel učio po notama pjevanju i gitari. Postavši poručnik ode u Italiju, gdje se je na ratištu veoma odlikovao. Bio je satnik, pa bojnik i na kraju podpukovnik i zapovjednik pričuve u Bjelovaru. Kao umirovljenik nastani se u Novom Sadu, i tu umre 2. veljače 1878.

Mihanovićeva je pjesma objelodanjena pod naslovom »Horvacka domovina« u Gajevoj »Danici« od 14. ožujka 1835. (God. I., br. 10, str. 37), i to kao prvi prilog tiskan u štokavskom narječju (premda miešano s kajkavskim), kao budućem hrvatskom književnom jeziku.

Ta je pjesma, kao neobična bila odmah zapažena. Tako je Ignjat Brlić u svom pismu od 4. IV. 1835. napisao: »Hrvatska domovina od Mihanovića krasno je napisana, ali za najveću strunu tmasto, to jest biti će samo od najoštroumnijih razumljena«.

Kad je ta Mihanovićeva pjesma bila prviput u »Danici« objelodanjena, glasio je črtvrti stih prve kitice:

da bi vazda čestna bila!

Tu rieč prof. Fancev* označuje značajnim primorsko-čakavskim pridjevom »čestan« (felix), i znači samo sretan (nikako častan, kako su htjeli tu rieč poštokaviti). Rieč »čest« u tom smislu za sreću obična je kod naših starijih književnika. Taj je izraz Mihanović posudio u Primorju. Uostalom, nije ni imao razloga, da moli, da bi ta junačka zemlja i stare slave djedovina bila častna, nego, neka bude s r e t n a, da njene patnje urode plodovima za njenu djecu.

Kako naša književna poviest o pjesniku hrvatske himne nije znala gotovo ništa, to je u dobronamjernoj rodoljubnoj mašti (slikar Oton Iveković) nikla misao, da je Mihanović tu pjesmu spjevao u Zelenjaku. Naprotiv tome, ugledni i zaslužni naš hrvatski književni povjestničar dr. Franjo Fancev postavio je ozbiljnu predpostavku, da je Mihanovićeva pjesma spjevana na Rieci, dakle na hrvatskom Jadranu. Jer, on tvrdi, ako je, kako se obično drži, Mihanović tu pjesmu spjevao na početku 1835., onda je ona mogla biti spjevana samo na Rieci, a Mihanović je u Nove Dvore kod Klanjca došao na stanovanje tek 1836., kao u Malom Trgovišću kod svoje sestre, udate Briglević. Time, umirovljenik. Ranije je na duljem boravku u toku 183./32. da ju je spjevao na moru, prof Fancev objašnjava i njene čakavizme: v e l e gore, v e l i ljudi.

Samo ta krasna pjesma — kako točno ističe prof. Fancev — po svojoj temeljnoj koncepciji i nije izpjevana na temelju nadahnuća samo jednoga kraja, kad ju je evociralo duhovno gledanje skupnosti ljepote svih hrvat-

* Dr. F. Fancev: »Da bi vazda sretna bila!« (Spremnost, 1942. I. br. 4 od 22. III.).

skih zemalja, možda u času pjesnikova povratka iz Amerike. On u posljednjem stihu osme kitice pjeva:

mi smo, pobre, v domovini!

Godine 1846. tu je Mihanovićevu pjesmu skladao Josip Runjanin, ne, kao što se držalo, prema napjevu »O sole più ratto a sorger l'appresta« (O sunce, požuri se i što prije grani) iz III. čina Donizettijeve opere »Lucia di Lammermoor«. Možda su ga 2—3 tuđa takta nadahnula, ali napjev je čisto hrvatski i podpuno odgovara zakonima hrvatske narodne glasbe (Fr. Kuhač). Taj Runjaninov napjev bio je jednoglasan, pa ga je vojnički kapelnik u Glini Josip Wendel obradio četveroglasno. Ta se obradba izgubila, pa ju je, prema sjećanju napjeva, harmonizirao Vatroslav Lichtenegger (rođ. 1809. u Zagrebu), kapelnik stolne crkve zagrebačke i učitelj glasbe. Ova je obradba tiskana 1862. Obnovom Nezavisne Države Hrvatske ova je pjesma postala hrvatskom državnom himnom, pa ju je ponovno obradio hrvatski skladatelj Jakov Gotovac (1941.).

Kad je Josip Runjanin godine 1846. dao ovoj Mihanovićevoj pjesmi napjev, različna pjevačka družtva pjevala su je na svojim koncertima. Najprije je pjevana u Glini, pa u Petrinji. Poslije su tu pjesmu pjevala i ostala družtva, međusobno posuđujući ukajdbu. I tako se proširivao krug poznavalaca i poštivalaca ove pjesme. Sve češće su je pjevali na različitim svečanim priredbama, pa su je pomalo slušali i odkrivene glave, s posebnim poštovanjem, i već davno izticali posebnost i značajnost ove pjesme. Tako je ta Mihanovićeva pjesma upravo glasom naroda postajala našom svetom pjesmom. I samo je sretan slučaj htio, da su sačuvana imena i pjesnika i skladatelja, jer ta je pjesma

postajala tako divan, sadržajan dio narodne duše, da se osjećalo, kao da je izvorno narodna. Njezine rieči, a isto tako i topla i dostojanstvena skladba, bile su toliko drage narodnoj duši, da se, redovno, nije ni pitalo za imena pjesnika i skladatelja. Tako je ta Mihanović-Runjaninova pjesma prenesena iz Gline, kao zanos, kao ljubav, kao molitva diljem hrvatskih krajeva, do krajnjih granica Hrvatske, — i postala naša zastava, naš simbol, naša snaga, naša vjera u pobjedu, u buduću Hrvatsku, u vječnu i veliku Hrvatsku.

Liepa je sudbina Mihanovićeve pjesme. Voljena i mila i sveta vijorila je, kao draga trobojnica nad našom Domovinom. Narod ju je zavolio i prigrlio; narod ju je smatrao svojom svetom pjesmom, a stručnjaci su još uviek tražili himnu, naručivali i rieči i napjeve, i tako Mihanovićevu pjesmu namjerno potiskivali, zapostavljali. Ali njezina je sudbina već naslućivana lebdjela, kao svietla zraka nad Hrvatskom, te se nije dala ugasiti, ni zamračiti. Sama se, svojom unutarnjom snagom održavala. Nije se dala potisnuti, jer narod je osjećao, da je to tražena pjesma. Mihanović-Runjaninova pjesma je u šarenom, bogatom duginom lûku blještila nad Domovinom, i povezivala u dragi sklad ljubav našeg čovjeka sa skrajnjih granica Hrvatske, od naših rieka do našeg divnog, našeg dragog mora, nadvita kao začarani lûk, sjala je, stvarana od suza i krvi naše, pozlaćena bielim sunčanim zrakama nada naših i vjere naše. Ona je, kao nebeski znak odkrivenja, sama, protiv svih stručnjaka, zauzimala položaj svete pjesme zemlje Hrvatske. A na blagdan Male Gospe, 8. rujna 1891. Mihanovićeva je pjesma i službeno proglašena hrvatskom narodnom himnom, čime joj je zapravo

priznata čast, koju je i do tada imala. Pravo je slavlje slavila u Dubrovniku, prilikom odkrića Gundulićeva spomenika (1893).

Prilikom jubilarne gospodarsko-šumarske izložbe, održane u Zagrebu, Hrvatski pjevački savez je priredio svoj jutarnji koncert u bivšem Zagrebačkom Zboru. Na tom je koncertu nastupilo oko 60 pjevačkih družtava s oko 700 pjevača. Na razporedu su bile različne pjesme, a, kao glavna, bila je Zajc-Badalićeva pjesma »Hrvatska himna«. Ta je Badalićeva pjesma i spjevana i uskladbena s tom nakanom, da bude himna. Prisutna je publika, oko šest tisuća osoba, pjesmu pozdravila s odobravanjem, ali nije u njoj nalazila ono, što je duša hrvatskog naroda očekivala od svoje himne. Zato su sada prireditelji dodavali nove pjesme, na pr. »Planula zora«, pa i druge. Među ostalim nadodanim pjesmama pjevači su zapjevali i Mihanovićevu. Tada prisutna publika sama od sebe ustaje. Ovu je pjesmu pozdravila iskrenim i velikim oduševljenjem. To je bio glas hrvatskog naroda, glas sela i grada, koji je, preko ove publike, Mihanovićevu pjesmu jednoglasno proglasio hrvatskom narodnom himnom, jer je ta pjesma bila najpodpuniji izražaj hrvatske narodne duše, koja s udivljenjem voli svoju Domovinu, i kojoj je misao na Domovinu sveta poput molitve, koju je cieli narod već do tada pjevao u pobožnom skrušenju za sreću svoje Hrvatske. Osjetio je narod, da Mihanovićeva pjesma sadrži bitne osobine naše zemlje; da ona tako uzko, tiesno i srdačno povezuje zemlju i čovjeka, čovjeka i zemlju. Jer zemlja bez čovjeka je pustinja, a čovjek bez zemlje skitnica. Značajno je, da je baš na priedlog dalmatinskih Hrvata potvrđen taj glas naroda. Tako je tada pridodan još jedan dokaz rodoljubnog

hrvatskog osjećaja Primorske Hrvatske. To je još jedna sigurna potvrda, da je Primorska Hrvatska sudbinski povezana uz ovu dragu zemlju, i da je gordi, ponosni, ustaški Velebit ne razstavlja, nego upravo spaja, povezuje, ujedinjuje u ljubavi, u žrtvi za Domovinu.

Nije bez značenja činjenica — kako je to dobro opazio dr. Maraković —, da je desetljeće, koje je sagradilo Starčevićev dom, iznielo i Mihanovićevu pjesmu na mjesto himne. »I tu su »stekliši« imali borbenijih pjesama i bojovnijih gesala, ali je razvoj narodne sviesti, čini se, išao svojim tajanstvenim putovima«. Tim tajanstvenim putovima Mihanovićeva pjesma povezuje hrvatsku prošlost s hrvatskom sadašnjicom, s hrvatskom budućnosti.

Pjesnik Mihanović je ovu pjesmu spjevao, kao znak svoga udivljenja nad ljepotom rođene zemlje, kao odraz svojeg poštovanja njezinim mučenicima, kao ljubav za njezina seljaka, kao oddah svoje radosti i sreće nad njezinom slavom, prošlosti, velikanima; kao molitvu za sreću njezinu, za budućnost njezinu. Osjetio je on, što Domovini znači zemlja i čovjek na njoj, zato ih je tako liepo izprepleo, povezao, ujedinio. Doista je to morao biti božanski čas, kad je Mihanović spjevao ovu pjesmu, od koje četiri kitice, prve i posljednje, imadu u sebi nešto klasično hrvatski. Te kitice izlaze iz okvira primitivnosti ostalih. Dok su ostale na nizkom stupnju preporodnog pjesničtva, dotle su ove četiri upravo uzorne; u njima je sve zgusnuto, zbito, sažeto. One nam se čine, kao odkrivenje, kao neko divno pjesničko nadahnuće; one su natopljene krvlju, izpunjene ljepotama. Iz njih zrači divno rodoljubno čuvstvo, da ih čovjek, kad ih čuje, ne može slušati bez mila osjećaja. One potresuju svim našim najljepšim

osjećajima. Nije slučaj, da se upravo ove kitice pjevaju, kao hrvatska narodna himna, jer su one sadržajno pune, sažete, a umjetnički su plod najčišće stvaralačke snage svog pjesnika, koji je, makar nije bio pravi pjesnik, u svietlom trenutku svog rodoljubnog osjećaja, nadahnuća, zanosa, u samih šestnaest stihova izrazio sve bitno za našu Domovinu.

Dok na početku pjesnik, udivljen nad ljepotom drage Domovine, izrazuje počast sinovima junačke zemlje mile, ponosi se starom slavom djedovine, dotle se u posljednjima obraća našim riekama, koje svojim mutnim, težkim, gustim, često krvavim vodama kroz stoljeća uokviruju, omeđašuju našu Hrvatsku. One se daleko slievaju na svom vječnom toku, pa zato neka one svuda: kamo doteku, kuda proteku, svjedoče našu ljubav za tu dragu zemlju. Pjesnik, jer tako osjeća čitav narod, poziva i naše liepo, drago sinje more, da i ono, vječno naše, naša ponosna prošlost, pred cielim svietom svjedoči, da svoj narod Hrvat ljubi. More naše divno, naša sudbina, naš ponos, vidjelo je hrvatsku slavu, naše knezove i kraljeve, naše galije, naše glagoljaše, naše uskoke; rodilo je našu književnost, našu umjetnost, pisalo je našu poviest, — zato neka baš ono svietu reče, da svoj narod Hrvat ljubi. Uviek: dok mu njive sunce grije. Uviek: dok mu hrašće bura vije. Uviek: dok mu mrtve grobak krije. Uviek: dok mu živo srdce bije.

Iz nje, čini nam se, kao da čujemo ushite naših pređa pred čarobnom pojavom našeg mora; kao da vidimo Tomislavove galije, na kojima vijore kockaste zastave; boli nas posljednji jauk Petra Svačića; vidimo na stratištu Gubca, Zrinskog i Frankopana. Pred nama se odkriva slika Kvaternikova zanosa, poškropljena krvlju. U toj pjesmi stopljeni

svi su jadi, sva stradanja, krvarenja, svi mučenici naši, koji su divnim zanosom, u radostnom viđenju samostalne države Hrvatske, pali kao junaci, kao divi. U toj nam se pjesmi izdižu svi velikani naši, sva slava naša, svi spomenici naši, sva umjetnost naša. U njoj nam kroz suze ganuća izkrsava seljak na svojoj njivi, u svom radu, u svojoj obitelji. Iz te himne izdiže se lik Otca Domovine, divnog i ponosnog hrasta, na koji su udarale najžešće bure, ali se salomio, ni prignuo, ni makao nije, nego je ponosit prkosio, prkosi i danas — uviek živ, uviek s nama. Kraj njega, uza nj, kao iz istoga debla, hranjen njegovim sokovima, izrastao je najdivniji Hrvat svog stoljeća, Poglavnik, kojemu je sudbina dosudila, da bude onaj, koji će poslije dugih i krvavih stoljeća smiriti nesretnog hrvatskog kralja Svačića, i s njime sve hrvatske mučenike; ostvariti čežnje čitavih naraštaja, koji su žudili za ovim našim danima.

I tako je ta himna, dugo samo narodna, postala hrvatskom državnom himnom, himnom Poglavnikove Nezavisne Države Hrvatske. To je najveća slava i njezina i naša, pobjeda i njezina i naša.

Hrvatsko rodoljubno pjesničtvo od Štoosa do danas (1831.—1941.)

Rodoljubno je čuvstvo jedno od najdubljih. Osjećaj, nikao u prvim djetinjim spoznajama, iskonski u krvi prirođen, kao nasljedstvo pređa, duboko je ukorienjen u duši, razgranjen i prirastao poput zelena bršljana, i ne da se iztrgnuti, jer korien mu je usred srdca. Taj osjećaj za domovinsku grudu bitni je dio naše duševnosti, često nagonski snažan poriv. Rodoljublje je naše divno bogatstvo, bez kojeg bismo bili prosjaci, bezkućnici, lutaoci; mornari bez kormila na lađi, seljaci bez oranica i vinograda, ljudi bez kućišta, obitelji bez domaćeg ognjišta.

Osjećaj je izvor pjesničtva. Zato je rodoljubno pjesničtvo mnogo razvijeno, i domoljublje spada u književno najobrađenije sadržaje. Gotovo nema pjesnika, koji nije napisao koju rodoljubnu pjesmu; rodoljubnu i onda, kad sam pjesnik, kao čovjek nije htio biti rodoljub; često nacionalističku, a sam je bio vrlo daleko od nacionalizma. Toliko je rodna gruda prirasla uz našu dušu, da se nje, makar je osjećali kao teret, ne možemo osloboditi, pa je svuda sa sobom nosimo. Zato se i događa, da se ljudi odriču domovine, a pjevaju rodoljubne pjesme, iznose tople misli o njoj, nostalgične čežnje za njom, pa tako nama pripadaju njihove pjesme, makar nam i ne pripadali pjesnici, kao ljudi.

Imade čitav niz različitih obradba rodoljubnog čuvstva, pa ćemo iznieti neke bitne osobine hrvatskog rodoljubnog pjesničtva od Štoosa do naših dana, da se vidi umjetnički i sadržajni razvojni pravac tog pjesničtva, kao i gledanje: što je rodoljubno; da li su rodoljubne samo budnice i davorije, ili također i krajobrazi i crteži zavičajnog kraja; da li oni isto tako ne znače plod pjesnikove privrženosti rodnoj zemlji, i nisu li i oni znak pjesnikova zanosa, njegovih suosjećanja u domovinskim bolovima i radostima.

Značajna je Gajeva budnica »Još Hrvatska . . .«, ali ona ipak ne postavlja okvire hrvatskog rodoljublja. Pjesnik hrvatske himne Antun Mihanović najpodpunije je osjetio bitne oznake hrvatskog rodoljublja. U svojoj pjesmi »Hrvatska domovina« prikazao je ljepote rodne zemlje, slavu njezinu, junačtva, prošlost i ljude, jer to sve zajedno oblikuje Domovinu; jer to su temelji i izvori Domovine, koji daju sadržaj i smisao našem rodoljublju. Zato nisu rodoljubne samo budnice, poznate, voljene, i za našu prošlost značajne i zaslužne davorije, hvalospjevi, nego i pjesme o ljepotama, o krajevima, o pokrajinama, o gradovima, o moru i riekama; o ljudima, o junacima, o velikanima, o mučenicima hrvatskim; o zastavi, o jeziku, o spomenicima, jer sve te pjesme su odraz domoljubnih osjećaja svojih pjesnika. Ti opjevani sadržaji divno su naše bogatstvo; te ljepote i vrjednote za nas znače dio naše Domovine. Sve zajedno određuje puninu pojma Hrvatska Domovina, obilježenu kao dragi i sveti posjed, koji i gledamo, i osjećamo, i volimo. Tek po tome smo, za tu dradocjenost zajedničkog života, spremni i na žrtve: izkupljenje svoje ljubavi. Zato je potrebno domoljublju odrediti dušu,

označiti smisao te ljubavi, koja obasjava sve stvorene ljepote Hrvatske, sve njene duhovne veličine i sve tragove mučeničtva, da se duboko srdcem osjeti taj sadržaj, kao najmiliji teret svoje duševnosti. Sve što izvire iz sklopa ovih osjećaja, spleteno u okviru »Hrvatska domovina«, odkriva dušu našeg čovjeka, jer i zemlja je onakva, kakav je čovjek, a i čovjeka oblikuje zemlja. Čovjek zemlji daje svoju dušu, ali on ju je od nje i primio. Zato je zemlja roditeljka i hraniteljka heroja, velikana i umjetnika, a zato su svi oni i njezini sinovi, i njezini roditelji. Sve je to tako uzko izprepleteno i povezano, da se ne zna (a nije ni potrebno znati!): gdje počinje čovjek, a gdje zemlja.

Kad govorimo o hrvatskog rodoljubnom pjesničtvu nije bez važnosti napomenuti, da je 1842. izišla prva antologija hrvatskog pjesničtva, i da je ta bila upravo rodoljubna: »P ě s m e d o m o r o d n e«, koju su u Zagrebu izdali D. R. i L. V. (Dragutin Rakovac i Ljudevit Vukotinović). Knjiga je iste godine doživjela i svoje drugo izdanje, bez ikakvih promjena, osim, što joj je pridodana jedna pjesma Ognjeslava Ostrožinskoga. Nažalost, od te nam se knjige sačuvaše — koliko je poznato — samo dva primjerka: jedan od I. izd. u Gradskoj knjižnici u Zagrebu, a jedan od II. izd. u Sveučilištnoj knjižnici u Zagrebu.

Ova knjiga je ostavila najjasniji odraz tadanjeg rodoljubnog osjećaja i »pjesnikovanja«, kao i razine pjesničtva. Glavna osobina ovog rodoljubnog p r e p o r o d n o g pjesničtva je budničarstvo, često zaodjenuto vrlo jednostavnim, nepjesničkim ruhom. Ove su pjesme, kadikad bez dubljih misli, bez snažnijih osjećaja, stvorene priprostim izražajnim sredstvima tadašnjeg pjesničtva, ipak dale traženi po-

ticaj preporodnom vremenu. Vidimo, da je upravo ovo preporodno pjesništvo, makar pjesnički naivno, oblikovno početničko, izvršilo jaki nacionalni utjecaj na svoje vrieme. Prema tome, ovo pjesništvo imade za preporodno doba svojih nacionalnih zasluga, kao sredstvo buđenja, osvješćivanja, promicanja rodoljublja, dok je od množtva ondašnjih stihotvoraca vremenu odoljelo tek par književno vriednih imena. Ovo se pjesništvo ne razvija u duhu Štoosova očajavanja nad sudbinom Domovine, nego više u krugu Gajeve budnice »Još Hrvatska«. U tom se kreću skoro svi preporodni pjesnici (Nemčić, Demeter, Bogović i dr.), a vremenski i sadržajno Gaju je najbliža Vukotinovićeva »Nek se hrusti šaka mala«. Visoko iznad svih preporodnih pjesama izdiže se pjesma Antuna Mihanovića »Hrvatska domovina«. Da to vrieme nije ništa drugo dalo, nego samo ovu Mihanovićevu pjesmu, imalo bi velikog značenja u razvitku hrvatskog rodoljubnog pjesništva. Ta je pjesma zgusnula sva rodoljubna osjećanja svoga vremena, i evo već jedno čitavo stoljeće oblikuje naše rodoljublje. S njom, u dielovima divnom, davno vrieme povezuje stoljetni hrvatski život. Uz Mihanovićevu pjesmu, sadržajno i umjetnički snažnu, stavit ćemo Petra Preradovića. Preradović je, uz Vraza, prvi pravi pjesnik među preporoditeljima, pa njegove pjesme znače pjesnički uzpon rodoljubnog, kao i uobće hrvatskog pjesništva. Istina, osjeća se, da je pjesništvo tek u svojim početcima. Preradović ponovno uči materinski jezik. Ipak je on dao nekoliko snažnih pjesama (Putnik, Pozdrav domovini). Ovdje ćemo spomenuti i Ivana Mažuranića, pjesnika ilirskih pjesama. Šenoa je posljednji veliki pjesnik na vremenskim rubovima preporoda, a po nekim pjesmama ulazi već u

novo razdoblje hrvatskog rodoljubnog pjesništva, koje je u znaku Starčevićeva imena. Šenoine su pjesme značajna prinova, popuna našeg pjesništva onoga vremena. Na njegovu pjesmu »Klevetnicima Hrvatske« nadovezuje se pjesnički rad Augusta Harambašića, najrodoljubnijeg hrvatskog pjesnika. Ta razvojna veza seže i dalje, pa možemo reći, da je i sam Kranjčević Šenoin učenik u rodoljubnom pjesništvu. Od Kranjčevića opet učili su svi kasniji pjesnici, pa se tako vidi uzka povezanost i međusobna izpreplenost hrvatskog rodoljubnog pjesništva. Preko polovica Harambašićeva pjesničkog djela jesu rodoljubne pjesme. Malo je koji pjesnik dao tako snažnih odjeka svog rodoljublja, kao on. Nije on najjači samo, kao službeni pjesnik, bard »stranke prava«, kad joj pjeva snažne budnice, prigodnice, davorije, proglase, nego i kad u dubini svog srdca moli za sreću svoje Hrvatske. Nije snažan samo u zvučnim deklamacijama, nego i u nekolikim sitnim pjesmama, u kojima je došla do puna izražaja njegova snažna duša. Tadašnje je pjesništvo uglavnom harambašićevsko, pa se pod njegovim utjecajem javljaju mnogi pjesnici (Palmović, Sirovica, Ostojići, čak i Galović), a Harambašićev se utjecaj odražava i na samom Kranjčeviću, koji je jači talenat, pa zato i veći umjetnik.

Arnold je također velik dio svojih pjesama spjevao na Harambašićev način, dok je njegova krasna pjesma »Domovina« bliža Mihanoviću. »Domovina« na jedinstven način prikazuje spoznaju domovine. Ta pjesma spada među dvie-tri najljepše Arnoldove pjesme, a jedna je od naših najboljih rodoljubnih pjesama. Umjetnički snažne su pjesme S. S. Kranjčevića, koji se je sa svojom divnom pjesmom »Moj dom« sadržajno približio Mihanoviću. U po-

četku je Kranjčević pod jakim utjecajem Šenoe, posebno Harambašića, pa zato su mu i pjesme patetične, poput njihovih. Kasnije, oslobođen, njegov nacionalni osjećaj je dublji, produhovljen i istančan. Kranjčeviću je Domovina u s r d c u; on nosi božtvo to, kao zapis čudotvorni, jer ona je sve, što je uspio spasiti. Zato je sada i njegov pjesnički nacionalizam više unutarnji, nasuprot Harambašićevom borbenom i bučnom, profinjen i topao.

Na razvojno-umjetničkom pravcu hrvatskog rodoljubnog pjesništva Kranjčević s Matošem znači najviši umjetnički uzpon, dok sadržajno-nacionalistički najsnažniji su Harambašić i Nazor. Matoš, poprimivši sve dobre pjesničke i sadržajne osobine Harambašića i Kranjčevića, a može se reći i samog Šenoe, hrvatsko rodoljubno pjesništvo dopunjuje artistički. Matoš je predstavnik m o d e r n i s t i č k i h misli u hrvatskom pjesništvu; gričevac i regionalist. U nenacionalno i artističko doba bio je »stekliški« nacionalan, pa postade pjesničkim učiteljem nacionalne književnosti. Već Kranjčević, a sada i Matoš, s njima Nazor, dokazaše, da i rodoljubno pjesništvo može biti umjetnost. Kao pjesnički predstavnici tog modernističkog razdoblja javljaju se Domjanić i Nazor, osobito posljednji sa svojim snažnim nacionalnim pjesmama (»Hrvatski Kraljevi«), a kasnije nešto mlađi Galović. Matoš nas pomalo uvodi u novo shvaćanje rodoljubnog, dok Nazorove pjesme, oblikovno i rodoljubno snažne, znače povezivanje, nastavljanje na Harambašića. Harambašić je međutim nastavio na preporodne pjesnike, na Mihanovića i Gaja, preko Šenoe, pa tako ni ovi naši pjesnici, nasljeđujući Harambašića, ne dopuštaju prekid dragocjene zlatne niti hrvatskog pjesništva. Matoš svoju Domovinu doživljuje, kao najljepšu ljubav, kao plod svog

udivljenja. Pjesme su mu odraz čežnje prognanika za njom, dalekom i nedostiživom, pa je doista hrvatsko pjesništvo obogatio s nekoliko krasnih pjesama. Nazor, za razliku od Matoša, postavlja sebi zadatak: opjevati određene sadržajne cjeline, pa te pjesme nisu uviek i plod nadahnuća. Stoga su nekad jače sadržajno, nego umjetnički, ali su oblikom, obično, savršene. I »Zvonimirova lađa« je snažna, ali je divnija, sadržajno i umjetnički potresna »Galiotova pesan«. Ta razlika je još više vidljiva kod nekih pjesama o knezovima, kraljevima, osobito o gradovima hrvatskim. Ne kažemo, da je za rodoljubnu pjesmu uviek potrebno posebno nadahnuće, jer svi mi, koji istinski volimo svoju Domovinu, nosimo te sadržaje u sebi, pa i bez namjere pjevanja, često kao plima narastu u nama, pa nekad i kao suze prelaze obale naših osjećaja. Ipak postoji razlika između: htjeti i morati pjevati. Uz Nazora treba spomenuti Dragutina Domjanića, tipičnog pjesnika našeg novog shvaćanja rodoljubnog lirskog stvaralačtva. I on je, istina, spjevao pjesme: »U rudniku«, »Na kolodvoru«, ali je najrodoljubniji u svojim kajkavskim pjesmama, u kojima daje svoj zavičaj, njegove krajolike i ljude. Drugi kajkavski pjesnik, Fran Galović, većim je dielom svojih pjesama bliži ranijim pjesnicima, ali jedan, bolji, dio daje ono pravo rodoljubno pjesnikovo srdce, koje je u misli na svoju Domovinu u tuđinskoj zemlji izkrvarilo.

Modernisti su preuzeli Harambašićevu i Kranjčevićevu baštinu rodoljubnog pjesništva, pa su je, obogaćenu umjetnički i sadržajno, da ni ovdje ne nastane prekid, prenieli u poratno doba. Oni su također dali svoj pjesnički prilog i ratnom vremenu (Begović, Domjanić, Galović). Tako

su započeli novo, poratno, suvremeno razdoblje hrvatskog rodoljubnog pjesničtva, koje traje do naših dana.

Suvremeno hrvatsko pjesničtvo je na razvojnom putu našeg rodoljubnog pjesničtva pošlo dalje, makar se nekad navraćalo natrag, da ga upodpuni, da stvori nove budnice, nove davorije za novo vrieme.

Neko se vrieme pjevanje rodoljubnih pjesama smatralo običnim prigodničarstvom, kao da rodoljublje nije sadržaj bar ravan nekim tada razvikanim, ili, kao da rodoljubni osjećaj nije jedan od najprisnijih osjećaja naše duše. Uza sve to, neki su pjesnici, uzprkos svom vremenu, dali više budničarskih (u najboljem smislu!) rodoljubnih pjesama (Kovačić, Lendić, Korner, Cvitan, Klarić i dr.). Zato je baš ovdje potrebno napomenuti, kako se još i danas neki skrbnici umjetnosti boje za umjetnost, kad je rieč o rodoljubnom pjesničtvu. Njih je strah: ne će li se književnost, koja je rodoljubna, sniziti na običnu politiku, zaboravljajući pri tome, da rodoljublje nije isto, što i politika (makar se mogu naći zajedno!). Tu se treba sjetiti, da najbolji hrvatski pjesnici: Kranjčević, Matoš i drugi dadoše toliko divnih rodoljubnih pjesama, čak onakvih »ozloglašenih« budnica, pa ipak nitko od nas nije posumnjao, da oni nisu umjetnici. Ali, oni su voljeli tu svoju grudu Hrvatsku, i njihovo je srdce krvarilo od njezinih bolova i treperilo od toplih sinovskih misli na Nju, majku i patnicu. Zato su toliko opjevavali njezinu mučeničku povjestnicu, ali ipak su ostali umjetnici. Dakle, nije tu pitanje sadržaja, nego umjetnika i rodoljuba. Jer, čovjek, koji je uistinu pjesnik, a koji svoju zemlju duboko i iskreno voli, ne može, a da je i umjetnički ne doživljava, pa makar se to uviek i ne odrazilo u stilu Nazorove »Zvonimirove lađe«. Dokaz je zato snažna pjesma Ljube Wiesnera »Kip domovine«, koji — ne samo naslovom — nadovezuje na Štoosa. U toj je pjesmi s pjesničkom snagom prikazana Domovina naših minulih dana.

Oblik Harambašićeve budnice nije jedini način izražavanja rodne zemlje, niti jedini odraz pjesnikova domoljublja, jer i mnoge druge pjesme naših pjesnika o našoj zemlji, o hrvatskom čovjeku (Deželić, Nazor, Kovačić, Kušan, od starijih Hranilović i dr.) jesu također dokazi iste ljubavi, koja samo na drugi način dolazi do očitovanja, ali uviek iz istog izvora, istim osjećajima. Naše je suvremeno pjesničtvo uglavnom skrenulo tim drugim putem, što svakako znači obogaćenje, proširivanje pjesničke obradbe u izgradnji slike Domovine u širem umjetničkom i rodoljubnom smislu. Suvremeno je pjesničtvo većim dielom slikalo krajobraze raznih hrvatskih krajeva. Neko je vrieme, pod utjecajem slikarske umjetnosti, obrađivalo slikarske motive, nekad ih i tumačilo (Velebit), pa u nekim od njih prepoznajemo pojedine krajeve naše Domovine (Krklec, Balota, Šop, Gervais, Alfirević, Tadijanović, V. Kovačić, Pavić, Cesarić i dr.). Tako su ovi pjesnici-slikari bili na istom stvaralačkom poslu, kao i oni riedki sa svojim budnicama i davorijama.

Možemo sa sigurnošću reći, da je hrvatska nacionalna sviest kod većine hrvatskih pjesnika od Štoosa do danas uviek budna, uviek živa, samo se je, posve naravno, u raznim vremenima i za razne prilike, u raznim oblicima izražavala. Suvremeno hrvatsko rodoljubno pjesničtvo ovakvo, kako ga mi shvaćamo, znači temeljito skretanje od onog harambašićevskog poimanja, ali svejedno ono i ovakvo znači obogaćivanje pjesničkog izraza našeg rodo-

ljubnog pjesničtva. Ne samo to, nego ovo pjesničtvo ukazuje i na nove putove. I u buduće će biti pjesnika, a postojat će i potreba novih budnica, krasnoslovki, davorija (ukazujemo na velike potrebe »Ustaške mladeži«), ali buduće će se pjesničtvo razvijati više u pravcu domovinskih ljepota, u doživljavanju krajolika, i na taj će način dragocjenim mozaicima stvarati umjetničku sliku naše Domovine, i tako umjetničkim sredstvima u nama jačati, produbljivati naše rodoljubno osjećanje, jer te sve prirodne ljepote jesu ures i bogatstvo naše, često baš samo naše Domovine.

10. travnja 1941. na području pjesničtva znači krupan međaš. Tim je nadnevkom nastalo novo, sudbonosno razdoblje našeg političkog života. Naše rodoljublje sada dobiva druge oblike, pa i suvremeni pjesnici već izpisuju novo poglavlje hrvatskog rodoljubnog pjesničtva. Bit je dosadašnjeg rodoljubnog pjesničtva kroz ovih 110 godina: borba i čežnja za slobodom. Sada: borba je dokončana, čežnje ostvarene, snovi dosanjani, i radostna, sretna je stvarnost: Nezavisna Država Hrvatska na čelu sa svojim državnim poglavarom Poglavnikom, koji je tako predstavnik onog nacionalnog vrhovničtva, koje je prekinuto podno okrvavljena priestolja Petra Svačića. Zato i naše novo pjesničtvo stoji pred novim zadatcima, poprima nove oblike, polazi novim putovima.

Na ovom mjestu je potrebno i važno naglasiti, da kroz čitavo prošlo stoljeće, od Štoosa (a da ne zalazimo čak k našem Vitezoviću) pa do mladog ustaškog pjesnika, kroz ovih 110 godina nije nikada, ni za najkraće vrieme prikajena, potisnuta, a još manje zabačena misao o samostalnoj državi Hrvatskoj. Od rodoljubnog plača Pavla

Štoosa, od svehrvatske Gajeve budnice, od Preradovićeva povratka Domovini, od Šenoina krika: »Još nas ima, još Hrvata«! — preko Arnolda, Harambašića, Hranilovića, Kranjčevića, Zahara, Matoša, Domjanića, Nazora, Galovića — pa do suvremenih hrvatskih pjesnika, ta je misao i duboka, i budna, i iskrena, i snažna.

Hrvatski su pjesnici bili nacionalno sviestni, makar se ta sviest nije uviek javljala buntovničkim krikom, nego tek skrušenom molitvom ili osjećajima udivljenja. Današnji su naši pjesnici uglavnom popunili prijašnje cikluse hrvatske zemlje i hrvatskog čovjeka. Novije su pjesme dokaz, da je kod nas i za ovo najteže vrieme bilo pjesnika, koji su svoje srdce prislanjali na zemlju svoju, i iz nje crpli snage. Zato i ovo pjesničtvo imade svojih zasluga za narodno buđenje, jer je dokaz, da je ono znalo odgovoriti nacionalnim potrebama, da se često našlo u korak na golgotskom putu svoga naroda. Prinos, uloga i zasluge hrvatskog rodoljubnog pjesničtva u buđenju, u čuvanju, u razplamsavanju, podpirivanju posljednjih ugaraka na hrvatskom ognjištu velik je i značajan. Kad se nekad mislilo: sve je propalo, pjesma nas je trgnula, nekad i razplakala, a uviek olakšala težinu, oslabila gorčinu, vratila vjeru, ojačala snage.

Malo koji narod ima i umjetnički i sadržajno tako bogato i snažno rodoljubno pjesničtvo, kao mi Hrvati. To smo i dokazali knjigom hrvatskog rodoljubnog pjesničtva »Hrvatska Domovina« (Zagreb 1942.). To pjesničtvo utvrđuje neprekidnost i stalnost nacionalnog osjećanja hrvatskih pjesnika, kojih su nadahnuća i rodoljubni zanosi našli smirenje tek u događajima naših dana.

Hrvatsko rodoljubno pjesničtvo svakome će odkriti dušu naše zemlje i čovjeka, ljepotu i bogatstvo njihovo, veličinu i herojstvo sinova njezinih, slavu i prošlost, pa će nas tako obogatiti s mnogim ljepotama i herojskim uzorima, izpuniti divnom ljubavlju za našu Domovinu Hrvatsku.

Zato, to pjesničtvo neka postane m o l i t v e n i k naše mladeži, i neka ona dnevno iz njega moli rodoljubivu molitvu za Hrvatsku Domovinu, d a b i v a z d a s r e t n a b i l a !

Ustaško poglavlje hrvatskog rodoljubnog pjesničtva

Problem rodoljubnog pjesničtva vrlo je star, ali ipak ni do danas u nauci o književnosti, a ni u običnu shvaćanju nije riešen. Kadgod se govori o pjesničtvu, rodoljubno se uviek stavlja u drugorazredne vrjednote; kadgod se govori o usmjerenoj (tendecioznoj) književnosti, rodoljubna se postavlja na prvo mjesto, kao najizrazitiji primjer usmjerene književnosti. To je, međutim, iz temelja pogrješno, jer: ako se ma i za koji sadržaj može postaviti ovako općenito pravilo, to se nikako ne može postaviti za rodoljubno pjesničtvo. Rodoljublje spada u najdublja čovjekova osjećanja. Uz erotsku ljubav i religioznost, rodoljublje, kao dio najvišeg trojstva, spada u pokretne snage svieta, u najprisnije, najsudbonosnije nagone ljudskog bića. Zato je predpostavka o rodoljubnoj književnosti, kao neizbježivo usmjerenoj, posve pogrješno postavljena, pa je iz nje izveden i posve pogrješan zaključak. Nisu, naime, u pitanju sadržaji sami po sebi, nego je u pitanju ljudski osjećaj, kao pokretač svih naših unutarnjih bogatstava. Nije u pitanju izbor sadržaja, nego pjesnik-stvaralac, njegov dar, njegova osjećajna obuhvatnost i snaga izražaja. To znači: s v a k i s a d r ž a j, po nadahnuću sazreo u duši istinskog pjesnika, donesen snagom najviših izražajnih mogućnosti, m o ž e b i t i u m j e t-

nina. Da stvar postavimo još stvarnije: nije danas za našu hrvatsku književnost u pitanju nacionalni, nacionalistički, ustaški sadržaj, nego je u pitanju nacionalna, nacionalistička, ustaška duša. Po toj nacionalističkoj, ustaškoj duši dobit ćemo i ustašku književnost. Točnije: tek, kad dobijemo ustašku dušu, imat ćemo i ustašku književnost. Ustaška duša ne će moći ostati daleko, izvan ili iznad suvremene ustaške stvarnosti, nego će ta ustaška duša, uztalasana suvremenom stvarnošću, koju ona duboko u sebi proživljava, kao djelatni dio narodne borbe, zadrhtati, i njezine će strune odzvanjati ustaškim sadržajima. To će onda biti i umjetnost, a ne, kako se podcjenjujući misli, samo rodoljublje, samo davorija, samo krasnoslovka. Dakle: ne ustašku književnost odozgor, usmjeravanjem, naredbama, nego ustašku dušu odozdol. I kad bude više rodoljubnih, ustaških duša, bit će i naša književnost sve nacionalnija, ustaškija. Zar to ne potvrđuju već i naši stariji književnici? Zar to ne dokazuje mučenik Grabovac, rodoljubni Vitezović i Brezovački, pa i Mažuranić; zar to ne potvrđuje Šenoa, Marković, posebno Kumičić, Gjalski, Kovačić, kao i skoro svi hrvatski književnici kroz četiri minula stoljeća?

Svi oni, koji su nosili u sebi hrvatsku dušu, stvarali su i hrvatska djela, koja su rodoljubna, ali i umjetnička. Harambašić je stvorio više djela, koja su borbeno nacionalna, ali istodobno i umjetnička. Krasan je primjer Matoš, koji je po svojim osjećajima tako odano sinovski priljubljen uz svoju najdražu Hrvatsku, pa zato i svaki redak njegovih pjesama i proze trepti od rodoljubnog uzbuđenja, od domovinske ljubavi, no ipak se još nije nitko našao, da bi zbog toga njemu niekao umjetničku snagu.

Bilo je potrebno gornje iznieti, da se u svietlu ovog stanovišta ogleda značenje najnovijeg hrvatskog rodoljubnog pjesničtva.

To je bilo posebno potrebno iznieti stoga, što i danas imade ljudi, koji svakoj rodoljubnoj pjesmi nieču umjetničku vriednost već samo stoga, što je rodoljubna. Isti su ti ljudi u prošlosti svaku knjigu iz družtvovnog života već iz običaja proglašavali umjetninom. Tako ljudi već iz navike sude, a da nisu ni pročitali pjesme, jer: gdje bi — misle oni — rodoljubno pjevanje o domovini, o njezinim herojima i velikanima moglo biti iz umjetničkih pobuda. Oni ne mogu razumjeti, da istinske rodoljube mogu domovinski sadržaji potresti jače nego ma koja pojava života. Zbog toga je potrebno naglasiti značenje ovog novog rodoljubnog pjesničtva.

Suvremeni hrvatski pjesnici izpisuju novo, ustaško poglavlje hrvatskog rodoljubnog pjesničtva.

Ustaško vrieme spliće novo hrvatsko pjesničtvo, kao pobjedničke lovore oko mučeničke glave majke Hrvatske. Ove su pjesme dokaz ne samo, da su suvremeni hrvatski pjesnici zagrabili suvremenu hrvatsku stvarnost istinski, ne samo kao rodoljubi, nego i kao pjesnici. To su mogli samo zato, jer je i suvremena stvarnost zahvatila njihovu dušu. Ta duša je dio svega toga oko nas, unesena u tu stvarnost sa svim svojim snagama. Zato je ovo pjesničtvo dokaz životnosti (vitalnosti) ustaštva, jer pokazuje, da je ustaštvo uspjelo zaokupiti neotuđene, neranjene, neokrnjene hrvatske duše. Zato se može reći, da ustaštvo pomalo, ali temeljito zahvaća sva područja hrvatskog života, i da stoji pred budućnošću. I kada ovo pjesničtvo ne bi uobće imalo umjetnički uspjelih pjesama (a ima ih!), već sama činjenica,

da je predstraža, predhodnica na jednom plemenitom i divnom putu, davala bi mu veliku vriednost. Ono će poslužiti tisućama hrvatskih duša, kao okriepa, kao hrana, kao dobro štivo, kao krasnoslovka, a konačno vrlo je važno podpomoći divovske napore svoga naroda za slobodom, što hrvatski pjesnici čine ovim pjesmama.

Hrvatski su pjesnici već izpisali čitavu jednu knjigu rodoljubnih pjesama »Lovori« (Z. 1943.), a ona predstavlja samo mali, izabrani dio tog novog pjesničtva.

Kad pročitamo više tih novih rodoljubnih pjesama, osjećamo, da nam je duša nahranjena vjerom i ljubavlju u slavu i veličinu opjevane Države i njezina Suverena (Ostojić, Trontl, Škarpa, Lendić, Korner, Đarmati, Cvitan, Klarić, Ercegović, i dr.), tihom zahvalnošću i poštovanjem prema mrtvim Herojima (Trontl, Korner, Cvitan, Jurčić, Velebit, Klarić, Kuhar i drugi). I mi ih, kao što učiniše pjesnici, kitimo lovorima svojih osjećaja harnosti i poštovanja, svoje istinske i duboke ljubavi. A lovori su simboli pobjede živih, kao i pobjede mrtvih, jer živi su pobiedili, žrtvujući svoje snage, posvetivši svoje duše sreći Hrvatske, a mrtvi su posvetili i duše i tjelesa slobodi svoje Domovine, pa ih stoga vjenčamo lorovima, jer su pobjednici hrvatske vjere, hrvatskih ideala, hrvatske budućnosti; jer su heroji hrvatske borbe, jer su izkupitelji hrvatskih suza i krvi, jer su osvetnici hrvatskih križeva i čuvari hrvatskih grobova, jer su svećenici hrvatskih svetinja, jer su prvi i najbolji vjernici hrvatske vjere. Pjesnici nas hrvatski vode i na tome putu pobjede (Budak, Smerdel, Jušić-Seunik, Cvitan, Klarić, Grabčanović, Slade-Šilović i dr.). I zato, kad čitamo ove pjesme, u našim dušama

zavijori draga zastava, u našim očima naviru suze ganuća. Ove pjesme su hrvatske zastave. Nisu to samo zastave, a najmanje papirnate i ukočene, nego to su živi i vedri, to su blistavi barjaci, koji krvare i sjaje ranama i suzama, ali i pobjedama i ponosom, prkose odporima, ponose se slavom. To su sveti barjaci, koji na stjegovima naših duša ponosno i milo vijore, kao na stiegu, podignutu negdje na žalu najdražega mora, gdje se svilenim bojama poigrava tihi povjetarac, pa drage tri boje slave podpuno slavlje. Tako i našim dušama vijore ove rodoljubne pjesme, pa nas izpunjavaju nekim dragim čuvstvom, poput nekadašnje turobne svirke ili verglaša kraj puta, ili, kao odraz ponosa sitne zastavice u zapučku romara, kad su sve te male, sitne stvari pred neprijateljskim bajunetama i okovima značile simbol nečeg velikog, dalekog, nečeg dragog, najdražeg.

Ovaj prikaz ne bi bio podpun, kad ne bismo još spomenuli, da osim ovih pjesama, i na području hrvatske narodne pučke pjesme nastaju mnoge vrlo liepe pjesme, koje naš hrvatski puk spliće oko čela svoga Poglavnika, polaže u slavu svoje drage Države.

Svi veliki događaji i velikani uviek su u hrvatskoj prošlosti nalazili odjeka u narodnoj duši, i nepoznati su narodni pjevači i guslači nizali svoje liepe deseterce, opjevajući ih. Tako ni današnje veliko vrieme izgradnje vlastite nacionalne Države nije moglo ostati bez toga, da ga pučko pjesničtvo nepoznatih narodnih pjesnika i pjevača ne ovjekovječi, pa je to pjesničtvo toliko bogato, da bi se mogla izdati posebna knjiga.

Ovo najnovije rodoljubno pjesničtvo vriedan je prilog i rodoljubnog i književnog stvaranja suvremene Hrvatske. To je primjer, koji zaslužuje nasljedovanje sa sviešću,

da ovakva književnost olakšava i ubrzava nacionalni preporod naroda. Pri tome treba posebno naglasiti, da samo ustaške duše mogu stvarati i književnost, koja će biti podpuno ustaška, ali i umjetnička. Dok ne dobijemo stopostotno takve ustaške duše, ne će ni naša književnost biti ustaška. Zato je potrebno uzgajati jake, velike, herojske duše, u duhu današnjeg herojskog vremena, pa će po njima na svim područjima doći do podpuna sklada naših ideala s našim životom.

Potrebno je ostvariti sklad ljepote i rodoljublja. Mnoge su od ovih pjesama više rodoljublje nego umjetnost, više budnice i krasnoslovke nego pjesme, više manifestacija nego poezija. Ali svakako, u njima već možemo naslutiti prve obrise pravog sklada (Trontl, Cvitan, Klarić i dr.). Koliko bude podpunija, izgrađenija naša ustaška duša, toliko će i naše novo pjesničtvo, kojega stvara nadaren čovjek, biti bliže pravoj umjetnosti, a da se istodobno ne udaljuje od rodoljublja. A činjenica, što sada još nema sklada rodoljubnog sadržaja i umjetnosti, znači, da nema još ni sklada unutar naših duša, koje su nekad više ustaške, nego umjetničke, ili obratno; ili, da više želimo, nego možemo, više osjećamo, nego ostvarujemo.

Usavršavanjem ustaške duše, bit će i zadatci umjetnosti izkupljeni. U tome je budućnost hrvatske književnosti, da ovo naše herojsko vrieme obuhvati snažno i umjetnički, da ga tako vječno sačuva budućim naraštajima, kao vječno svjedočanstvo naše duboke ljubavi za Hrvatsku. Ustaštvo ostaje pojam radikalnog, borbenog, snažnog i korjenitog hrvatstva, kojemu svi moramo usmjeriti svoja nastojanja na svim područjima javnog i posebničkog djelovanja, pa tako i u književnosti. U tome je dužnost onih, koji izpisuju ustaško poglavlje hrvatske književnosti.

Botić — pjesnik nacionalnog jedinstva i vjerske snošljivosti

Od mene će odpuh praška biti.
Al u grobu raztvoreni prašak
za slobodu razigrat se hoće.

Ima pjesnika, koji pokraj svog književnog značenja, imadu svoju važnost i na ostalim područjima narodnoga života. Takav je i pjesnik Luka Botić, Splićanin.

Botićeva književna djela u vrieme, kada su se tiskala, primala su se s najizabranijim pohvalama, ali su s vremenom nešto izgubila na cieni umjetničke vriednosti. Nijedno od njih nije, kao cjelina podpuno uspjelo — najbolje je »Biedna Mara« — ali svako od njih ima u odlomcima mjesta prvorazredne vriednosti. Luka Botić je najbolji hrvatski pjesnik svoga vremena, upravo jedini, koji je stvarao iz umjetničkih pobuda, da olakša srdcu, da dade odraza svojoj nabujaloj mladenačkoj duši i maha svojoj južnjačkoj maštи.

Zato ni Botićevo ime u književnosti hrvatskoj nije na zadnjem mjestu. Dapače, u književnoj poviesti, posebno među pjesnicima, koji su stvarali po uzorima našeg pučkog pjesničtva, pjesnik Botić je među prvima. Mnogi ga stavljaju čak uz Ivana Mažuranića, pjesnika epa »Smrt Smail-age Čengića«. To se ne može doslovno prihvatiti, jer ovo je

podpuna, zaobljena umjetnina, s nijednom suvišnom rieči, dok bi se kod Botića moglo izbaciti mnogo ulomaka, često za sebe vriednih, a za cjelinu posve suvišnih, a da se ne odšteti djelo. Svakako pjesnik Botić je za svoje vrieme vrlo značajna književna ličnost.

No pokraj njegova književnog značenja, pojava Luke Botića je važna i na drugim područjima narodnoga života. U prvom redu pjesnik Botić je svietli i neslomivi značaj čovjeka i Hrvata. On, nemoćan i težko bolestan, odbija golu koricu činovničkog kruha, samo da sačuva obraz, svoj častni hrvatski obraz sina splitskog pučanina, i uzkraćuje zakletvu tuđincu-silniku Bachu. Divnog li primjera, kako se služi Domovini, častno i dosljedno, pregarajući sve, samo da se sačuva obraz.

Drugo: Botić kao pjesnik prvi unosi misao o jednom i jedinstvenom hrvatskom narodu, koji, bez obzira, da li ga k Bogu vodi Krist ili Muhamed, mora biti jednodušan u ljubavi prema Domovini. Botić to obrađuje u svim svojim djelima. Sve njegove osobe, bez obzira na vjeru, prije svega su ljudi sa svim ljudskim u sebi. Zamjerali su mu, da ni u jednom djelu nije doveo do prava, zdrava rješenja, ali to se može opravdati time, što je život s narodnim običajima jači. Botić je pokazao put. Svatko živi po zakonima svoje vjere, koji su svi u svojoj biti ćudoredni, ali svi iznad svega vole svoju Hrvatsku i njoj služe na život i smrt.

Treće: Botić je među prvoborcima, da se Dalmatinska Hrvatska pripoji Banskoj Hrvatskoj. Botić je toj misli, koja je postala i njegovom životnom vjerom, posvetio sve svoje snage i služio joj do kraja, duboko sviestan, da

ona liepa zemlja uz more pripada prekovelebitskoj braći, kao nedjeljiva cjelina i zajednica.

Po tim trima osobinama najbolje se vidi, kako je Botićevo značenje veliko.

Luka Botić, sin siromašne težačke obitelji, rođen je na Dobrom u Splitu 22. siečnja 1830. od otca Petra i majke Mande Periša. Majka je djecu odhranila pranjem tuđeg rublja. Don Petar Manger, splitski dobrotvor, inače brat Lukina krstnog kuma Ivana Mangera, brzo spozna Lukinu darovitost, i mali bi upisan u ondašnju pučku školu, poslije koje je najprije uveden u sjemenište, kao vratarov pomoćnik (gdje je kradomice pratio predavanja), a potom je primljen, kao pravi pitomac sjemeništa. To je za ono doba bilo najviše, na što je mogao i smio računati sin težačke obitelji. Botić je svagdje među prvima. Prvi krasnoslovac; na kraju godine za uspjeh u školi dobiva prvu ili drugu nagradu, a kad su počeli izlaziti »Đačke Novine«, on je i propjevao.

Na jesen 1848. godine polazi u bogosloviju u Zadar. Tu su starješine bile zadojene austroljubivim duhom; hrvatski nacionalni osjećaj izjednačivahu sa sveslavenstvom, a ovaj je opet značio pravoslavlje. Odatle tolika mržnja i odpor na rodoljuban osjećaj đaka, među kojima su, uz Botića, bili još Pavlinović i Nodilo, gorljivi hrvatski domoljubi. Na taj način je i njihov položaj u sjemeništu bio sve nesnošljiviji, pa su, da se donekle ojačaju, na priedlog Botića, osnovali družtvo pod lozinkom »Ne boj se!« Sastanci družtva održavali su se na šetnjama ili u spavaonici t. zv. Sibiriji, gdje se čitahu pisma i novine, potajno dobivene, i gdje se stvarahu odluke za rad. Ovi mladi ljudi htjeli su svom svojom žarkom dušom vedre,

nepokvarene mladosti posvetiti se službi svoga naroda. Tako su, također na Botićev priedlog, odlučili zatražiti od starješina, da bar jedna pokladna predstava bude na hrvatskom jeziku. To im nije bilo odobreno. Ali se oni nisu dali slomiti, nego su na t. zv. »tusti četvrtak« pred sam početak predstave podigli uzbunu, porušili pozornicu, a sve prisutne silom ili milom iztjerali. Naravno, sve se razbježalo, a nenarodne starješine od straha su te noći vani prenoćili. Đaci se iste noći spreme za odlazak. Sjemenište je bilo privremeno zatvoreno. Đaci su zajednički i pojedinačno najavili izstup iz svećeničkog staleža, u svojem rodoljublju gorljivi.

Pred ponovno otvorenje škole, vlasti su javile đacima, da će svaki onaj, tko se ne vrati u sjemenište, biti pozvan u vojsku. Obećali su im, da im se ništa ne će dogoditi. I poslije dugih nagovaranja, mnogi se vratiše. Ali Luka Botić do kraja je ostao vjeran svojoj zavjeri, i makar puki siromah, kojemu je svećeničko zvanje bilo jedini izlaz, i makar mu je to majka željela, on se ne da slomiti. Toliki je bio rodoljub. I koncem rujna, na Pavlinovićev imendan, na sastanku u Podgori, prijatelji odlučiše, da Botić ode u Srbiju, da izpita mogućnosti za njih, te su mu za put kupili jedno bosansko narodno odielo.

Botić se na putu za Srbiju zaustavlja u Sarajevu (putuje pod imenom Bogdan Ljubibratić, pa Pavao Savić), gdje se upozna s poznatim Franjevcima Jukićem i Martićem, i tu ostane godinu dana. Poslije pođe u Beograd, ali tamo doživi razočaranje, uvidjevši, da su se hrvatski rodoljubi prevarili u Srbiji. (Tamo je, po riečima Pavlinovića, »našao vrata zatvorena«).

Neko je vrieme gost Dubrovčanina Matije Bana, no potom bez putnice, kao bosanski izbjeglica, ode u Zagreb, gdje je bio primljen u Gajevu tiskaru. U početku živi u velikoj biedi te piše prijateljima, da mu pošalju »malo rublja i knjiga, da ne pogine od zime i nenauke«. Domalo se sprijateljio s Ignacem Brlićem, čiji ga brat Andrija malo kasnije, mjesto sebe, namjestio kao činovnika kod Strossmayera. Tu sliedeće 1855. godine oženi Pavku Broš. Tada je, materialno obskrbljen, neko vrieme dobro poživio. Međutim, nesreća je po njega htjela, da su se vlastodržci, osobito zloglasni Bach, bojali svojih podanika, pa je bilo određeno, da sve činovničtvo položi prisegu vjernosti. Mnogi su prignuli glavu, ali rodoljub i značaj Botić to nije htio učiniti, nije htio zapriseći, i on jedini izgubi službu. Tada mu je umrla i žena.

U Dalmaciji se vodi borba za i protiv sjedinjenja s Hrvatskom. U tu svrhu, na poziv prijatelja, polazi u Dalmaciju i Botić, no domalo se vraća. Tada mu Đakovčani ponudiše mandat za sabor 1861. Na tom se Saboru Botić svim žarom svoje duše zalagao, da se Dalmacija pripoji Hrvatskoj. Po razpustu sabora vrati se u Đakovo, i tu se razboli od tuberkuloze. Boluje dvie godine, dok ne umre 22. kolovoza 1863.

Skromni Botić imao je najbjedniji sprovod; praćen od najrjeđih prijatelja, među kojima je bio i Fran Kurelac, koji je za njim naricao riečima: »Siromah Luka! tek Hristovih lêt, pa mora u grob!« Pokopan je na đakovačkom groblju. Njegovu smrt zabilježio je, kao sitnu nevažnu bilježku ondašnji »Pozor«, a potom i zadarski »Il nazionale«. Sin mu Đuro malo za otcem umre, a druga njegova žena domala se preuda, i tako je bilo izbrisano prezime

Botić u Đakovu, a malo potom, kad doskora iztrunu križ, bi izbrisano i na đakovačkom groblju. Zaboravljen je bio pjesnik Botić!

Godine 1888., kad je radi brzojavne čestitke dru Anti Starčeviću, iz zadarske bogoslovije, s nekoliko drugova, bio izključen i Splićanin Ante Barač i onda bio primljen u đakovačko sjemenište, on je na molbu prijatelja posjetio grob Luke Botića, ali ga nije mogao naći. Javio je, da Luka Botić nema groba. O tome je Barač pisao, da bi narod osjetio, da je krivo učinio svojem pjesniku, rodoljubu i hrvatskom narodnom zastupniku. Naša Matica Hrvatska oživjela je uspomenu na Botića svojim izdanjem Botićevih »Pjesama« 1885. s uvodom Mihovila Pavlinovića i Franje Markovića. Knjigu je Matica posvetila gradu Splitu.

Prilikom 40. godišnjice Botićeve smrti među narodom je sabran novac, pa je nad grobom, za koji su svjedoci sprovoda i grobari svjedočili, da je Botićev, podignut nadgrobni kameni obelisk; no prilikom ekshumacije u tom je grobu nađen komad kabanice, za koji neki misle, da je seljački, pa prema tome taj bi se nadgrobni spomenik dizao nad tuđim grobom. No drugi opet drže, da je to komad Botićeve surke. Njegovi sugrađani, njegov rodni Split, podigoše mu liep spomenik na Marjanu, Meštrovićevo djelo. Time je donekle popravljen nemar prema Botiću!

Kao književnik Botić se ugledao u narodnu pjesmu i u djela velikog Šibenčanina Nikole Tommasea, koji mu je »uzor istini i ljepoti i kreposti«. Propjevao je, kako smo već rekli, kad su u splitskom sjemeništu počele izlaziti »Đačke novine«, no to se sve uglavnom izgubilo.

U »Nevenu« u br. od 25. svibnja 1854. objavi Botić pjesničku novelu u pet pjevanja pod naslovom »P o b r a t i m s t v o«, koju uredničtvu poprati posebnom pohvalnom bilježkom, u kojoj svrati pozornost na izvanredan Botićev talenat. Također razpisa natječaj s četiri nagrade za najbolju pripoviest, tiskanu toga godišta u »Nevenu«. Pismenim glasanjem čitatelja Botić dobije prvu nagradu. U br. od 27. srpnja tiskao je »Tri muke bjeguncima«, 24. kolovoza »Srb ide u rat«, a 9. studenoga pripoviest u prozi »D i l b e r H a s a n«, sve u »Nevenu«. Poviestna pripoviest iz narodnog života Dalmacije iz XVI. stoljeća pod naslovom »B i e d n a M a r a« spjevana je godine 1860., a izašla god. 1861. To je djelo dramatizirao Niko Bartulović, a dva su ga hrvatska skladatelja uskladbili kao operu: Josip Hatze (Adel i Mara) i Ivo Parač (Adelova pjesma). Poslije toga tiskao je djelo »P e t a r B a č i ć«, također pripoviest iz narodnog života, tiskano u Osieku 1862. Uz to je prevodio Tommaseove »Studi critici« i »Sull'educazione«. Botić je bio stvorio veliku osnovu književnog rada, ali nažalost smrt je svemu tome učinila kraj.

Možda je Botić napisao i jedan roman iz svoga mukotrpnog i burnog života, možda i jednu dramu (Đurađ Branković), ali to se do sada nije moglo sigurno ustanoviti. Botić je spjevao i nekoliko lirskih pjesama.

Ne ćemo se ovdje obširnije upuštati u ocjenu Botićeva književnog rada. O njegovu značenju kao književnika pisali su: Franjo Marković i Mihovil Pavlinović (predgovor Matičinom izdanju »Pjesama«), Ante Petravić, Vinko Lozovina, Kerubin Šegvić, Božo Lovrić, a već dugo vremena Botićem se bavi prof. Jakša Ravlić, koji o njemu sprema čitavu književnu studiju, koja će sigurno najpod-

punije osvietliti pojavu Luke Botića i odrediti njegovo mjesto u našoj književnosti. Obširnije ćemo se zadržati samo na vriednom eseju poznatog hrvatskog kritičara dra Antuna Barca (Hrvatska Revija, 1931./10.), koji tumači oduševljenje Botićevih suvremenika za njegova djela time, što je Botić ušao u književnost u doba, kad je u njoj vladao absolutni kult narodne pjesme, a ujedno, kad se kao najvažnija potreba književnosti ističe stvaranje izvornih novela za okupljanje čitalačkog kruga i za nacionalni odgoj. Botić ulazi s dubokim poznavanjem narodne pjesme, donosi nove poglede, a ujedno se u njegovim djelima osjeća, da su potekla iz nabujala mladenačkog srdca. Dr. Barac ističe, da su svi Botićevi književni suvremenici bili u stvari književni diletanti, koji su pisali samo iz nacionalnih razloga. Kod Botića se naprotiv vidi lakoća stvaranja. Ali nijedno njegovo djelo nije uspjela umjetnička cjelina. Iz njegova se bujnog pričanja ne može dosta jasno razabrati njegov osobni stav prema krupnim pitanjima života. Sve se to može samo naslućivati, pa zbog toga dr. Barac sudi, da Botić nije bio jak stvaralac. U Botiću se krio pjesnik, ali taj nije došao podpuno do izražaja u djelima. Možda radi težkih životnih prilika, možda radi nejasnih pojmova o zadaći i osobinama umjetnosti, možda radi nepoznavanja velikih djela. Život mu je bio izpunjen patnjama, odricanjima i poniženjima.

Botić je u 50. i 60. godinama prošloga stoljeća — po sudu dra Barca — dao hrvatskoj književnosti pokušaje, u kojima imade najviše pjesničkih elemenata. Djela samih nije dao. On je ipak najveći hrvatski pjesnik tih desetljeća. Samo se pjesnička snaga Botićeva ne pokazuje u djelima kao cjelinama, nego tek u pojedinostima. Botić — završava

dr. Barac svoj zanimljivi esej — nije bio velik pjesnik, i njegove zamisli bile su veće nego njegova stvaralačka snaga. Ali u onim dielovima, gdje je uspio iznieti sviet svoga doživljavanja, on je dao više nego njegovi književni suvremenici u Hrvatskoj. Njegova je zasluga, što je u vremenima bez poezije hrvatskom čitateljstvu barem djelomično pokazao, što bi i kakva bi trebala biti poezija.

U ovom našem vremenu značajan je Luka Botić, osim po svom književnom radu, i po tome, što je ostavio živi primjer svog rodoljublja. On služi Domovini protiv svih potežkoća. On od te službe ne odustaje, vjeran domu do groba.

Bez sumnje je zbog toga štetovalo njegovo književno stvaranje, ali je Botić dobro ocienio, da je često puta važnije izravno podpomoći narodnu borbu, nego po strani u ime artizma plandovati. Posebno se u tom Botićevu političkom djelovanju ističe njegova golema i uporna borba za sjedinjenje Dalmatinske Hrvatske s Majkom Domovinom. On je dobro osjećao tu povezanost, kao potrebu ostvarenja jedinstva. Zato u tome nije štedio svojih snaga, nego ih je do kraja razdavao.

Također je važna pojava Luke Botića, što on u svojim djelima obrađuje osobe različitih vjera. On u hrvatskoj književnosti stvara pojam Hrvata različnih vjera, koji svi, živeći po zakonima svoje vjere, živo osjećaju zajedničtvo Domovine, pa njoj svi jednakim žarom i otvorena srdca služe. U tome je Botić danas, kao nikada dosad, učitelj i predvodnik nacionalnog jedinstva i vjerske snošljivosti u književnosti i u životu hrvatskoga naroda.

Kumičić — pjesnik Istre i nacionalni odgojitelj naroda

Kumičić! Kumičić ne znači samo ime. To znači program, cjelovit i podpun. Program nacionalni i književni. Eugen Kumičić ne znači samo vriednog hrvatskog književnika, jednog od prvaka hrvatskog realizma. Ne znači samo javnog radnika, nego prije svega ime Eugena Kumičića znači kremen — značaj; čovjeka, kojega je značaj bio čvrst poput kršnih litica rodne, gole, ali drage, toliko izmučene i nesretne Istre, koje je on pjesnik. Kumičić znači čovjeka čista, najčišćeg gesla, znači političara bezuvjetnih, izgrađenih načela. Kumičić je svietao značaj i žarki rodoljub. On je naš najjači politički značaj, najžarči, uzorni, djelotvorni rodoljub. Kumičić je kroz 25 godina svog književnog rada (1879.—1904.) najpopularnija ličnost hrvatskog javnog života (D. Politeo). I makar u novom vremenu izbliedila neka njegova djela, vječno će ostati on kao uzor muža i Hrvata. Vječno će ostati njegova nacionalna djela, kojima je do sada na tisuću hrvatskih duša odgojio za Hrvatsku. Ta će djela, dok bude hrvatske rieči, ostati živim odgojiteljem hrvatske nacionalne sviesti. Po njima će i Kumičić, nacionalni odgojitelj, u hrvatskom narodu ostati bezsmrtan.

Uz Šenou najpopularniji hrvatski pisac, Eugen Kumičić, rođen je 11. siečnja 1850. u Berseču, kotar Volosko (Istra),

podno brda Sisol (književni pseudonimi: Jenio Sisolski i E. K. Bersečanin). Otac mu je bio pomorac, kasnije trgovac; majka Marija rođ. Filipaš. Pučku školu je učio u rodnom mjestu, a izpit položio u Kastvu. Gimnaziju polazi na Rieci (6. razred u Kopru i Zadru), gdje je s izvrstnim uspjehom maturirao. Tada je trebalo poći na visoke škole, ali izbor nije bio lagan. Nabožna majka željela je sina svećenika, brat-hranitelj profesora, a on je htio biti liečnik. I upisao je medicinu u Pragu, ali kasnije, bratu za volju, prieđe na mudroslovlje (poviest, zemljopis i filozofiju) u Beč. Svršivši, bez položenog izpita, htio je biti nastavnik u Istri, ali ga kao Hrvata nisu htjeli primiti. Zato primi službu suplenta u Splitu. Odatle je morao kao jednogodišnji dobrovoljac zagrebačke 53. pukovnije u vojsku. Poslije odslužene vojske na dvie godine polazi u Pariz, a na povratku se zadržao u Italiji (Mletcima). Na putu u Trstu, zateče ga vojnički poziv za Bosnu (okupacija, 1878.), pa je sudski tumač u Banjaluci. Sudjelovao je u nekoliko bitaka kod Ključa. To je sve prikazao u djelu »Pod puškom«. Poslije devet mjeseci vraća se, pa je, bolestan od reume, odležao čitavu zimu. Na proljeće. pođe na liečenje u Krapinske Toplice. Tu se upoznao s barunom Ožegovićem, kojemu poučava unučad. Tada primi ponudu odjelnog predstojnika Janka Jurkovića za mjesto nastavnika zagrebačke realke, i predaje francuzki i hrvatski jezik te filozofiju. No Kumičić je svakako želio položiti profesorski izpit, te u tu svrhu polazi u Beč. Već je bio položio pismeni dio izpita, ali je zbog podpisa na pravaškom izborničkom proglasu premješten u Osiek. Kumičić se nije dao slomiti, nego se predstojniku Vončini zahvali i na jednogodišnjem dopustu i na službi. Tada se

oženio s Varaždinkom Marijom Maršić (inače pjesnikinjom Enjuškinom: Pjesme, Z. 1904. i Pjesmom kroz život, Z. 1940.). Ovaj je brak bio od presudne važnosti za Kumičićev život, jer je on u svojoj ženi imao i životnog druga, i književnog suradnika i političkog suborca.

Od tada se podpuno, svom dušom književnika i rodoljuba posveti svojoj Domovini, pa se nije htio odazvati ni pozivu, da u Bugarskoj predaje francuzki.

Ne možemo razumjeti Kumičića čovjeka, ni pisca, ako ne upoznamo i njegov politički rad. Već od gimnazijskih dana pristaša je stranke prava (»Odkad mislim, ja sam pristaša dra Ante Starčevića. Ja sam to još bio u gimnaziji«). Izabran je za saborskog zastupnika grada Varaždina (suparnik mu je ministar Imbro pl. Josipović), ali mu je bio mandat poništen, jer da, navodno, kao Istranin nije hrvatski državljanin. (»Ja, istarski Hrvat, došavši amo, nalazim se u srdcu svoga naroda!«). Zbog toga mu grad Zagreb podjeljuje diplomu građanstva, i Kumičić je ponovnim izborom postao zastupnik. Poslije toga biraju ga za zastupnika u Slav. Brodu, a onda u Zlataru, a bio je i gradski zastupnik grada Zagreba.

Kad je došlo do sloma u stranci prava (1895.), i dr. Starčević osnovao »Čistu« stranku prava, Kumičić je, posve naravno, uza nj.

Već od izbora u Zlataru stalno pobolieva, dok nije poslije četiridnevnog bolovanja od upale pluća umro 13. svibnja 1904. u Zagrebu.

Već u VIII. razr. prof. T. Smičiklas pred razredom dade čitati Kumičićevu hrvatsku zadaću, te mu reče: »Ako nastavite ovako, ja vam proričem, jednom ćete postati spisatelj!« Prvi Kumičićev rad jest »S l u č a j« (Sloboda,

Sušak 1879.) napisan već 1874. (Spljet i Pariz). Poslije toga sliedi djelo za djelom. Kumičić je stvorio gotovo cielu književnicu.

U književnom radu Eugena Kumičića strše tri krupna međaša, koja znače temeljne i značajne, sadržajne i misaone granice. Ti međaši jesu: Istra, Pariz i Hrvatska. Po njima možemo Kumičićeva djela razdieliti u tri glavne skupine, t. j. djela o Istri, u t. zv. naturalistička i ona iz hrvatske poviesti.

Kumičića je put vodio u Pariz. Za svoje suplentske službe u Splitu, Kumičić prijateljuje s don Franom Bulićem i s Francuzom Aristidom Vigneauxom. Ovaj posljednji ga je upoznao s francuzkom književnošću, te Kumičić polazi u Pariz, da je na izvorima upozna. Za njegova boravka u Parizu (1875.—1877.) Zola svojim »Assomoirom« postizava golem uspjeh. Polemika o naturalizmu tada dosiže svoj vrhunac, povodom Zolina romana «Nana«. Svuda se govorilo i razpravljalo o naturalističkom pravcu, koji bez lažnog stida iztražuje i iznosi družtvene rak-rane. Tako se je Kumičić na licu mjesta upoznao i sa Zolinim djelima i s polemikama o njima. Kako je i sam bio sklon prirodnim naukama (htio je postati liečnik, vjerojatno kirurg), to domalo, pod pseudonimom, izda svoje djelo »O l g a i L i n a« (Sušak 1881.). Zbog ovog djela napada ga jedan dio kritike (Obzor). No, to u stvari ni nije naturalistički roman u pravom značenju Zolina romana, koji je, često puta, razprava, a ne riedko i romantika. Ipak za nas je taj Kumičićev roman važan, što njime Kumičić, kao predteča hrvatskog realizma, sadržajno proširuje područje hrvatskog romana. No začudo, Kumičić nije nastavio — kako su to teoretičari očekivali — u ovom smjeru. Time

je dao najbolji dokaz, da njemu nije do struja ni pravaca, nego do sadržaja, života, koje je u sebi nosio. Za ovim djelom, naime, nastavljaju se njegova istarska djela. A kad je 1883. izišlo Kumičićevo djelo »Začuđeni svatovi«, sadržajno blizo prirodi, a nije pisano »naturalistički«, neki se kritičari to smatrali njegovim »uzmakom« i počeli ga hvaliti. Ali su preuranili, jer Kumičića je mučio još jedan »naturalistički« sadržaj, i on izlazi s djelom »Gospođa Sabina« (Zagreb 1884.) — svojim najboljim djelom te vrste, u kojem opisuje prostituciju i kozmopolitizam zagrebačkog družtva. Ova djela (k njima možemo pridružiti: Saveznice, Otrovana srdca, Mladost-ludost i Pobieljeni grobovi) zapravo su kritika družtva.

Kad se Kumičić pojavio, u našoj je književnosti u punom jeku romanticizam. Zbog toga je i taj Kumičićev novum pogrješno shvaćen, a to je zapravo bilo djelo rodoljuba, koji je htio popraviti naše družtvo. Oni su to tako shvatili stoga, što je Kumičić u jednom svom članku — manifestu hrvatskog realizma (esej »O romanu«, Hrvatska Vila — Sušak II., 1883.) branio Zolu, pa je bilo jednostavno Kumičića poistovjetiti sa Zolom. To je u stvari bio samo smioniji zahvat u nove sadržaje, naš nešto dosljedniji realizam. On je u stvari samo nastavio tamo, gdje je Šenoa prestao; poput Šenoe romantičan i hrvatski nacionalno tendenciozan, Kumičić nije izbjegavao ni crne strane života, posebno u seksualnom smislu. Čini se, međutim, da Kumičiću samom nije bilo ni do romantike, ni realizma, ni naturalizma. Kumičić, po naravi sklon analizi, pisao je onako, kako je osjećao. No, kolikogod je Kumičić smionije zahvatio u nove sadržaje, i time postao međašnji pisac od

hrvatske romantike ka hrvatskom realizmu, koji se, kao obično svi pokreti, pojavljuje u nešto drastičnijem svietlu, ipak je on ostao uviek, prije i iznad svega — Hrvat. On je, istina, zahvatio u družtveni talog, ali je razumio, da taj život njegove »Olge i Line« i »Gospođe Sabine« nije tipni naš život, da Zagreb nije Pariz, da njegov mračni noćni život nije isto, što i parižki vrtlog. Zato Kumičić podpuno napušta ovaj put, te se ovi njegovi romani čine, kao izkupljenje parižkog života, i vraća se svom izvoru, svojoj Istri, i daje djela za njega, kao pisca, svakako najtipičnija.

Primorac, nosio je svoje more kao prvu dragocjenost i ljubav, svoj rodni kraj, kolievku svoju osunčanu, kao glavnu duševnu, misaonu i osjećajnu sadržinu. Zbog toga je i bio naravan ovaj njegov povratak moru, Istri. U ovom dielu rada Kumičić je regionalni pisac, koji iznosi svoj rodni kraj, njegove ljude: primorce i pomorce, trgovce, težake, svećenike, općinske činovnike; prikazuje probleme njihova života, nacionalne borbe; sve, što stvara onaj škrti, mukotrpni život na istarskom kamenu i žalima. Istarska djela Eugena Kumičića, romani i pripoviesti: Jelkin bosiljak, Začuđeni svatovi, Preko mora, Primorci, Teodora, Sirota, Ubilo ga vino, Neobični ljudi, pokazuju Kumičića kao čovjeka, koji je taj svoj kraj neobično volio, snažno osjećao, pod srdcem nosio i duboko proživio i doživio, i kojemu je taj život dragocjen, bitni dio duše. Zato taj život svoje i naše Istre, i kao Istranin, i kao čovjek, i kao pisac donosi snažno, često potresno, uviek književno uspjelo. Osobito se u ovim njegovim istarskim djelima ističu opisi mora.

Kumičić je po tim svojim djelima pravi pjesnik Istre. Dapače, Kumičić je i najbolji pjesnik Istre. Pjesnik njenih

bolova i patnji, pjesnik njene borbe. Kumičić je pjesnik zemlje istarske, ali i njezina čovjeka, koji svaku njenu grudicu osvaja vlastitom krvlju i natapa vrelim znojem muke svoje. U Kumičićevim djelima o Istri zasjala je pred našim očima sva ljepota te drage hrvatske pokrajine, periferne po zemljopisnom položaju, ali položene usred našeg srdca.

To svoje regionalno rodoljublje, kojemu je dao tako sjajnih akcenata, proširuje, produbljuje u ljubav političkog muža i borca Domovine Hrvatske.

Kumičić 1883. napušta ovisnu državnu službu, i podpuno se posvećuje političkom radu u stranci prava. Pa što je onda naravnije, nego da pravaš Kumičić u svojim novim djelima osvjetljuje dvie bolne, ali i častne hrvatske epohe, dvie smrti, ali i dvie slave: smrti hrvatskog bana Petra Zrinskog i Franje Krste Frankopana, a zatim propast kraljeva hrvatske krvi.

Stranka prava, kao nosilac nacionalističke borbe za slobodu i samostalnost Hrvatske vidjela je, da tragedija u Bečkom Novom Mjestu (1671.) znači snažno sredstvo u borbi protiv neprijatelja narodne slobode, i ona poslije 200 godina (1871.) obnavlja kult hrvatskih narodnih mučenika Petra Zrinskoga i Franje Krste Frankopana. I nije slučaj, da je upravo prilikom prve Zrinsko-Frankopanske proslave u Zagrebu (Maksimiru) Eugen Kvaternik stvorio odluku za Rakovičku bunu. Zato i Eugen II., također svietla snaga ove naše najdivnije stranke, uzima baš ovaj događaj za svoje novo djelo i daje nam roman »Urota Zrinsko-Frankopanska« (1892.). Taj roman Kumičić posveti »Otcu otačbine dru Anti Starčeviću«. Koliko je Kumičić ušao u bit Zrinsko-Frankopanske tragedije, vidi se po

tome, što je napisao i dramu »Petar Zrinski« i poviestnu razpravu »Petar Zrinski i Franjo Krste Frankopan i njihovi klevetnici«.

Nekoliko godina kasnije (1902.) izišlo je novo Kumičićevo nacionalno djelo iz hrvatske poviesti »Kraljica Lepa, ili propast kraljeva hrvatske krvi«. Ovo posljednje djelo Kumičić je namjeravao dramatizirati, ali nije dospio.

U ovim dvama djelima Kumičić nam je stvorio dva najčitanija hrvatska romana, koji su čitave naraštaje nadahnjivali rodoljubnim zanosom i uzgajali u njima poštovanje prema herojskoj prošlosti, koja se može odkupiti samo herojstvom. »Urota« je — pisana toplim srdcem pravog umjetnika i iskrena rodoljuba — u desetke tisuća raširena po čitavoj Hrvatskoj, i svojom upravo potresnom dirljivošću ganula je mnogo hrvatsko srdce. Ona već desetke godina njeguje kult nacionalne tragedije, utjelovljene u Zrinskom i Frankopanu. Taj kult je u prošloj borbi odigrao vrlo snažnu ulogu, u čemu je neizravna zasluga Eugena Kumičića, kao nacionalnog odgojitelja hrvatskog naroda u najširim masama. Zato, da nije ništa drugo učinio Eugen Kumičić za svoj narod, nego samo to, što mu je darovao »Urotu«, zaslužio bi vječnu čast svoga naroda.

Osim ovih djela, Kumičić je napisao putopisnu pripoviest »Pod puškom«, jedno od najboljih svojih djela, u kojem se dodirnuo odnosa hrvatskih katolika i muslimana u Bosni. Druga su njegova djela: drame »Sestre« (prema romanu »Teodora«), »Poslovi«, »Obiteljska tajna«, pa pod dojmom strašne smrti Ante Kovačića napisao je crticu »Crn Božić«, a o udesu slovačke djece »Br. 84 i 85«.

Kumičić je bio urednik »Hrvatske Vile« i organa stranke prava »Hrvatska«.

U nacrtu je imao djela: »Venecija i Hrvati«, »Pešta i Hrvati«, a spremao je i svoju autobiografiju, ali je rana smrt sve prekinula.

Do pojave Kumičića, književnošću vlada Šenoa. No, kao što se, kao suprotnost unionizma, protiv kojega je bila slaba obrana ilirizam i narodnjačtvo, javlja, kao politički realizam, stranka prava, tako i u književnosti, nasuprot književne romantike, javlja se realizam, koji je Kumičić, baš kao hrvatski nacionalista, kao jedan od najgorljivijih i najčastnijih, pokušao taj realizam pojačati, dovesti do krajnjih, lievih granica, i on je po tome predteča i prvoborac hrvatskog realizma. Njegovim književnim djelima koraknula je naša proza jakim korakom napried. Kumičić je upravo prva solidna stepenica hrvatskog realizma, nad kojom se nižu Kovačić, Gjalski, Kozarac, Leskovar i dr. Književnosti i hrvatskoj oslobodilačkoj misli posvetio se Kumičić svim svojim srdcem, svom dušom, umom i talentom. Zato je i dao mnogo i hrvatskoj književnosti, zato je tako častna i bogata njegova politička baština.

Ma kako kritički danas pristupili djelima Eugena Kumičića, nedvojbeno je, da u njegovu obilatom i bogatom radu imade nekoliko djela, koja će ostati u našoj književnosti, kao njezine antologijske vriednosti. Na prvom mjestu ističemo njegove opise mora. Kumičićeva ljubav i privrženost moru bila je tako snažna, divna slika djetinjstva, da je Kumičić dao najljepše opise mora u našoj književnosti uobće. On nam je prikazao more u svim njegovim manifestacijama. Također se ne smiju podcjenjivati ni njegove slike ljudi iz primorskog kraja, kao ni mnoga obilježja

osoba. Kao cjelina, najuspjelija su mu djela: »Pod puškom«; jedno od najiskrenijih »Gospođa Sabina«, dokaz Kumičićeva talenta i vještine komponiranja; »Preko mora«, idila primorskog života; »Jelkin bosiljak«, pa »Urota«, snažna nacionalistička epopeja. Kad je rieč o vrjednotama književnika Kumičića, ne smijemo zaboraviti njegovu posebnu brigu za jezik i stil (imao je svoj rječnik sinonima).

Eugen Kumičić je u prvom redu čovjek, divan, velik čovjek, svietao, snažan značaj; Kumičić je — kako napisa Matoš — borac; nije samo slavitelj prošlosti i tješitelj sadašnjosti, nego i vjestnik budućnosti, pobornik slobodne Hrvatske. Kumičić je, uz A. Starčevića i Eugena Kvaternika, dokaz, da je starčevićanstvo dalo narodu ne samo najveće umove, nego i najjače značajeve, najveće energije (Matoš). Eugen Kumičić nije samo književnik, on je (D. Žanko) hrvatski narodni književnik u najprimarnijem značenju, nije samo političar, nego političar od »deržanstva«; jedan od onih riedkih ljudi, u koje je vizionarski duh Starčevićev položio svu nadu, kad je rekao: »Ako u vrieme praunuka u ovome narodu bude petdeset muževa osvjedočenih o svetosti slobode i zauzetih za svoj narod« — »sve će biti spašeno«. I našlo se je preko petdeset ljudi, i — sve je spašeno.

Time je, sigurno, i duh Eugena Kumičića našao svoje smirenje. Ujedno, uz Rendićev nadgrobni spomenik na Mirogoju i Kršinićev na jednom trgu u Zagrebu, dobio priznanje kao hrvatski književnik i kao narodni borac. Time je također u prekogrobnom životu obradovan i kao nacionalni odgojitelj hrvatskog naroda, a posljednje vrieme i kao pjesnik Istre. Jer, njegovi napori za života, kao ni

posmrtno djelovanje nisu bili uzaludni: Hrvatska je država, a Istra je hrvatska! Zato nam je danas Eugen Kumičić najbliži i najpotrebniji i kao pjesnik oslobođene Istre, te kao nacionalni odgojitelj novoga hrvatskog naraštaja.

Harambašić — nosilac nacionalizma u književnosti

Kod nas, naroda s tako krvavom, mučeničkom, tragičnom prošlošću, postoji kult nosioca tragičnosti, jer kult osobne tragike simbolizira obću stoljetnu narodnu tragiku. Takav kult postoji na svim područjima našeg javnog života, a posebno u književnosti. Tragika tih osoba nije uviek družtvena, narodna krivica, ali naša sredina imade takvih osoba mnogo. Jedna među tragičnijim jest August Harambašić, pjesnički bard naše nacionalističke stranke, ljubimac Ante Starčevića, koji zagorči gorkim pelinom svoj život, zasjeni svoje častno i ponosno ime, jer je klonuo, već pomalo zamračena uma, i posegao za kruhom tamo, gdje ga je jedino mogao dobiti, i kojemu, ostavljenu od sviju, srdce plemenito i dobro puče u tužnoj kući, u kojoj je klonuo i Ante Kovačić i Vladimir Vidrić. »Anatemom se nabaciše na njegov rani grob, ali dok bude naše trobojnice, spominjat će se njen Bard uz Palmovića, Kumičića i Kranjčevića, kao najbolji pjesnik hrvatskog nacionalizma i hrvatske revolte« (Matoš).

August Harambašić rođen je 14. srpnja 1861. u Donjem Miholjcu, od otca arhivara županije virovitičke i majke Julijane rod. Beck. Djetinjstvo je proveo u Novoj Gradiški, i tu pohađa pučku školu. Gimnaziju uči u Požegi, pa

u Osieku, gdje maturira. Pravni fakultet upisuje u Zagrebu, dok nije zbog jedne demonstracije izključen. Odlazi na Sušak. Tu uređuje pravašku »Slobodu« i osniva »Hrvatsku vilu«. Poslije upisuje pravo u Beču, a dovrši ga u Zagrebu. Godine 1892. bio je promoviran za čast doktora prava, kasnije je položio i sudački, pa odvjetnički izpit. Bio je odvjetnički perovođa u pisarni dra Josipa Franka. Oženio se s kćerju Frana Folnegovića, Maricom, koja i danas živi. Cielog života postojan i neslomljiv, čelik Hrvat-pravaš (odbio je ponudu predstojnika Vončine za stipendij u Pariz), vjerojatno već pomalo zamračena uma, za bana Raucha postaje vladin tajnik — on, August Harambašić, ponosni, gordi orao svoje stranke, njezin zastupnik za kotar Delnice, najbješnji »stekliš«. To je značilo njegovu stvarnu smrt. I kad je uistinu umro, nekad slavan, najpopularniji, ljubimac-pjesnik, ostao je nezapažen. Kako smo sada u posjedu pisma, koje upravo na ovaj njegov sudbonosni čin baca svietlo, to ćemo ga djelomično objelodaniti. To pismo je pisao svom rođaku Vjekoslavu Becku, općinskom blagajniku u Donjem Miholjcu, a nosi nadnevak: U Zagrebu, 15. rujna 1909. Pismo glasi: »Dragi Lojzek! Iskrena hvala Tebi i Tvojoj majci na srdačnoj čestitki. Ja sam se morao osigurati za budućnost, pošto su me moji »dobri prijatelji« prevarili za četvrto bilježničko mjesto u Zagrebu, te pošto sam bio težko bolestan, a sada mi je, hvala Bogu, posve dobro«. No nažalost, dok je pisao ovo pismo, očitovali su se već na njemu znaci težke i neizlječive bolesti.

August Harambašić je umro od kljenuti srdca u umobolnici u Stenjevcu 16. srpnja 1911. Matoš napisa, da kao na modernu Slavoniju mamurluk i očaj pade na dušu pjes-

nikovu, pa kad puče u ludnici divno i bogato srdce, bilo nam je, kao da puče od bola srdce ravnoj, bogatoj, koloniziranoj, lakoumnoj, pregaženoj Slavoniji. Nekad ljubimac narodni — piše Matoš — nije slutio, da će biti malo ne kradom sahranjen usred sveobće apatije, mada u nekoliko pjesama, mračnih, krasnih i beznadnih, kao nacrnje Kranjčevićeve, prorokovaše zlu svoju kob:

Prva mi je čaša puna starog vina,
Imam ga već davno s groba materina.
U toj drugoj čaši — to je vino mlađe
Iza mrtve drage, al' je zato slađe.

A u trećoj mi je ponajljepše boje,
To je vrela krvca otačbine moje.
Pokušaj der samo, kako blaži grudi,
Čovjek pije, pije dokle — ne poludi.«

»Harambašić nije poludio od vina, kao ni Kovačić. Poludio je od Hrvatske« (Matoš); zbog nje puče poludjelo srdce Harambašićevo. U Stenjevcu. A već na sprovodu bijaše zaboravljen.

Harambašića uvodi u književnost August Šenoa s pjesmom »Domovini« (Vienac 1879.). Poslije toga sliedi nevjerojatno množtvo stihova, a i velik broj knjiga, od kojih su neke doživjele i po nekoliko izdanja. Harambašićeve knjige pjesama jesu: »Ružmarinke« (Z. 1883.), »Slobodarke« (Z. 1883.), »Sitne pjesme« (Tugomil, Osiek 1884.), »Tugomilke« (Z. 1887.), »Pjesničke pripoviesti« (Z. 1889.), »Nevenke« (Z. 1892.), »Izabrane pjesme« (Z. 1895.) i najnovije izdanje »Ana-

tologija« (uredio dr. A. Barac, Z. 1927.). Osim toga Harambašić je spjevao tri knjige dječjih pjesama: »Mali raj«, »Smilje i kovilje« i »Zlatnu knjigu« (sa Zmajem); u stihovima je napisao pjesničku pripoviest u 5 pjevanja »Rob« (Balkan 1888.), zatim nekoliko libretta za skladatelja Zajca: Zlatka, Kraljev pir (s Miletićem), Armida i »Zadnji broj« i nešto novela, književnih referata i ocjena.

»Ukupna djela Augusta Harambašića« izdaje Hrvatski izdavalački bibliografski zavod, a uređuje ih Julije Benešić.

Osim ovog izvornog književnog rada, Harambašić je preveo veliko množtvo književnih djela.

Nikada, ni prije ni poslije Harambašića, nije kod nas bilo čovjeka — osim Iso Velikanović — koji bi tako mnogo preveo. Prevodio je romane, pripoviesti, novele, pjesme (za to vrieme uspjele »Bugarske pjesme«, 1886.) i drame, i to s ruskog, poljskog, češkog, bugarskog, francuzkog, talijanskog, njemačkog i drugih jezika, da se čovjek ne može dosta načuditi, odakle mu toliko znanja, snage i vremena. Najviše je djela preveo za kazalište.

Kad je rieč o Augustu Harambašiću, onda se, u prvom redu, o njemu mora govoriti, kao o pjesniku nacionalnih pjesama, budnica, koračnica, rodoljubnih krasnoslovki; pjesniku, koji je, istina, napisao i veoma liepih ljubavnih pjesama, ali kojega je značenje u prvom redu, kao nacionalističkog pjesnika. On je u doba najtežeg nasilja bio prorok, buditelj svog naroda, koji je vjerovao u svoje pjesničko poslanje buditelja. Zbog toga njegova vriednost nije prestala ni u naše dane. Danas ona dobiva osobito

značenje, jer pjesnik Harambašić postaje uzor suvremenim hrvatskim pjesnicima. On pokazuje na dužnost pjesnika, da dade svoj pjesnički prinos nacionalnom buđenju svog naroda. To je Harambašić sviestno radio, te piše:

»Mi pjevamo o cvieću, dok nam narod težko zdvaja, mi se zalietamo nebu pod oblake, da tamo slušamo rajske harmonije, dok se ovom zemljom čuje samo plač i jaukanje. I to našim kritičarom godi. Opjevaš li ružicu — to je njima najdivnija pjesmica; ali ispovjediš li, da ćeš za dom i s perom i s revolverom, to je onda zlo i naopako, jer nije — estetično«.

Po svojim rodoljubnim pjesmama Harambašić je uživao omiljelost kao ni jedan drugi naš pjesnik. Dr. Barac u predgovoru »Antologije« sa zamjerkom zapaža, što se, kad je rieč o manifestacijama hrvatske samosviesti, pušta s vida najradikalniji, najoštriji, najdosljedniji pjesnik hrvatstva iz onoga njegova doba, kad ono nije značilo samo nemoćno čuvstvovanje i maštanje o propalom kraljevstvu i dalekoj slobodi, kojoj nije znalo odrediti obrise, već je, pouzdavajući se u svoju snagu, nastupilo napadački, stvarajući izrazit revolucionarni pokret za oslobođenje od Austrije i stvaranjem velike hrvatske države«. Harambašić je bio Hrvat u svakom, i najsitnijem dieliću svoje duše. Hrvatstvo je bilo njegova vjera. Zato on nije mogao ne pjevati rodoljubne pjesme. Pa vidimo, da i onda, kad mu nije namjera pjevati takve pjesme, da u svim njegovim knjigama imade toplih, gorljivih rodoljubnih pjesama, ili bar stihova i strofa, koje odkrivaju pjesnika svoga naroda. To se najbolje vidi na pr. u knjizi »Sitne pjesme«, u kojoj nalazimo umjetnički i rodoljubno liepih kitica:

Moj je život zlatna čaša,
Puna suza i pelina,
Što Hrvatska strada naša
Toli divna otačbina.

Tako isto u knjizi »Tugomilke«:

Moje srdce crkvica je biela,
U njoj divni žrtvenički kam,
Na njem gorit života će ciela
Za Hrvatsku ljubavi mi plam.

Ovako bismo mogli navesti mnogo ulomaka iz svih Harambašićevih knjiga, da se po njima vidi, koliko je on bio Hrvat, uviek i iznad svega Hrvat. Ta poslije Ivana Filipovića, koji je zajedno s urednikom Mirkom Bogovićem, zbog svoje pjesmice »Domorodna utjeha« bio osuđen na dvie godine robije, možda ni jedan naš pjesnik nije zbog svojih rodoljubnih pjesama sjedio u zatvoru, kao Harambašić. To je bilo radi pjesme u prozi »Tri molitve« (Balkan I. 370.), zbog koje je, zajedno s urednikom Kokotovićem, osuđen na 15 mjeseci tamnice, radi »zločinstva smetanja javnog mira«. Tu je osudu Stol sedmorice snizio na šest mjeseci, što je Harambašić i odležao. Treća molitva završava s poklikom: »Bože, spasi moju hrvatsku otačbinu!«

Toj misli, prvoj i najvažnijoj u svom životu, žrtvovao je Harambašić svoj velik, snažan pjesnički talent i razsuo ga za nacionalne, družtvene i stranačke potrebe, pjevajući koračnice, budnice, prigodnice, kazališne proslove, himne, izborne proglase, i time budio, bunio narod, spremajući ga na slobodu; uviek pjevao o budućoj slavi velike i ujedinjene Hrvatske (Nehajev). — »Harambašić nije pjesnik onih emocija ljudske duše, koje su stalne za

sva vremena i vriedne, da se izpituju u svako doba, nije promicatelj obćenih kulturnih i socialnih ideala i zadaća svoga doba, nije suptilni posmatrač samoga sebe, nego je živio, radio, borio se i pjevao za druge; za narod potišten i zaostao, i to upravo onako, kako je velika čest toga naroda željela, da se pjeva« (Nehajev). Po tome je stekao glas buditelja narodne sviesti, po tome čast barda stranke prava, naziv nacionalističkog, najbuntovnijeg našeg pjesnika, ali je po tome i stradala njegova pjesnička osebujnost i njegov veliki pjesnički dar, koji se često puta odrazio samo po daru stihovanja. Harambašić je u zanosnoj rodoljubnoj rieči dao nekoliko naših prvih budnica, koje su i u dane propalih tirana bile najstrože zabranjivane. »Kao pjesnik slobode, Harambašić je najrevolucionarniji, upravo jedini revolucionarni pjesnik hrvatski, pjevajući revolucionarna vješala, zovući narod na bunu i ležeći zbog buntovničkog stiha u tamnici, poput pjesnika velikih europskih narodnih pokreta. Nitko kod nas ne imađaše te buntovničke vatre i vjere u uspjeh hrvatskog oslobođenja. Kroz »Slobodarke« pišti kalvarija Eugena Kvaternika, a nevina krv studenta Bacha vapi za osvetom« (Matoš).

Osobito je značajna njegova knjiga pjesama »S l o b o d a r k e«, koju je izdao o 60. godišnjici rođenja dra Ante Starčevića i posvetio mu »u znak nepokolebljive privrženosti«, te je uresio s njegovom slikom. O toj knjizi piše naš kritik A. Barac, da »sav mentalitet pravaštva, koliko se stvorio u prvo, bezkompromisno doba, izbio je u tim pjesmama: neobuzdana čežnja za slobodom, san o prošloj slavi i budućoj veličini, vjera u vlastiti narod, kult Zrinskoga i Frankopana, borbeni zamah. U njima je neuvijeno izrečena mržnja na narodne neprijatelje, osjećaj robstva

u tuđoj državi, spremanje za pobunu. U »Slobodarkama« se slavi revolver, kao moderno sredstvo borbe — prema zastarjelom handžaru — a vješala, na kojima svršavaju život narodni borci, uzdižu se, kao simbol slobode. U njima se slavi Kvaternik, a misao o slobodi, o kojoj pjesnički epigoni redovno u nas pjevaju, samo kao o nečem dalekom, iztaknuta je u Harambašića kao nešto sasvim blizko:

Oh, ustaj, rode! Ta još mrtav nisi,
Zar okova Te još ne dira jeka?
Zahrđala te eno sablja čeka,
Odavna ona već bez posla visi!
— — — — — — — — — —
Oh, ustaj, rode! Evo krasno polje,
Na njemu trava tako se zeleni;
Al da se jednoč krvlju zarumeni,
Zar ne bi bilo divnije i bolje?

(»Narodu«)

Već 1912. napisao je A. G. Matoš, a mi danas možemo doslovno ponoviti, da je suvremenost Harambašićeva u njegovu slobodarstvu i patriotizmu. On je najbolji pjesnik hrvatskog nacionalizma i hrvatske slobode, najbolji dojakošnji glasnik hrvatske narodne energije . . .; vjeruje u konačno oslobođenje naše, i ta nepokolebljiva vjera je najdragocjeniji, najpozitivniji elemenat njegove poezije, jer je od svih vjera — vjera u pravdu, u oslobođenje čovjekovo najuzvišenija . . . Harambašić je tu veliku i odista svetu vjeru u našem narodu među prvima budio i probudio, i tu je sva neprolazna zasluga i veličina njegova. Pjesme Hrvatskoj, Otačbini, Grob izdajice i revolucijske »Slobodarke« su ponajljepši uzklici hrvatskog

slobodarskog patriotizma. »U nevolji« je najljepša, najtoplija, najbuntovničkija, najzanosnija pjesma, koju do danas nađe slobodna pjesnička sviest hrvatska, pored »Molitve« najdivnija pjesma pjesnikova . . . Da je našla dostojnog skladatelja, kao čuvena Zrinsko-Frankopanka i druge manje vriedne davorije, učinila bi više za dizanje sviesti i energije hrvatske od svih naših programa političkih.

O rode moj, o mučenički rode,
I narav tako često strt te radi;
Obiljem svakim Tvoje zemlje plode,
A ipak često pogibaš od gladi!
U nevolji i svojoj težkoj biedi
Ne zdvajaš ipak bez kraja i mjere;
Ta svaki narod bolju kob zavriedi,
Koj' u se nikad ne izgubi vjere!
Ne kloni duhom, trpi i podnosi,
Pa makar biedan, i tim se ponosi!
Slabića svaki vjetar o tle baci,
Na muci tek se poznaju junaci!
O budi junak, sjekni voljom živom,
i sada bogac — bit ćeš opet divom!

U divnoj, jedinstvenoj toj budnici — nastavlja Matoš — očajava, plače, diže se i buni sa zanosom pobunjenog roba ciela jedna zemlja, cio jedan narod . . . Ta jadikovka i ta iskrena, topla, sugestivna budnica je najljepša, najuspjelija stranica pravaške budilačke književnosti. Po svojim rodoljubnim pjesmama, osobito knjigom »Slobodarke«, izkrsava Harambašić, kao naš najnacionalniji, najsuvremeniji pjesnik. Njegova suvremenost danas postaje velika, jer njegove pjesme najgorljivije govore o krvavoj prošlosti, a

ujedno o golemoj snazi, neslomljivoj vjeri u ove naše dane, koji su morali doći, kad su imali ljude, koji su tolikom snagom vjerovali u današnju, nacionalističku Hrvatsku. Već je Harambašić pjevao u pjesmi »Žrtvama«:

Crni petak nije već daleko,
Crni petak izdajničkom rodu,
Pa će ljuto, ljuto stradat neko,
Kad Hrvati potraže slobodu.

On čeka, vjeruje u krvavi dan borbe, iza kojega će doći razpjevani, bieli, cvjetni Uzkrs. I žalostan je, što i sam ne će sudjelovati u toj borbi, no utjeha mu je:

Tad će i moj krst na grobu
Sam se oštrim mačem stvorit,
Hrvatskom se nudit robu,
Kad ne mogu sam se borit!

(Iza smrti)

U pjesmi »Mom uzoru« krasno je ocrtao veličinu i nacionalno značenje dra Ante Starčevića, koji mu je bio »najveći Hrvat, najumniji naš vođa, nedostiživ politik u trieznosti i dosljednosti«, pa i sam već ranije priznaje, da bi klonuo, »da mi nije divna primjera u našem božanskom starcu Anti, koji me napunjuje čeličnom snagom, odličnom voljom za spas otačbine«.

Trebalo bi iznieti veći broj pjesama, da se vidi silna snaga, koja je golemom ljubavlju gorjela za Domovinu, a svakako bi trebalo navesti čitavu liepu pjesmu »Hrvatskoj«, a onda snažnu budnicu »Hrvatska Hrvatom«, kojoj ćemo uzeti samo završnu kiticu:

Nestat može kruglje zemne,
Sunačce se može maći,
Ali nas će uviek spremne
Na braniku roda naći;
Dusi će nas pradjedova
Bodrit vjerom obilatom,
Kličući nam iz grobova:
Hrvatska Hrvatom!

U svojoj pjesmi »Samrtnice« August Harambašić napisao je i ove stihove:

Rasti, rasti, lovore,
Trebat će te dosta,
Kad Hrvatska postane
Slobodna i prosta!
Da sa tobom nakiti
Sinke si viteške!
Što su je oprostili
Robovine težke!
Pa će možda u taj čas
(Sna li blaženoga!)
Nać se koji listak tvoj
I vrh groba moga!

(Samrtnice, II.)

Iz ovih se laganih, prpošnih stihova, tipičnih za izvrstnog stihotvorca, kakav je bio August Harambašić, vidi, kako je on bio vidilac, kako je u dalekoj budućnosti naslućivao ove današnje dane, kojima on, kao pjesnik hrvatske nacionalističke, pravaške, »stekliške«, upravo ustaške sviesti nije dao mali dio. I zato danas, kad oslobođena Poglavnikova

Hrvatska lovorom slave i zahvalnosti kiti svog Prvoborca, kad s tim mirisnim zelenim lovorom kiti svoje ponajbolje sinove, svoje žive i mrtve heroje, te vitezove svoje krvi, pravo je, da se u ovo veliko doba, koje je donielo smirenje mrtvog praha nacionalističkog pjesnika Harambašića, nađe koji listak zahvalnosti i za njegov, od naroda zaboravljeni grob. Jer danas je Harambašić posebno suvremen. On je danas učitelj i predvodnik nacionalističke književnosti.

Smisao pjesničtva u narječju

Narječje, dialekt, kao rieč rodnoga kraja, zavičajnog područja, nije samo jezična osebujnost, nego je i najcjelovitiji, najdublji i najsveobuhvatniji izražaj duše toga kraja i njegovih ljudi, jer je to narječje uzko i nedjeljivo povezano uz svaki predmet, koji upravo u narječju, kao jedinom pravom, za svoje ljude majčinom govoru, ima svoju pravu, istinsku dušu. A može li se pjesničtvo uobće i zamisliti bez duše, prave, velike i istinske duše, koja je istodobno otvorena i jednostavna. Jasno je, da ne može, i da nema pjesničtva bez duše. Prema tome, regionalno pjesničtvo nije, kako bi možda netko htio prikazati, stvar rječnika, bilo kao abecednog popisa rieči, ili samo tvoriva za obogaćivanje književnog govora, nego je to jedini istiniti, vjerni izraz duše svoga kraja. Zato je regionalno pjesničtvo, makar nekada i nije dovoljno priznati i cienjeno, nekad samo manjini pristupačno, ipak grana, zelena grana svoje nacionalne (svakako sama najnacionalnija!) književnosti. Ono je, upravo, kao neka skupina, dio, koji se iz cjeline ne može izdvojiti; i kao što njemu poviestno-književni okvir daje, u odnosu ostalih jedinica, ugledno mjesto, tako isto i ono, kao vriedan prilog, toj književno-poviestnoj cjelini daje dielove sebe, svoja svojstva, koja nikako nisu za omalovažavanje u obćim glavnim osobi-

nama cjelokupne književnosti nekoga naroda, nego je vidno obogaćuju.

To sve vriedi doslovno i za naše hrvatsko regionalno, čakavsko i kajkavsko pjesničtvo.

Hrvatsko regionalno pjesničtvo ima prema svojim osobinama, kao svaka stvar, pozitivnih i negativnih strana, te prema tome, makar ne uviek kao posljedicu logike, ono ima i prijatelja i protivnika, i to prijatelja kao obožavatelja, i protivnika kao mrzitelja, dakle ocjenjivača do skrajnosti. Zbog toga nam se samo od sebe nameće pitanje uzroka ljubavi i mržnje, širenja i uništavanja regionalnog pjesničtva, a time se, kad se razmotre motivi obiju skrajnosti, kojima se dodirna i jedino izpravna veza nalazi, kao obično, negdje na sredini, — dobiva i pravi smisao regionalnog pjesničtva. Jer niti je sve, što je regionalno, liepo, ujedno i vriedno te zbog toga nepovrjedljivo, a niti opet, neko djelo ili pjesma vriede samo zato, jer su regionalni. Posve je, naime, sigurno, da za umjetničko djelo nije važan samo jezik, odnosno narječje, nego da djelo vriedi tek onda, ako posjeduje niz pozitivnih umjetničkih osobina. Tako je s pjesničtvom uobće, tako i s regionalnim, našim i stranim.

Kad je štokavski dialekt proglašen za književni jezik, te mu se time priznalo prvenstvo i osigurala budućnost (makar neki dobri hrvatski rodoljubi tu činjenicu ne mogu nikada dovoljno požaliti), ni poslije toga ni čakavsko ni kajkavsko narječje nije prestalo živjeti svojim jezičnim životom. Ovi su dialekti živjeli i onda, kad su ih se odrekli i mnogi rođeni sinovi. No zato se dogodilo nešto, što je učinilo, da su s vremenom oba ta narječja postala preodređena, da postanu jezikom pjesničtva. Što su, naime, bili

više zaboravljani i zapostavljani, to su onima, kojima je to bila rieč majčina mlieka i davnoga bielog djetinjstva, a time i vrelo najljepših uspomena, ti dialekti postajali sve draži. Oni su, kao svaka nepovratna i zauviek izgubljena, a ipak duboko draga stvar, postali sudbinski vezani za naše duše, i dobili dragi pjesnički oblik, obrub mistike i mile starine, — draž, koja je sama po sebi postala poetična. Iz toga duševnog stanja bio je posve nuždno naravan proces pjesničtva u narječju. I ono je postalo, kao plima duševne nabujalosti, oddah unutarnje preobterećenosti, a time je već za to pjesničtvo rečeno nešto veoma pozitivno, jer to, što je ono nastalo kao proizvod najdublje naše nutrine, daje tom pjesničtvu golem i snažan preduvjet i za njegovu umjetničku vriednost.

Prvu pojavu pravoga novijeg hrvatskog regionalnog pjesničtva imali smo u Matoševoj kajkavskoj pjesmi »Hrastovački nokturno« iz g. 1900. Već sama činjenica, da je prvi moderni hrvatski regionalni pjesnik (makar mu je to jedina kajkavska pjesma) najhrvatskiji hrvatski pjesnik, čiji je svaki redak bio iskreno hrvatski, do u srž svoju nacionalan, pozitivno govori za hrvatsko regionalno pjesničtvo. Ta je Matoševa pjesma dugo vremena ostala osamljena. Tek pred rat se javlja prvi pravi kajkavski pjesnik, Fran Galović, rodoljub, koji je pred 30 godina (1914.) poginuo u ratu, kao domobranski zastavnik. Njegove kajkavske pjesme, ciklus »Z mojih bregov«, tiskao je Krleža u svojoj »Književnoj republici«.

Zatim se javlja Dragutin Domjanić s knjigama »Kipci i popevke«, Zagreb 1917., »V suncu i senci«, Zagreb 1927., i posmrtnim djelom »Po dragome kraju«, Zagreb 1933. Osim tih starijih pjesnika, kajkavski pjevaju

Tomislav Prpić, knjige: »Modri časovi«, Zagreb 1920., »Mrtvi grad«, 1921. i »Plava gora«, 1923.; Nikola Pavić: »Lirika«, Čakovec 1922., »Pozableno cvetje«, Zlatar 1923. i »Popevke«, Zagreb 1941. Uz to imamo još neke mlade pojave. Ne smijemo pritom zaboraviti na značajnu pojavu Krležinih »Balada Petrice Kerempuha«, Ljubljana 1937.

S druge strane imamo naš čakavski dialekt. Kod čakavaca je prva pojava novije književnosti Vladimir Nazor s pjesmom »Galiotova pesan« iz g. 1908. i Ujevićev »Oproštaj« u »Hrvatskoj mladoj lirici«, Zagreb 1914. Tada nastaje prekid. Tek 1927. javlja se prva knjiga čakavske lirike. To su »Bodulske pisme« Pere Ljubića, Šibenik 1927. Hrvatska je kritika ove Ljubićeve pjesme primila s pohvalama (Maraković, Bogner i dr.). Značajan je osvrt dra Halera, koji je ovu Ljubićevu knjigu označio kao pokušaj prave poezije. On joj pridaje veliko značenje. Nažalost knjiga je tiskana u pokrajini, u samih 300 primjeraka, razprodanih u 15-tak dana, pa nije mogla zahvatiti veći broj čitalaca. Zbog toga je brzo pala u zaborav, premda značajna kao obnova čakavštine u hrvatskoj književnosti. Poslije Pere Ljubića javlja se Istranin Drago Gervais s knjigom »Čakavski stihovi«, Crikvenica 1929. i Zagreb 1934. i 1941., pa onda i drugi Istranin, Mate Balota »Dragi kamen«, Zagreb 1938. Istrani su osjetili, da im je rodni jezik ugrožen, te ga na svaki način žele spasiti od podpuna uništenja. Poslije ovih, i u čakavštini ima i među mlađima pojava regionalizma.

Tu nam se odkriva i zanimljiva i čudnovata pojava, naime: dok je najbujnije cvalo kajkavsko pjesničtvo, u čakavskom se gotovo nitko ne javlja; međutim danas, kad

su glavni predstavnici kajkavštine u pjesničtvu: Galović i Domjanić, već mrtvi, a time gotovo posve i novi proizvodi kajkavskog pjesničtva, — osim pojave Krležina »Petrice Kerempuha« — sada je najbujnija čakavska lirika.

Regionalno je pjesničtvo doživjelo svoju prvu manifestaciju s Tadijanović-Delorkovom »Hrvatskom modernom lirikom«, Zagreb 1933., potom su u Jelenović-Petrisovoj »Antologiji nove čakavske lirike«, Zagreb 1934. i u Bačićevoj »Antologiji nove kajkavske lirike«, Sisak 1937., regionalizmi dobili svoje zasebne knjige pjesničtva.

O dialektnom problemu, osobito o čakavštini, izišao je čitav niz razprava (Prpić, Štefanić, Pavešić i dr.), i time je regionalna književnost, napose čakavska, najednom došla u središte zanimanja.

Dosad je regionalizam, uglavnom, bio uzko povezan s pjesničtvom. To je posve razumljivo, jer je pjesničtvo najintimniji način govora, a regionalizam je sam po sebi i nastao, kao pojava najintimnijih poriva regionalista, koji su neodoljivo osjetili bujicu dragih osjećaja za govor rodnoga kraja. U posljednje vrieme, međutim, nailazimo na pojavu regionalnog romana: »Mejrina krv« od Mate Oriškovića, Zagreb 1939., u izdanju Matice Hrvatske. Roman je pisan u liepoj ličkoj ikavici, dosta čist od štokavcu nepoznatih rieči, i on unosi u regionalizam još jedan kraj — našu Liku. Time se je ikavski regionalizam od Dalmacije i Primorja proširio na Liku. No ipak bismo rekli, da se je pojavom tog romana u regionalizmu prešla prava mjera i prirodna granica regionalizma, i da takva pojava pomalo počinje opravdavati prigovore protiv regionalizma u književnosti. Kad je ovdje rieč o regionalizmu u prozi, ne smijemo zaboraviti ni značajno djelo čakav-

skog narječja »Libar Marka Uvodića Splićanina« '(Zagreb ?), u kojem pisac finim humorom prikazuje intimni život naših primoraca. Ovaj se sadržaj mogao donieti ovako toplo i vjerno samo u narječju ovih opisanih junaka, zato je Uvodić uspio osvojiti i nečakavske čitatelje. Inače, što se tiče regionalizma u prozi, prave mu je granice postavio Mile Budak, koji je u svom »Ognjištu« samo razgovore donio u ličkom govoru, što je punije dočaralo intimnost života romana.

Ipak činjenica, da se, napose u novije vrieme, regionalno pjesničtvo pojavljuje (uz iznimke, koje to ne bi htjele priznati), kao hrvatska nacionalna manifestacija, pozitivno govori za hrvatski regionalizam. Pozitivno i onda, kad ima protivnika, koji, kao glavni razlog svoga gledanja, navode, da je regionalno pjesničtvo neprijatelj književnog jedinstva, i da time ugrožava hrvatsku književnost. Bit će, naprotiv, izpravnije to, da se ono, u većini slučajeva, javlja, kao nabujali hrvatski nacionalizam, koji suvremeni naraštaji nose u svojim dušama, kao jednu od najdražih ljepota, kao najdublji osjećaj i najvjernije očitovanje svog dubokog domoljublja. Zato reći za regionalno pjesničtvo, da je književno separatističko, nije za njega osuda, jer ljubav ide od užega k širem. Ljubav počinje kod obitelji, pa se preko rodnog mjesta širi do zajednice, do čitavoga naroda, od otčinske kuće do domovine. Svaka druga ljubav ne bi bila prirodna.

Zato, i poslije pojave regionalnog romana u hrvatskoj književnosti, možemo reći, da regionalizam ne ugrožava hrvatsko književno jedinstvo, nego je regionalna književnost samo njen dio. To je važno, jer bi on, — kad bi taj prigovor bio točan —, posebno u prošlosti, kada su sve

hrvatske vrjednote bile tako opasno i nasrtljivo ugrožene, — služio, kao jak dokaz protiv rodoljublja naših regionalista.

Vriednost dialektalnoga, regionalnog pjesničtva ne zavisi od samoga jezika, nego je njegova vriednost u tome, koliko je pjesnik u svojoj pjesmi uspio na umjetnički način, dakle kao da piše književnim, izraziti dušu svoga kraja, odnosno svoju. Po tome se od regionalnog pjesničtva ne zahtieva ništa manje, nego od pjesničtva pisana književnim jezikom. Time odpadaju svi napadaji. Regionalna poezija jest umjetnina, umjetnička vrjednota samo toliko, koliko ona posjeduje umjetničke značajke, bez obzira na jezik, kojim, istina, dobiva draž egzotike, ali koji ipak ne bi mogao biti i jedini uvjet za vriednost nekoga djela.

Valja priznati, da regionalno pjesničtvo mnogo dobiva i s jezikom, jer on daje sadržaju posebnu draž: štokavcu zbog nepoznavanja, a i iz ljubavi i sviesti, da je to liepo, staro i naše, a čakavcu zbog podražavanja najintimnijih i najdubljih osjećaja duševnosti. Ono oživljuje davno, izgubljeno djetinjstvo, budi čitav začarani sviest uspomena, pun ljepote i osjećaja. A upravo to, što samo regionalni jezik, kao rieč usađena majčinim mliekom, drhti u svakom našem živcu, u srdcu i krvi, sposoban je, da nas unese u taj posebni, intimni i začarani sviet, pa po njemu dolaze do izražaja najtajnije pjesnikove životne misli. Time se dobiva jedan od glavnih preduvjeta dobrog pjesničtva: iskrenost, spontanost i sazrelost, — osjećaj, po kojemu regionalno pjesničtvo postaje vriedno, nekada vrjednije od drugoga. To se može liepo vidjeti kod mnogih naših pjesnika regionalista, jer neki od njih pjevaju pjesme i na književnom jeziku i u narječju. I, dok im je pjesma u knji-

ževnom, često puta, tvrda, opora, sirova, bez gipkosti i spontanosti, dotle su one pjesme u narječju, redovito, bez ijedne gornje mane. To je i posve naravno, jer književni jezik su neštokavci učili, a rodno narječje nose u svakoj svojoj žilici, i ono govori izrazom duše, jednostavne, dobre i iskrene, kao što je jednostavan i dobar čuvar toga našeg blaga, naš čovjek ribar i težak — seljak.

Regionalno pjesništvo ne tvori samo regionalni govor, nego i regionalni sadržaj, koji odgovara nastrojenju narječja. Posve bi pogrješno bilo misliti, a to vidimo, da neki i rade, da se mogu novi, građanski doživljaji, jednostavno zbog boljeg dojma, donositi u narječju. Time je u osnovici promašeno pitanje regionalizma u književnosti, jer se samo onakvo pjesništvo, koje u domaćem govoru donosi i intimni domaći život, može nazvati regionalnim. Zato su nerazumljive poplave pjesništva u narječju s običnim, t. zv. gradskim sadržajem. Zbog toga se posve opravdano pojavljuje protivnost prema regionalizmu uobće. Regionalno pjesništvo ima smisla samo onda, kad je nastalo, kao odušak života i svieta, koji u našim kajkavcima i čakavcima živi, cvate i raste sve tamo daleko iz najranijeg djetinjstva, iz otčinske rodne kuće.

Da bi taj odušak bio što svestraniji i iskreniji, vriedno ga je, makar to nije svima pristupačno, donieti u domaćem govoru, jer će samo tako biti podpuno i cjelovito izražena iskrena i duboka duša kraja. Zato regionalno pjesništvo mora imati duboko zacrtanu granicu svojih sadržaja, preko koje se ne smije prieći.

Ono će ovakvo ostati zanimljiv lirski izražaj, blagdanski užitak onima, koji posegnu za njim.

Jezik regionalnog pjesništva jest naša prošlost, starina i slava, rieč djedova i otaca, a mi ga čuvamo u srdcima, kao naš nerazdjeljivi dio. Zato nam je uviek svet, uviek drag i nikad nepovredljiv, pa makar i ne imao ostati jezikom naših sinova.

Vriednost regionalnog pjesništva procjenjivat će se samo u odrazu vječne ljepote. Pa, u koliko ovo regionalno pjesništvo naših čakavaca i kajkavaca bude umjetnina: i zrela i liepa i topla, ostat će i vječno, kao biseri, makar mali, makar samo nekolicini vidljivi i pristupačni, ali ipak biseri u vječnosti duha i srdca; biseri, koji sadržavaju svoju i vriednost i ljepotu i onda, kada ih nitko ne promatra, iako su najljepši kao ures; biseri, koji su liepi i kad pred sliepcima stoje, jer njihova je vriednost, i pred relativnim gledaocima, absolutna, jer je ona u njima samima.

Lirika uobće, koju stvara pravi umjetnik iz najdubljih umjetničkih poriva, a ne samo iz rodoljublja ili vanjskog poticaja, jest, pisana bilo kojim jezikom ili narječjem, umjetnina. Umjetnina, koja sama u sebi ima dubok i vriedan smisao. Isti duboki smisao ima uspjelo regionalno pjesništvo, jer ono može biti i umjetnički iskreno, a ujedno je, skoro uviek, i duboko nacionalno.

Hrvatsko regionalno pjesništvo, kao možda najhrvatskija rieč, jasno govori o velikoj i iskrenoj i dubokoj ljubavi, koju naši kajkavci i čakavci u najintimnijoj svojoj nutrini, osjećaju za ovu Liepu našu Domovinu.

Zato, regionalno pjesništvo ima za hrvatsku književnost veliku vriednost i po tome svoj duboki i puni smisao. I ono će ostati, prema mračnim proročanstvima o skorašnjoj smrti regionalizma, makar u muzejima, ali uviek, kao drago i sveto blago naših duša.

Pitanje hrvatske seljačke književnosti

Kod nas se je do sada mnogo razpravljalo o pitanju seljačke književnosti. Među ostalima, o tome je problemu temeljito pisao hrvatski kritičar dr. Ljubomir Maraković već u Matičinu »Hrvatskom Kolu« g. 1928. (a toga se dodirnuo i u Kolu XXIII.), gdje je napisao i ovo: »Ne može biti ni govora, da je seljačka književnost naročiti smjer, posebna literarna škola ili epoha. Ona je samo kulturno-socijalna pojava, zanimljiva u sebi, znatna samo u onolikoj mjeri, u koliko privodi općoj kulturi, odnosno književnosti, nove forme ili elemente, koje može seljak po svojim naročitim predispozicijama da daje. Inače, ako ta književnost ima samo, da turi seljaku pero u ruku, pa da onda bude »literat«, učinit će od njega poluinteligenta i prije zakopati nego izgraditi njegov talenat. Mnogo bi krivnje dakako u tom slučaju nosila na sebi i sama književnost, koja se sasma otuđila od seljaka i ne stvara nikakva mosta između svojih pretenzija i golemog seljačkog naroda.«

U tim je riečima kritičar dr. Maraković dodirnuo nekoliko vrlo značajnih momenata seljačke književnosti.

Politika je dovela seljačtvo i na kulturno područje. Pretjerani kult, nerazborito i nepotrebno, često i proračunano udvaranje prouzročilo je, možemo reći: skrivilo je

pravi nasrt seljaka u književnost. Seljaci su htjeli pokazati, da čak ni u književnosti ne trebaju »pokvarenu gospodu«, da ih i tamo mogu podpuno nadoknaditi, i mnogi, tek što su jedva naučili pisati, počeše pjevati »pjesme«. Na taj su način, za volju politike, natrpali mnoge listove s množtvom suvišne suradnje, koja nije nikako mogla poslužiti onim ciljevima, koje su na nju postavljali njezini politički vođe. Još manje je to značilo: privođenje novih forma ili elemenata kulturi, odnosno književnosti, o čemu govori dr. Maraković. Pojedini su seljaci (nekada i seljakinje) nešto načuli, nešto pročitali, a reklo im se, da sve znadu i mogu, pa mnogi od njih stadoše pisati neke sastavke u obliku pjesama. Često se događalo, da čak nisu obrađivali ni svoj seljački život. To je onda doista značilo stvaranje poluinteligenata. Bilo je slučajeva, da se neki od njih nisu zadovoljavali samo s pisanjem bezazlenih pjesama, nego su držali i predavanja o svemu i svačemu, a inteligencija je morala čak odobravati, ili bar šutke slušati, jer bi inače bila izključena iz — naroda.

Reći će se kod toga, da nitko ne može zaniekati, da seljačtvo rađa najviše talenata, jer ga brojčano najviše ima i jer je rasno najčišće. To nitko ni ne nieče. Samo se kod toga zaboravlja, da smo skoro svi mi sinovi sela, čak u prvom koljenu; da selo obično šalje u škole svoju najnadareniju djecu. Prema tome: selo se i u t. zv. građanskoj književnosti podpuno izživljava. Dokaze zato ne pružaju samo Kolar i Budak, nego i Kovačić i Kozarac i množtvo drugih hrvatskih književnika kroz svu hrvatsku književnu poviest. To dokazuje, da se književnost nije otuđila od seljaka i da ona neprekidno stvara most između svojih pretenzija i golemoga seljačkog naroda, te vidimo, da su neka

od ovih djela posve pristupačna i seljaku. Budak je osvojio i selo, pa time dokazao, da i selo više voli veliku, pravu umjetnost, nego kojekakvo pisanje svojih suseljana.

Nije li i Šenoa među seljačtvom imao, a i danas ima, najviše čitalaca? I Kumičić je zašao u svaku hrvatsku seljačku kuću. Jednako su tako svi hrvatski književnici, koji su obrađivali hrvatski narodni život, u hrvatskom selu našli na tisuće čitatelja, također i kupaca, koji nisu žalili svoj, težkom mukom stečeni novac žrtvovati za dobru zabavnu knjigu. To znači, da i seljaci vole p r a v u književnost.

Prvu pojačanu pojavu seljačke književnosti kod nas nalazimo 1926., dakle one iste godine, kad je Stjepan Radić postao ministar prosvjete, pa brigu za prosvjetu sela još više pojačao i proširio. Po tome se vidi, da su posve izvanjski, neknjiževni činbenici igrali najvažniju ulogu pri pojavi seljačke književnosti. Od toga se vremena pojavilo sigurno preko stotinjak imena seljačkih pisaca, koji su poplavili mnoge listove, pa ipak su, kroz sve te godine ostali u našem pamćenju samo tek 3 do 4 onih, koje je već 1928. iztakao dr. Maraković: Miškina, Stuparić, Novosel. K ovima bi se moglo pridružiti još nekoliko imena, kao jedine uspjele svega proračunanog nastojanja, da seljaci stvaraju književnost.

Seljačtvo je drag i dragocjen dio svoga naroda. Ili, možemo uzeti i ovako: seljačtvo je narod, a mi smo njegov dio. To mi i znamo, i osjećamo. Danas je vrieme, da se i ta stvar stavi na pravo mjesto, pa da se otvoreno prizna i glasno reče, koliko seljačtvo može pridonieti kao književni stvaralac, i da li ima razloga, da se takva književnost pretjerano njeguje, posebno čuva, ili možda izčupa u

korienu. O čupanju ne može biti ni govora, ali se svakako mora zapriečiti, da ta pojava ne ide predaleko, jer ona bi, kad bi se ovako nastavilo, doista stvarala poluinteligente, koji ne bi više bili seljaci, a inteligencija još manje. To bi zapravo značilo: stvarati seljački proletarijat, što bi svakako od svega bila najveća šteta, koju je bolje unapried predusresti i odkloniti. Tim više, kad ta seljačka književnost uistinu ne unosi ništa nova, i kad ti, pa i među njima najbolji, nasljeđuju t. zv. građanske književnike.

Nas nikako ne zanima pitanje s t a l e ž k e književnosti. Nismo prihvatili radnika Ivana Softu (Na cesti, Dani jada i glada, Nemirni mir) stoga, što je on radnik, nego zato, što u tim djelima imade književnih vrjednota. Tako je i s Jakovom Sekulićem (Naše djetinjstvo, Za srećom). Nisu oni samo sadržajima svojim obogatili našu književnost, nego ima u tim djelima nešto, pod čime zadršće naše srdce.

Tako je i s književnicima seljacima. Miškina i Stuparić pokazali su u svojim djelima mnogo više od obične pismenosti. Oni su našoj književnosti dali vriednih priloga. Zato je glavno načelo u književnosti: š t o se i k a k o stvara, a ne tko to piše. Nije za nas važno, da li književna djela pišu žuljevite ruke radnika i seljaka, ili njegovane ruke gospodina. Istina, priznajemo, da ukoliko žuljevite ruke pišu d o b r o, u toliko je ta pojava značajnija. Jer, dok su građanski pisci po svome zanimanju blizi peru i knjizi, dotle je to za radnika i seljaka redovno težko i daleko. Veliki broj našeg seljačtva je nepismen, pa tek, što je netko u svom selu pismeniji, i što je pročitao koju knjigu izvan škole, odmah neki misle, da mora i on sam pisati. To je pogrješno iz temelja. Jer, loše djelo seljaka jednako je loše, kao i građanina, činovnika.

Istina je, da se jednome loše djelo lakše, drugom teže oprašta. Drugi bi morao imati toliko samokritike i procieniti ga prema ostalim djelima u književnosti, dok prvi to sam ne zna, ni ne može znati. Zato tu postoje izdavači, koji se, izdavajući djela seljačkih ili radničkih pojedinaca, ne smiju pri tome povoditi raznim političkim ili družtvovnim razlozima. Kod svih je djela važno načelo prave, istinske književnosti.

Prije su, a i danas, seljaci pjevali raznim političkim prvacima. Ti su stihovi politički važni i značajni, i mogu se donositi u zato prikladnim izdanjima, kao što je tjednik za selo »Seljačko Ognjište«, ali se ne smiju te pjesme izdavati s nekim antologijskim, umjetničkim težnjama, kao što je to bio slučaj s knjigom »Zaorane brazde« Zagreb, 1942.).

Ta je knjiga označena kao djelo s e l j a č k i h pjesnika, a sedmero suradnika pripada posve različitim, neseljačkim zvanjima. Većinu ovih suradnika povezuje samo primitivno nasljedovanje građanskih pjesnika. Zbog toga takve knjige, kao ni ovakvo pjesnikovanje nema nikakva smisla, još manje koristi. Zato se nikako ne smije uzgajati, jer može imati kao jedini posljedak stvaranja seljačkih »mudrijaša«, koji ne će znati, da li su gospoda ili seljaci. Od sela će se odbiti, a za grad ne će imati snage ni sposobnosti. A ta njihova nadarenost uostalom najčešće je samo u običnoj nadarenosti hrvatskog naroda. Među našim narodom ima mnogo pojedinaca sa smislom za izricanje u stihovima.

Ta je knjiga označena, kao djelo s e l j a č k i h pjesnika, posebni pjesnički dar. Jer, uostalom, osim dara, potrebni su i neki drugi, također važni uvjeti za pravog pjesnika. Ukoliko se u selu takvih darovitih pojedinaca nađe, neka

se radije izživljavaju u pjevanju narodnih pjesama, da u svom slavnom i blizom desetercu dadu neprolazni primjer i svoje narodne sviesti i oduška svom pjesničkom nagonu. Time ujedno daju svoj prilog stvaranju žive poviesti svoga naroda. Tako će najbolje odgovoriti častnim predajama prošlosti, u kojoj su narodni pjevači ovjekovječili junačka djela hrvatskih velikana, kao i grčevitu borbu svog naroda za slobodu. Isto će tako na najbolji i najvrjedniji način upodpuniti naše književno stvaranje. U tim će onda pjesmama doći do puna izražaja prava narodna duša. Pjevanje na umjetni način neka radije prepuste svojoj braći, koju su poslali u školu, da se u njima upoznaju sa svim tekovinama znanosti i umieća, pa će i u njihovim djelima doći do podpuna izražaja slika njihova seljačkog života. To, naravno, ne znači, da seljaci ne smiju pjevati pjesme, ali svakako mora značiti, da se ne smije neknjiževnim sredstvima takva pismenost promicati kao književnost, ukoliko se zbilja ne radi o neobičnu talentu, koji je zaostao u selu, ali kojemu onda treba pružiti što podpuniju naobrazbu, kako bi njegova nadarenost došla do puna izražaja.

Jer ma koliko se radilo o pjesnicima seljacima ili radnicima, uviek je glavno pjesničtvo. »U pjesničtvu je — kako liepo u spomenutom članku piše dr. Maraković — prvo poezija, zanos za ljepotu, za zvuk stiha, za boju rieči, za zornost slike, za užitak u pjevanju i pripoviedanju, i da bez toga zlatnoga prava, koji poezija posipa po stvarima, one postaju još bljeđe i mršavije, no što bi bile u dobro napisanoj prozi«.

To vriedi za svaku književnost. To onda vriedi i za književnost, koju pišu seljaci. Mora biti književnost.

Stvaralačka uloga književne kritike

Koliko je star život, stara je i kritika. U isto vrieme s književnošću javljaju se i sudovi o njoj, najprije i najčešće ustmeni.

Kritika je izricanje sudova, dok književna poviest vrši pobiranje, iztraživanje i sređivanje podataka, utvrđivanje konačnih sudova, svrstavanje, sustavno slaganje po vremenu, književnim vrstama i vriednosti. Kritika i književna poviest se pomažu i upodpunjuju toliko, da im se ne mogu postaviti prave granice.

Kritike u današnjem smislu nije dugo bilo. Bilo je tek manjih pokušaja izricanja sudova o tuđim djelima. Obično su u predgovorima i posvetama svojih djela neki hrvatski pisci, na pr. Marulić, Đorđić i dr., iznosili mišljenja o književnim djelima i stvaranju uobće. Ranjina pjeva, na pr., pjesmu »Jednomu ki ništo ne učini, a tuđe sve huli«. Šižgorić (»De situ Illyriae«), govoreći o hrvatskoj narodnoj pjesmi, ističe, da su neke naše narodne tužbalice ljepše i od grčkih i latinskih. Vetranović brani M. Držića od napadaja, da je plagiator, a Zoranić i Hektorović hvale Marulića.

I kasnije (1827.) Luka Stulli, u obliku pisma prijatelju N. Androviću, a u predgovoru jedne svoje knjige, govori o našem pjesničtvu, posebno o Gundulićevu »Osmanu«.

Prvu pravu pojavu književne kritike u današnjem shvaćanju nalazimo, kao i u ostaloj evropskoj književnosti, u Stanku Vrazu (Kolo, 1842.).

Uzporedo s kritikom javlja se i književnost, kao znanost, koja je također dugo bez sustava. Na tom području rade mnogi pisci (Apendini, Bajamonti, Baričević, Katančić, Kanižlić i dr.). Poslije ovih javljaju se Kukuljević, Veber i ostali.

Književnost, kao znanost javlja se tek za romantizma (19. st.), kao i u ostaloj Evropi. I tada još Mikloušić niže činjenice, a tek Šafarik, kojemu je Mikloušić dao podatke o hrvatskoj književnosti za djelo »Geschichte der slavischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten« (Budim 1826.), prvi sustavno prikazuje književnost, ali još uviek s više podataka i nabrajanja, nego s kritičkim pogledima na vriednost. Bilo je i drugih pisaca, koji su pokušavali pisati o vriednosti i značenju književnosti (Seljan, Š. Ljubić, Veber i t. d.). Velikih zasluga u tome imade I. Kukuljević. Izrazito znanstveno obrađivanje književnosti započinje tek V. Jagić, ali prvi, koji se sustavno samo time bavio, bio je Armin Pavić. On je 1877. imenovan na Hrvatskom sveučilištu u Zagrebu za prvog profesora za hrvatski jezik i književnost, te je prvi predavao književnost kod nas, i to staru (djelo: »Historija dubrovačke drame«, Zagreb, 1871.), smatrajući, da mlada ne spada na katedru, jer je pod velikim utjecajima.

Kasniji najpoznatiji i najznačajniji trudbenici na tome području jesu: Fr. Marković, M. Šrepel, Đ. Šurmin, M. Rešetar, Br. Vodnik, M. Medini, T. Matić, Fr. Fancev, M. Kombol, Ježić i A. Barac, kao znanstveni radnici. Oni kao književni povjestničari s kritičkim pogledima pišu o književnosti, i našu su književnost obogatili vriednim djelima.

Još ćemo spomenuti nekoliko marnih radnika, koji uspjehe književnih povjestničara sređuju u obliku škol-

skih ili inače priručnih knjiga (Bogdanović, Prohaska, Kombol, Ježić, Ujević i dr.).

Na području čiste kritike ističu se Šenoa, Ibler, Pasarić, Politeo, Hranilović, Jakša, Dežman, Petravić, Nehajev, Livadić, Marjanović, Matoš, A. B. Šimić, J. Bogner i dr. Danas se sustavno bave kritikom A. Barac, Lj. Maraković, P. Grgec, A. Haler i nekoliko mlađih, među kojima posebno Buerov i Smerdel.

Time smo u najkraćim crtama iznieli razvoj naše kritike, uzporedo s književnom poviesti, a sad ćemo iznieti nekoliko misli o stanju kritike posljednjih godina.

Kod nas se, posebno u našem novinstvu, zadnjih godina bilo uobičajilo, da se, ili ne piše o književnim djelima, ili da ih se napada, kao da pojam kritike znači: izvrći pisca ruglu čitalačke publike ili ga prešutjeti. Takva je »kritika« vršila rušilačku ulogu.

Nitko se nije smio pojaviti, kako u revijama, tako ni u posebnim knjigama, a da se nije našlo po nekoliko njih, koji su postavili zadatak, da ga na raznim mjestima i što pogrdnije »obrišu«, valjda u nadi, da će, ako sve unište, sva imena oblate, sve književnike proglase idiotima i neznalicama, sami postati književne veličine.

To nas podsjeća na onog gospodina, koji je, prema pričanju, rekao, da je bilo lako Petru Preradoviću biti veliki pjesnik, kad je u njegovo vrieme bilo malo pjesnika. Time je, naravno, gospodin, koji bi se svakako htio prokriomčariti u književnost, i koji u tu svrhu naručuje o sebi »književne« studije, pokazao nepoznavanje i najosnovnijih podataka naše hrvatske književnosti. Inače bi znao, da je u Preradovićevo doba bilo vrlo mnogo stihotvoraca, koji su, mnogi, častno izvršili svoju ulogu rodoljubnih budničara,

ali preko kojih je prešlo vrieme i izbrisalo njihova imena iz poviesti književnosti. Preradović je postao velik pjesnik ne zato, što je u njegovo vrieme bilo malo pjesnika, nego zato, jer je on zaista velik pjesnik, koji je svojim snažnim talentom, dok su drugi jedva slovkali, dao krasnih pjesama, koje će ostati, dok bude živ hrvatski narod i njegova književnost.

Kod nas se, poput ovog gospodina, javljaju pojedinci, koji, kad se nađu u pogodnom položaju, ruše i lievo i desno, napadaju sve, osim svojih osobnih prijatelja, koje štede za slučaj, da se, kad izide njihova knjiga, oni o njima s pohvalama razpišu. I ovakvi pojedinci proglašuju danas jednog književnika budalom, sutra drugog neznalicom; smišljaju stotine mana, a da o vriednostima ne progovore ni jedne rieči, makar bile i postotno brojnije. Ne shvaćaju, kakvu kobnu rušilačku ulogu time vrše; ne razumiju, da time sieku granu, na kojoj su i sami, da podkapaju osnove cieloj književnoj zgradi, i da će, ako bi uspio njihov rušilački rad, i sebe pokopati pod ruševinama.

Posebno se težko osjećala rušilačka uloga ovakvih pojedinaca u našem novinstvu prije 3 do 4 godine. Novine su informativni dnevnici. Iz tog njihova podnaslova, očituje se i njihova uloga. Novine su dužne obaviestiti, prikazati dobre i loše strane svakog književnog djela.

Međutim, kod nas do sada toga nije bilo. Ljudi, kojima nije bilo nimalo stalo do kulturnog napredka hrvatskog naroda, kojima je svatko bio bliži i draži nego vlastiti narod, neodgovorni pojedinci, pisali su pamflete najgore vrsti, iznosili osobne, posebničke mane i izmišljali najpogrdnije stvari.

I što se događalo? Takvi »književni« članci služili su, poput zanimljivih tračeva neozbiljnih listova, zabavi širokih slojeva, koji su se na krvav račun hrvatskih književnika ugodno zabavljali. Naša publika može mnogo podnieti, ali je, osobito u posljednje vrieme, to pisanje bilo toliko prešlo granice, da se je i njoj sve to zgadilo, te su i ovi odbacili takvu »književnost«. Sigurno su kod toga mislili, da su književnici stvarno budale, koje se, u ostalom, tako međusobno naizmjence i proglašuju, čime ti književnici pokazuju svoju kulturnu nedoraslost. Zato su i posve opravdano smatrali, da od takvih književnika nemaju što naučiti. Publika je smjela zaključiti, da prema ovakvoj književnosti i književnicima nema nikakvih nacionalnih obaveza, i sve manje je kupovala i čitala hrvatska književna djela.

To je bio jedini »uspjeh« ovih žalostnih pojava.

To je rušilačka uloga tih pojedinaca, koji su na taj način uspjeli našu hrvatsku mladež odvratiti od čitanja hrvatskih književnih djela, što smo mi nastavnici osobito težko osjećali i morali dnevno pronalaziti nove načine, da tu hrvatsku mladež vratimo hrvatskoj knjizi, a time i hrvatskim idealima.

Rušilačka uloga takve »kritike« je na sreću prestala. Nastalo je vrieme izgradnje, stvaralačkog rada. Smisao današnjih hrvatskih dana, zlatno upisanih u poviesti hrvatskog naroda, nije u rušenju, nego u izgradnji. Ono, što je gnjilo, samo će odpasti. Vrieme, u koje smo svi mi čvrsto vjerovali, a koje su stvorili najbolji sinovi naše zemlje, došlo je. Hrvatsko je ovo vrieme, i u njemu se mora za Hrvatsku stvarati.

Pred nama lebdi stvaralačka uloga hrvatske književne kritike. Ona mora znati pravo i istinski ocieniti svako književno djelo; odrediti njegovu važnost za hrvatsku kulturu i književnost, ukazati na značenje tog priloga za umjetničku i duhovnu snagu hrvatskog naroda; takvo djelo dostojno prikazati, dok u književnim revijama i izdanjima strogo suditi, pri čemu se savjestno pozabaviti i dobrim i lošim stranama djela. Zadatak je ovakve kritike obširno upozoriti na svaku pozitivnost djela i uputiti mlada pisca na daljnje stvaralačke putove.

Kao malo gdje, u kritici je potrebna puna odgovornost pisca. Zato bi dobro bilo, da naša vlada, naše ministarstvo narodne prosvjete donese zakon, po kojemu bi svaki kritik, možda čak i svaki radnik javne publikacije, knjige, revije, tjednika, pa i same novine, bio dužan svaku, pa i najmanju stvar ocjene, suda, kritike podpisati punim imenom. To bi mnogo koristilo. Prije svega, ljudi ne bi koješta pisali, osobito ne o stvarima, u koje se ne razumiju, koje na njih ne spadaju; a drugo, dublje bi razmislili o svakoj stvari i dobro pazili, što i kako pišu, kad bi znali, da stvar moraju na kraju podpisati. Treba uvesti punu odgovornost za sve vrste kritike. Jer ovako bez odgovornosti, bezimeno, piše se, što komu padne na pamet. To, posve naravno, u očima čitatelja mnogo umanjuje vriednost ovakvih nepodpisanih članaka. Posebno bi bilo nuždno uvesti podpisivanje, kad je rieč o umjetničkim djelima, da svatko svojim punim imenom jamči za ono, što je napisao, a ne da se vješto krije pod uredničkom tajnom. Da je svatko spreman, naravno sa svog gledišta, i potanko dokazati ono, što je napisao, a ne da ljudi, ne riedko, pišu i o djelima, koja nisu ni pročitali. Time bi se mnogo pridonielo odgovor-

nosti, značenju i ugledu same kritike, a sigurno i stvaralačkoj ulozi književne kritike i u samim dnevnicima. A to je važno, veoma važno, jer u našem današnjem javnom životu dnevnici imadu velikih nacionalnih zadataka; važno je tim više zato, što imade mnogo ljudi, koji ništa drugo, osim dnevnika, ne čitaju.

Zato sve to mora poprimiti igled ozbiljnosti i temeljitog rada, kako bi književna kritika podpuno vršila svoju ulogu stvaranja.

Književna kritika je od goleme važnosti za uzgoj ukusa širih čitalačkih krugova, posebno mladeži. Zato oni moraju u njoj naći upute, ali i pobude za čitanje, za izbor liepa štiva.

Književna kritika mora voditi čitatelje, upućujući ih, gdje će naći ono, što pojedinac želi. Ukusi su različiti, a dabome i potrebe. Zato kritika mora biti takva, da iz nje može svaki čitatelj razabrati, kakvo je dotično djelo, i da li je za njega.

Još ćemo na kraju naglasiti, da je kritika i umjetnost. Čuli smo od mnogih, a i sami doživjeli, da se ne može ni kritika pisati u svako doba. Pročitano djelo ne navire uviek gotovim mislima, ne nudi rečenice. Nekada treba dugo čekati, dok se osjeti ono pravo razpoloženje. Zato pravi kritičar mora posvetiti punu pažnju svom pisanju, da, pišući o umjetničkom djelu, i sam stvori umjetninu. To se naravno, odnosi u prvom redu na kritiku u književnim listovima, ali i ona u dnevnicima mora biti ozbiljno i liepo pisana, kako bi svome čitatelju, uz ocjenu djela, pružila i radost čitanja liepog sastavka.

U tome naziremo pravu ulogu književne kritike, koja će po svojim težnjama i posljedicama biti stvaralačka. Ona će tako najviše pridonieti podizanju razine književnog ukusa i onih širih slojeva čitalaca, a ujedno ukazivati na pravi put budućeg književnog razvoja.

Značenje čitanja za učenje književnosti

Nismo, hvala Bogu, dosta stari, a da bismo mogli govoriti o uspomenama iz mladosti, pa ih današnjim srednjoškolcima stavljati za primjer. No svejedno, ipak je srednja škola nama toliko za leđima, da možemo s još svježim i posve živim uspomenama iztaknuti neke stvari, u kojima je nekadašnja naša srednja škola, ona pred desetak godina, stajala pred ovom današnjom. To ne znači, da je to naša zasluga, kao ni to, da su za današnje prilike krivi suvremeni srednjoškolci. Najveći razlozi leže izvan njih, no svejedno svaki pozitivni radnik i u najtežim prilikama nastoji postići najviše, kako bi njegov posao donio što veće uspjehe i koristi, pa to mora učiniti i današnji hrvatski srednjoškolac.

Ovdje se ne ćemo upuštati u obširnije razpravljanje o srednjoj školi, nego ćemo iznieti nekoliko misli o učenju hrvatske književnosti u njoj. Da opravdamo izticanje naših nekadašnjih škola na tome području, odmah moramo naglasiti, da se u naše doba mnogo učila književnost. No, što je glavno, i zbog čega ovo pišemo, nije se književnost učila samo iz školskih priručnika, nego iz djela pojedinih pisaca. Malo se je među nama našlo učenika, koji do osmoga razreda, odnosno do izpita zrelosti, nisu pročitali bar glavna djela svih naših pisaca. Onda se, redovito, nisu na pamet učili podatci o životu pisca, a potom i onaj sud o njemu

— u koliko ga je u priručniku bilo — nego se ulazilo u razpravljanje o piscu, u iznošenje mišljenja o njegovu djelu, u pokušaje izricanja vlastitih sudova o književnoj i nacionalnoj vriednosti pojedinoga djela, odnosno pisca uobće. Nastojalo se preko djela upoznati nekadašnje prilike, ljude i krajeve, pa nazore, a posebno se zavirivalo u duše pisaca, odkrivajući njihovo duševno obličje. A to se, posve jasno, nije nikako moglo bez čitanja djela. Tada smo mi, čitajući pojedina djela, izpisivali ljepše odlomke, prepisivali izreke i rieči. Osim toga, sami smo pisali sadržaje, a nismo ih prepisivali iz naslieđenih bilježnica, i tako zadovoljavali nastavnicima, koji su tražili prepričavanje sadržaja glavnih djela. Odatle je jasno, što je za nas, za naše znanje, za naš stil značio pojedini pisac, a ujedno, s kolikim smo se onda poznavanjem kretali u krugu književnika, prelazeći po školskom priručniku od pokreta do pokreta, od pisca k piscu. Tada mi nismo osjećali pisce kao okamenine, njihova djela kao gradivo za pismohranu i antikvarne, nego je svaki pisac u nama živio, a mi smo glavne nosioce radnje osjećali u sebi kao žive ljude, kao susrete iz dnevna života, nad kojim smo se znali zamisliti s težnjom, da se prisjetimo, gdje smo susreli takvu i takvu osobu, da nam malo zatim bude jasno, da smo je upoznali u djelu nekoga određenoga hrvatskoga pisca.

Ne ćemo o tome dulje, kako je bilo, nego ćemo odmah s par rečenica iznieti, kako je danas.

Današnji učenici, većina — oprostite vi riedke i častne iznimke! — pa i oni na izpitu zrelosti, odgovaraju književnost samo prema školskim priručnicima. Oni marljiviji nauče od rieči do rieči sve izneseno u školskoj knjizi, i to onda pred vas iztresu. Najopasnije je, ako se pri tome

izpitivač umieša. Onda je sve upropašteno. Jer, sve je to znanje nanizano, kao na niti, i odvija se od početnoga velikog slova do završne točke. Ne možete s današnjim đakom razgovarati o književnosti. On samo odgovara ono, što su dr. Kombol i dr. Ujević sa suradnicima napisali u svojim poviestima književnosti, — dalje od toga ništa. Ne ćemo duljiti. Mjesto toga ćemo odmah uztvrditi, da takvo znanje književnosti nije uobće znanje. Šteta pamćenja, koje je tako obterećeno, a iz kojega će se to tako brzo i skoro izbrisati, kao da nije nikad ni bilo. Mi shvaćamo, da se danas brzo živi, da se sve hvata u brzini i da ima malo vremena za temeljiti rad. Za takav rad manjka živaca i kod nastavnika i kod đaka. Ali svejedno tvrdimo, da bez čitanja nema i ne može biti učenja, a još manje poznavanja književnosti. Samo onaj, koji je čitao, može pravo razumjeti, što znači književnost, u čemu je njezino značenje, njezina snaga i golem utjecaj na čitatelja. Tko je kada čitao, zna, da nije čitanje samo zbog sadržaja, priče (fabule), — koja, ako je pozitivna, također vrši povoljan utjecaj i na maštu i na srdce, — nego da su i mnoge druge koristi od čitanja. Tako na pr. bez čitanja nema ni liepa pisanja, nema dobre zadaće ni bogatijeg izražaja. I t. d., da ne nabrajamo mnogobrojne koristi od čitanja. Ovdje ćemo samo iztaknuti, da čitanje nije ni težko. Naprotiv! Ne ćemo reći ni to, da je ono lagan posao, da je uviek samo zabava, jer nad težim se djelom treba i zamisliti, uz mnogo napustiti lien stav čitanja i posegnuti za bilježnicom i olovkom (to za neke znači napor), neke dielove ponovno čitati. No svejedno, kad čovjek uđe u čitanje, onda ga težko napušta, nego »guta« knjigu za knjigom (mi smo protiv gutanja!), osjećajući upravo vidljivo, da se

obogaćuje novim ljepotama, novim mislima, i da po malo dobiva na vriednosti. Uostalom nije potrebno govoriti, da je liepa književnost obuhvatila sve zanose čovječanstva u svim stoljećima, da je velika književnost najbolje ogledalo svoga vremena, najpodpunija i najživotnija poviest svieta. Svi veliki potresi ljudstva, svi izumi, sve je našlo odjeka u književnosti, pa čitajući postajemo dionici svega onoga blaga, koje su veliki duhovi stvorili na svim područjima znanja i umieća.

Zato, današnju srednjoškolsku mladež treba ponovno privući čitanju književnih djela. Ne ćemo to postići silom, negativnim ocjenama (premda ni one za neke nisu bez važnosti!), nego u prvom redu nastojanjem, da učenici zavole književnost, kao jedno od najljepših bogatstava čovječjega srdca i uma.

Različna su za to sredstva, a dobar će nastavnik u svojim prilikama najbolje znati naći način, kako će to postići. Ali, svaki mora ići s prve i nezamjenjive predpostavke, da svaki učenik mora udovoljiti onom najmanjem zahtjevu u poznavanju književnosti. Učenik srednjih škola mora što više čitati, nastojeći, da, pod vodstvom svojih nastavnika iz hrvatskog jezika, pročita bar glavna djela svih naših pisaca od Marka Marulića pa do danas. To se, naravno, mora provoditi sustavno, uzporedo s učenjem poviesti književnosti u školi, kako bi se stvorila što idealnija veza onoga kod kuće s onim u školi. Tako će učenici imati i najviše koristi. Na taj će način sustavno upoznati svu književnost, a ujedno će najpodpunije ući u bît razvoja i napredka književnosti od početnih pregnuća do današnjeg uzpona.

Današnji đak ima dosta slobodna vremena, pa neka to vrieme koristno upotriebi u čitanju liepih i koristnih djela, koja su i umjetnički, i ćudoredno, i nacionalno na visini. Dužnost je nastavnika nadzirati taj rad, đake voditi i upućivati, kako bi — kada već čitaju — čitali ona djela, koja je uistinu vriedno pročitati, i od kojih će imati najviše koristi. To moraju jedni i drugi sebi postaviti za dužnost, odmah u početku svake nove školske godine.

Pjesnik i pjesma

Vječni sanjar. U duši mu gori neugasivi plamen, na kojemu izgara njegovo srdce. Jedni malakšu, padaju: nepoznati, nepriznati, ojađeni i nesretni, razočarani, gladni i odrpani — a drugi se rađaju i polaze kroz život, gluhi na gorčine predšasnika. I sanjaju. Vječno sanjaju. Sami u svom zanosu. Često izrugani i blaćeni. Tek riedko i časovito priznati, da onda do kraja života, koji je redovito dosta kratak, žive na starim i osušenim lovorikama. I stvaraju. A sredina ostaje gluha za njihovo stvaranje — za njihova života. I tek poslije smrti, nad zagrnutim grobom, razplaču se, razpišu nekrologe. Nepoznati i nepriznati postaju veliki, najbolji. Održavaju se spomen-priredbe, nekad i spomenici podižu.

Treba umrieti, da se živi. Treba postati neopasan svojim suvremenicima, da se djela uzmu i čitaju bez predrasuda i razrezivanja. I da se odaju priznanja.

Ali: čemu slava poslije smrti? Ta tko je tako jak, da za kratka života izdrži sve ono, što čeka književnički život, da bi živio poslije smrti? Ta više za života vriedi iskreni smiešak, nego poslije smrti golemi brončani spomenik ili milijunska naklada.

Zato su i riedki, koji do kraja izdrže na tom trnovitom i gorkom putu. Mnogi ga već zarana napuštaju.

A samo oni, kod kojih je idealizam nadprirodno jak, izdrže život vječnih sanjara, u kojemu jedni sustaju, padaju, a drugi, novi, mladi, sanjaju... Da se ne prekine lanac bezkrajnog kruga...

I.

Pjesnik ima svoj put. Svoj put ima baš svaki čovjek. Ti čovječji putovi mjestimično se križaju, nekada idu uzporedo; riedko su ravni pravci, a često zmijasta šara. Dakle, upravo svatko imade svoj put. Ali pjesnik ima nesamo, kao svaki čovjek svoj put, nego on imade zaseban, od drugih različit put. Dok putovi ostalih sliče jedan drugome, dotle putovi pjesnika, odnosno umjetnika uobće, ne sliče putovima ovih, nego tek nalikuju putovima drugih književnika. Dakle, ipak se književnik, pjesnik, po raznim svojim osobinama, bilo da ih uzmemo kao mane ili prednosti, uvelike razlikuje od ostalih ljudi. Ta se razlika upravo dnevno, u svakidašnjem životu, zapaža, bilo da se od književnika nešto posebno zahtieva, ili mu se koješta dopušta, što se mnogim drugima brani, uzkraćuje. To je dopuštanje uostalom i poznato pod izrekom »licentia poetica«.

Ta razlika uglavnom nije samo vanjska. Ona je, barem u prvom redu, unutarnja. Naime: prije je ta razlika postojala i izvana. Ona se očitovala u načinu odievanja. Međutim današnje vrieme nema toga. Tome mogu biti razni uzroci. Prije svega, mislimo, uklonjeno je to od strane samih književnika, koji ne podavaju važnosti vanjskim »pjesničkim« znakovima, sviestni, da se s dugačkom kosom ne može steći ni iztaći nikakva veličina, koje se

inače ne bi imalo; a s druge strane, to je donielo i novo vrieme. Naime: danas je teži život. Život s manje romantike. Zatim: danas se manje cieni književni rad. Uobće je pao kult književnika. Dok su prije ljudi do umjetnika veoma mnogo držali, te ga osobno veoma cienili, kao nešto neobično, dotle danas te ciene uglavnom nema. A ukoliko i ciene djela, nema ciene ličnosti. I danas ljudima nije nikakvo veselje vidjeti, pa ni upoznati književnika. Ne. Jučerašnji mladi ljudi, većina, bili su sretni, kad su upoznali kakvog golmana ili boksača. Danas je nešto splasnula grlata i bučna pažnja prema športu, ali ona se nije obratila književnosti. Današnja je mladež, u velikom dielu, ravnodušna, upravo apatična. Danas ne postoji kult književnog talenta. Jer danas se još uviek govori o talentima kod športa. Nije više, kao nekada, pojam talenta vezan samo uz duhovne vrjednote. Danas imamo i darovite provalnike, varalice. Dok je prije postojao slikarski, muzički, književnički talent, danas je ta stvar dobila posve druge pojmove. Prije se govorilo o duhovnim veličinama, a sada se govori o jakim nogama, o elastičnim rukama, o snažnim mišicama. Danas se govori o sili. Novo vrieme s cienom materije. Novo shvaćanje. I poradi toga, što uobće ne postoji kult duhovnih ličnosti, ni zanimanje publike za kulturne radnike, postalo je posve suvišno i uzaludno svraćanje pozornosti od strane pojedinih umjetnika na sebe. Dok današnji umjetnik stvara i njegova djela govore o njegovu stvaranju, on ne pokazuje nikakve težnje, da to izravno i osobno izkoristi u svoju popularnost kao čovjek. On na neki način u tom pravcu živi dvostrukim životom. On je u dnevnom životu sa svima ostalima, a u svojim posebničkim časovima on je umjetnik.

To suvremeno, naše vrieme sa svojim novim shvaćanjem, umjetniku nameće i nove dužnosti. Naime: današnje vrieme ne oslobađa ni umjetnika, kao ni ma kojeg čovjeka, da ne živi dnevnim, vanjskim životom. Danas su porušene kule bjelokostne. I nitko nema pravo živjeti takvim životom, koji ne bi bio dio života njegova naroda. Pa danas vidimo, da nasljednici onih ljudi, koji su prije u ime svoje umjetničke nadarenosti živjeli zasebno i povučeno, daleko od dnevnoga života, sudjeluju uzporedo s ostalim (nesamo u radu raznih družtava, nego i na političkom polju). Današnje vrieme svima nameće i svoje shvaćanje i svoje dužnosti. I nitko nije oprošten, da propusti učiniti svoj dio. Dakle, u javnom dnevnom životu ne postoji razlika; i kulturni radnik, umjetnik, mora provoditi dva života. Dapače i ta dva života, život njegov kao svakog drugog diela rodne zemlje i život stvaralački, moraju ići uzporedo. Jer današnje vrieme ne može, jer je odveć sudbonosno, dopustiti nekome, da se razstapa u svom bezosobnom i bezizražajnom artizmu, a da dotle čitavi naraštaji stradavaju, nego, kao što moraju sudjelovati u dnevnom životu, isto tako i njihovo umjetničko stvaranje mora biti dio suvremenih shvaćanja živih narodnih potreba i strepnja. Mora biti ogledalo, vjerno i podpuno, svoje sredine.

U početku smo ustanovili, da je odbačen, uglavnom, vanjski znak književnika. No, kad je književnik i odbacio te svoje vanjske znakove, on je i poslije toga zadržao svoju unutarnju zasebnost. A to je krupna i bitna razlika između književnika i neknjiževnika.

A kako je vanjština, kada je vjerna i iskrena, bez ikakva pretjerivanja i taštine, samo odraz nečije nutrine, to je i

posve razumljivo, da je književnik i poslije toga, kada je odbacio vanjski svoj posebni izgled, ostao nešto posebno.

Naime: pjesnik je sviet za sebe. Svaki osobno. Posve zaokružena i cjelovita ličnost. To je život u krugu, neprekidnom i ograđenom, ako hoćemo, u unutarnjoj kuli bjelokostnoj, na kojoj tek postoji po koji prozorčić, ali vrata, redovito, nikada.

Često prolazi kroz život, ali mimo života; živi, ali ne uživa život; ne troši životna uživanja. Ne izkorišćuje život u smislu dnevnog, svakodnevnog života.

Prolazi mimo života. Zamišljen. U svojim mislima. Uviek u nekim svojim zanosima. Usred zabave — ozbiljan, posred pjesme — niem, u valu smieha — namršten, posred veselja — gluh. I onda se čas zatim ponovno vraća životu oko sebe, ovome svietu. Da se malo poslije opet vrati svome svietu. Svietu zanosa, misli, srdca. Snatrenjima, ritmovanju, rimovanju, slikanju i skladanju. A život teče. Mladost prolazi, godine se nižu i zbrajaju jedna k drugoj. I najednom se u konačnom zbroju osjeti krupna, višedesetična zbrojka, a da se ne zna za život. Ostari se, a ne zna se za mladost.

Pjesnik, prolažeći svojim posebnim životom, riedko dospije na život tiela, zabave, veselja, plesa, pjesme, gostbe, strasti. Život čovjeka, kojega konačno ipak nosi, kao svi drugi ljudi. On ljubi u pjesmi, grli u mašti, posjećuje zabave i plesove u želji, ide na ljubavne sastanke u priviđenju. I ta njegova mašta, srećom da je bujna, snuje sreću, divi se ljepotici, razodkriva radost.

Tek nekada, riedko i zakratko, zaleti se u život. Život čovjeka. Da barem nešto ukrade od njega. Kradomice, kako to radi lupež. Kao da nema pravo na to. Sviestan, da

je to drugi život. Život, koji nema prave veze s njegovim unutarnjim životom. Život umjetniku tuđ, dalek i nepoznat, život čovjeka krvi, pûti, tiela.

On živi život, ali ga ne uživa, ne troši... Sve za volju vatri, koja u njemu izgara na ognju vječnih sanjara...

II.

Stvor je proizvod svoga stvoritelja. Čovjek Božji. Pjesma pjesnikova. Pjesma je zbroj nadahnuća, misli i čuvstava, te raznih drugih umno-osjećajnih sposobnosti svog pjesnika.

Pa što je pjesma? Pjesmu bismo, možda, najbolje prikazali, ako bismo je uzporedili s plemenitim, južnim, mirisnim voćem.

Da voće uspije, treba mu pogodno zemljište, prikladno podneblje, pažnja i njega. Voće je dobro, uzmimo na pr. naranču, trešnju ili grožđe, samo onda, ako je ubrano posve sazrelo. I to ne kada izvana izgleda zrelo, nego kada je do u svoju srž stvarno zrelo.

No nekada nas pogled na voće prevari. Voće, čestoput, izvana izgleda posve zrelo, ali kada ga uberemo, kada ga počnemo jesti, vidimo, da mu još uviek nešto manjka. Dobro je, liepo je, nije kiselo, ali svejedno manjka nešto, čemu nekada ni imena, pravog naziva, ne znamo, ali smo na čistu s tim, da ipak nešto manjka.

I što je najgore: tu se više ništa ne može pomoći. Istina, znademo, nekada voće stavljaju u slamu, naš seljak i među rublje, ali to može pomoći samo približnom sazrievanju. Ali nikada i ništa ne može nadoknaditi zemlju, stablo i sunce.

Tako je i s pjesmom. Pjesnik sa svojim osobinama je stablo. Njegove unutarnje sposobnosti i prirodni darovi, ali i stečeno znanje, jesu podneblje, sunce, zemlja, snaga. I kao što pupa stablo na svojim granama, tako i pjesnik iz svog vanjskog ili unutarnjeg svieta prima nadahnuća, misli, jači puls krvi, sladko buđenje mašte. Pupovi su tu. Oni se zamalo, a nekada i poslije duga vremena, razcvatu mirisnim cviećem. To su najljepši umjetnikovi časovi. Radost njegova života. I ti bieli, dragi cvjetovi donose još draže plodove. Boja, vanjski izgled voća, jest oblik; vanjština, pjesma — njeno voćno tielo; sok, tek — to je suština pjesme, bitno u pjesmi; ono, bez čega nikako ne može biti pjesma.

I kao što nekada voće ubiremo prije vremena, tako se to dogodi i s pjesmom, da je prije, nego je podpuno zrela, odtrgnemo s njenog stabla; ili da nekada, ofurena vanjskim burama ili drugim nepogodama, koje zadese njenog tvorca pod novim težkim okolnostima, prije ga bacaju iz njegova duševno-pjesničkog razpoloženja, prije podpune zrelosti pada. To je vječna šteta, koja se više ničim ne da popraviti. Pa niti ulaganjem u slamu, t. j. ni vanjskim dotjerivanjem oblika. Posebno, ako je tiskana. Imade pjesnika, znamo, koji tu svoju pjesmu, napisanu, dugo vremena drže u svojoj ladici, dnevno je dotjeruju. A drugi opet, kad pjesmu dovrše, nikakve veze nemaju s njom. I na nju gledaju s više hladnoće, no da je posve tuđa. Jedni, baš zato, smatraju, da je pjesnik kabinetski radnik na polju ritma i sroka, i svoj duševni doživljaj ukalupljuju u milimetarske oblike. A drugi opet misle, da je pjesma baš sve, što pjesnik napiše, bez obzira na vanjštinu, pa pod oblikom i naslovom pjesme bilo što izdaju, što je u najboljem slučaju samo pjesnička proza.

I kao što nekada voće ubiremo prije vremena, tako se događa i s pjesmom, da je prije vremena, prije nego je podpuno sazrela u pjesnikovoj duši, uberemo. Time počinjamo nepojmljivo nasilje nad najljepšim darom prirode, osvetu nad blagoslovenim plodom ljudskoga srdca i uma.

Posebno, ako takvu pjesmu tiskamo, ona zauviek ostaje torzo, uništena ili nedovršena umjetnina.

Ima pjesnika, koji smatraju, da se pjesma ne smije dotjerivati, jer da se u svakom novom dotjerivanju sve više udaljuje od svoje vjernosti ondašnjem pjesnikovom duševnom razpoloženju, nadahnuću, i da sve više postaje mlaka, pjesniku tuđa i daleka. Sigurno je u tome mnogo istine iz jednostavnog razloga, što se podpuno ista razpoloženja nikada ne vraćaju. I pjesnik nije u stanju nikada više obnoviti svoje duševno razpoloženje blagoslovena, plodna trenutka, u kojemu je pjesmu stvorio.

A ipak ima mnogo pjesnika, koji se i kasnije vraćaju svojim pjesmama. To je istina, koju bi mogli potvrditi mnogi. Uzrok tomu je u prvom redu u nezadovoljstvu sa svojim djelima. A to nezadovoljstvo jest zato, što je djelo daleko od zamisli, jer ono je često puta samo sjena, blieda slika onoga, što je bio auktor zamislio, pa i stvorio u svojoj duši. To je nemoć čovjeka umjetnika, da razpoloživim sredstvima obuhvati svoje duševno razpoloženje, da ljudskim okvirima uokviri božansku misao u sebi. Ta se nemoć ne da više ničim nadoknaditi. Zato su česti oni, koji nikako ne preporučuju dotjerivanje već gotovoga, posebno tiskanoga.

Zato je potrebno, da djelo ostane u duši do podpune zrelosti, da bi onda, stavljeno na papir, bilo barem pri-

bližno vjerno pjesnikovoj zamisli. A kasnije se, možda manjim dotjerivanjem može štogod koristno učiniti, ali samo za vanjštinu pjesme, za onaj njen dio, koji pomaže pristupačnosti čitatelja.

Ali, kada je pjesma tiskana, onda je, uglavnom, s njom i s auktorom gotovo svaka veza posve prekinuta. Riedki su pjesnici, koji svoju pjesmu, osobito tiskanu, objelodanjenu, a pogotovu u posebnoj zbirci, ponovno uzimaju pod pero, i dotjeruju. To je možda radi javnosti, koja je s tim njenim objelodanjenjem upoznata, pa da se ne stvara zbrka, ali mislim, da je to možda i zbog toga, što je auktor prema njoj već strano razpoložen. On već na tu pjesmu, čini mi se, gleda s mirnom objektivnošću.

*

Pjesnik živi svojim posebnim unutrašnjim životom. Iz tog života, iz njegove kule bjelokostne, kao najljepši plod njegove duše, proizlazi pjesma, zreli, sladki, liepi plod srdca, nabujalost duše, koju je pjesniku uspjelo obuhvatiti jednim čarobnim okvirom i dati kao cjelinu. Božanska misao oživotvorena ljudskim sredstvima, pristupačnim čovjeku.

To su najljepši plodovi čovječje duševnosti, koje pjesnici, umjetnici, plaćaju krvavom naplatom svih ljudskih patnja, neimaštine, biede i stradavanja. Sve za volju svoje unutarnje vatre, a za duševnu hranu čitalaca. Bez te hrane ljudski bi duh zakržljao, izgubio bi okus za sve veliko i plemenito.

Zato bi i stvaraoci tih redkih duševnih užitaka zasluživali, da i za života budu dionici plaće, koja pripada gospodaru.

Jer, kasno je poslije smrti. Kasno . . .

Kasno je nad grobom dizati spomenike, uzaludno rodne kuće kititi spomen-pločama, bezpomoćno je posmrtna izdanja tiskati, jer od toga umjetnici nemaju ništa. To služi samo za umirenje savjesti sredine, koja se hoće na taj način, poslije smrti, opravdati za nepravde učinjene živu pjesniku. A to znači ne uređivati dugove s vjerovnikom, davati mrtvom, što se je dugovalo živom.

A pjesnik voli život, hoće život, ima pravo na život. Dužnost je sredine, da mu taj život omogući. I to život dostojan talenta i poziva pjesnikova, vriedan plodova njegovih.

Kao siromašna plaća za liep rad, kao častna nagrada za dobre radenike, kao skromna naplata za krv ljudsku, kao tiho priznanje i stidljiva harnost za mučeničko duševno pregaranje. Kao novčić za nadoknadu izgubljena života.

Bitno u lirici

Česta je pojava u životu: namjerno zamjenjivanje važnog s nevažnim, nuždnog s dobrodošlim, liepog s potrebnim, bitnog s nebitnim, djela s riečima, istine s lažju, dobrog zlim.

A ipak se to može samo privremeno i djelomično. Jer pojmovi se ne dadu miešati, ni zamjenjivati. I svaka stvar ima svoje najnuždnije, najpotrebnije, nezamjenjivo, ničim drugim nadoknadivo. Svaka stvar ima svoje bitno.

Bitno za neku stvar znači svojstvo, bez kojega ta stvar nikako ne može biti. Bitno jest oznaka, po kojoj dotična stvar, kad je ima, dobiva svoju pravu vriednost, a bez koje, pa imala mnogo drugih svojstava, nije ono, zašto je držimo, po čemu je poznajemo i čime se najpodpunije izražava. Tako i lirika, o kojoj ćemo ovdje govoriti. I u lirici se hoće nekad zamieniti nebitno s bitnim, dobrodošlo s nuždnim, nevažno s važnim. Hoće se s liepim, dotjeranim oblikom, bogatim pjesničkim rječnikom, izvornim slikama, novim mislima, nekada nadmudrivanjem, gdjekada tendencijom nadoknaditi i ono najvažnije, bitno.

Lirika, rieč mekana, topla, gotovo prozračna i neobuhvatna, nema više značenje melodije s lire, grčkog instrumenta (ako od toga potječe rieč lirika!), nego označuje osjećajnu, subjektivnu, emocionalnu poeziju. Lirika, krhka

kao japanska vaza, precizna kao pažka čipka, nježna, kao mimoza.

Lirika ima nešto bitno u sebi; neka svojstva, bez kojih ne može biti, ili bolje: koja pjesmu, stihovani način izražavanja tvori lirikom.

Pa se pitamo: da li je za liriku bitno forma, koju najprije uzimamo u pretres, jer se, često puta, upravo pod njom najlakše sakrivaju netalenti. Ali to mogu samo zbog toga, što neki misle, da je pjesničtvo, i to lirsko, samo ono, gdje su pačetvorinska forma i slogovani, možda na prste izbrojeni stihovi. Neki hoće uztvrditi, kako bi tobože za pjesničtvo bilo najbitnija pravilna forma. A to nije. A dokaz su za to u novijoj hrvatskoj lirici, uz mnoge druge, Dragutin Tadijanović, koji valjda do sada nije napisao niti jednu pjesmu u vezanoj formi, jer »Dani djetinstva« su nešto samo slično tome, pa i Ivo Lendić, posebno u knjizi »Angelusi«, a uza sve to nije ništa moglo smetati njihovom uspjehu kod hrvatske književne kritike, kao i kod sve hrvatske čitalačke publike. I sam Jeronim Korner pokazuje, da forma nije bitno u lirici, jer mada su njegove pjesme posljednjeg vremena, tako »Ljubav neba« i »Ljeto i vječnost«, a osobito one iz zbirke »U hramu Cistercija«, formalno vrlo dotjerane, svejedno mnoge čitaoce ostavljaju hladnim, a dotle njegove pjesme iz prve zbirke »Blistavi rub«, makar većinom u slobodnom stihu, još uviek ostaju kao prava lirika. Korneru možemo pridružiti i nešto mlađega Antu Jakšića, pjesnika knjige »U dolini zaborava«, čije su neke pjesme, makar formalno vrlo dotjerane, ponešto mlake, a uz to, dok Kornera u neku ruku spasava muzikalnost (netko je kazao, da mu stihovi zvone ko dukati pri brojenju), dotle je Jakšić malo tvrd.

Uz Jakšića bilježimo i drugog bunjevačkog Hrvata, mladog, rano umrlog pjesnika Aleksu Kokića, čija je zbirka »Klasovi pjevaju« također formalno dotjerana, poput ove obojice, ali kod Kokića, istina i u nekim Jakšićevim pjesmama, vrlo često nešto toplo, intimno podrhtava. Možda smo ovu trojicu vezali zajedno više po njihovoj formalnoj dotjeranosti, a možda poradi njihove orientacije i zajedničkog nastupanja. Svejedno, postoji među njima neka unutarnja sveza, kao skala između bitnog, koje se nenamješteno nalazi kod najmlađeg Kokića, pa Ante Jakšića, koji stoji po sredini, i Kornera, koji je vještak oblika.

Dakle, forma nije bitno, i pogrješno je na osnovu formalnih uvjeta nečijih pjesama prosuđivati pjesničku vriednost njihovih auktora. Ne kažemo time, da formi ne treba pridavati nikakvu važnost, jer ima pjesnika, kao što je na pr. Olinko Delorko, kojih je pretežna snaga upravo u formalnom pravcu. Ističemo, da samo forma, pa bila ona i najsavršenija, može biti vrlo dobar, kod nekog možda i nuždan uvjet, ali da nije najnuždnije, nije bitno u lirici, te sigurno ni sam Matoš, koji služi još i sada mladima za uzor pravilne forme, nije samo, naglašavamo samo s tim svojim formalnim osobinama postigao sav svoj uspjeh.

Možda je pjesnički rječnik, bogat i liep nešto glavno, bitno u lirici? Nije! Dokaz zato jest Stjepan Devčić, koji je s tim liepim riečima pošao već predaleko, da se osjeća napirlitanost stihova, ali mi njemu inače ne niečemo ni druge pjesničke uvjete. Između liepe pravilne forme i bogatog pjesničkog rječnika stvara i Vjekoslav Majer, koji je napisao liepih lirskih pjesama, koje su prava lirika, ali ne zato, bar ne samo za to, što su u pravilnoj, pačetvorinskoj formi, ili možda zbog bogatog pjesničkog rječnika;

ne ni poradi toga, što njegove pjesme obiluju liepim i izvornim pjesničkim slikama, nego i zato, što obično one u sebi sadrže i ono naše bitno.

Majeru je sličan, čini se i njegov pjesnički poštivalac, pjesnik mladog pjesničkog naraštaja, Zvonko Kuhar, koji se javlja istodobno s jednim od boljih mlađih hrvatskih pjesnika, Zlatkom Majtinom (danas već izgubljenim za pjesničtvo!) pa s najtipičnijim pjesnikom »lirike grude« Gabrielom Cvitanom, auktorom knjige »Glas zemlje«, te Ivom Balentovićem, koji se sve više izražava u pripovietkama, Danilom Čovićem, koji evo već dulje vremena šuti, Stjepanom Hrastovcem, kojega će možda novinarski život izbaciti iz pjesničtva i Kamilom Križanićem, za kojega su odmah mnogi zapazili, da je njegovo područje proza (on je svejedno izdao i svoju samostalnu knjigu pjesama »Na pragu ljepote«, Virje 1940.); Zvonko Kuhar, koji je u početku u nekim svojim pjesmama bio po nekad osjećajno prazan, inače formalno vrlo dotjeran, posljednje je vrieme napisao nekoliko finih lirskih pjesama, i njegova knjiga »Slavoluci bola« jest uspjela knjiga lirike. On je već izdao i drugu knjigu (Igračnica sreće, Z. 1942.).

Kod Majera smo spomenuli i liepe pjesničke slike. To bi bio treći uvjet, uz formu, liepe rieči, liepe pjesničke izvorne slike, koji uvjeti, kad se svi nađu zajedno, predstavljaju jak preduvjet za dobru liriku. Kažemo preduvjet, jer uvjet je ono naše bitno, do kojega još nismo došli.

Upravo suvremena hrvatska lirika sa svojim mnogim pjesnicima-slikarima pokazuje zamašno značenje i liepih slika u lirici. Tu je u prvom redu Antun Nizeteo, koji je s pjesničkim riečima naslikao nekoliko vrlo uspjelih marina, pa onda pokojni pjesnik Vlado Vlaisavljenić, kojeg

je, čini se, glavna pjesnička snaga upravo slikanje pomoću rieči. A uz njih bismo mogli spomenuti i dobrog romanopisca i novelistu Ivu Kozarčanina, koji u svojim pjesmama mnogo važnosti podaje upravo liepim slikama. Ali ni liepe slike, što nam pokazuju i ovi dobri pjesnici, nisu bitno u lirici.

Da nije možda bitno filozofiranje, mudrovanje? Ne!, jer lirika nije, barem ne u prvom redu, filozofija.

Lirika se već po samom značenju rieči temelji na osjećaju. Mi ne kažemo, da u lirici ne treba umovanja. Ne. Ali ističemo, da to za liriku nije bitno. Njoj to može biti ukras, prednost, ali bez toga može biti. Da je to tako, dokaz nam je Tin Ujević, inače poznat i velik hrvatski pjesnik, ali glas, koji je on stekao kao pjesnik, temelji se na njegovim prijašnjim, na osjećaju temeljenim pjesmama, a ne na pjesmama posljednjeg vremena, u kojima Ujević filozofira.

Tomu su dokaz mnogi drugi, koji su se na pr. sjetili neke »socialne« slike s ulice, i onda pisali rečenicu izpod rečenice.

Nismo mi protiv socialnog u lirici. Ali i to socialno, jednako kao i nacionalno, religiozno, pa i liberalno mora biti doživljeno, proćućeno, istinski i umjetnički doneseno, kao na pr. izvrstna pjesma Dobriše Cesarića »Mrtvačnica najbjednijih«; ali, uz to, što je socialna, ona je i umjetnina, a to je glavno. Tako na pr. iskreno doživljene nacionalne pjesme jednoga Matoša; te religiozne, kao kod prerano umrlog hrvatskog pjesnika Đure Sudete. Za njegovu krasnu pjesmu »Ave Marija«, makar je upravo pobožno religiozna, svatko objektivan mora naći rieč divljenja. To je religiozno — ali to je i umjetnina.

Isto tako i pjesme Nikole Šopa, koji na nov, izvoran način pjeva o Isusu (»Isus i moja sjena«). Njegove su pjesme istinska umjetnina, prava lirika.

Iz iznesenoga je jasno, da ni umovanje, filozofiranje u stihovima nije bitno, barem ne u lirici. Možda tko spomene Kranjčevića. Jest, on je mislilac, ali Kranjčević je u prvom redu čovjek srdca, pjesnik osjećaja.

A taj glavni uvjet, to naše bitno u lirici jest: doživljaj, nadahnuće i osjećaj. Makar se svatko i ne složio time, ali je za dobru lirsku pjesmu bitno nadahnuće (inspiracija), koja nikako nije otrcana izreka starinskih vremena, nego nešto nuždno, što razlikuje pjesnika od nepjesnika. Jer inače bi u protivnom slučaju, t. j. kada bismo to zaniekali, mogao svatko na školskim primjerima naučiti teoriju stihova, i onda kovati. Ali tada bismo, u najboljem slučaju, dobili stihove, stihovanu prozu, možda i dosta savršenu, ali to još uviek ne bi bila lirika. Doživljaj i osjećaj su bitno, te se s pravom kaže, da bi pjesnik za svaku svoju pjesmu znao navesti povod ili barem poticaj.

Ne niečemo, da i obični čovjek imade nadahnuća (inače ne bi mogao doživljavati pjesmu!), ali on to ne zna izraziti.

Nadahnuće, koje možda u nekim slučajevima možemo nazvati doživljajem, jest sretni, upravo ga nazovimo božanskim časom pjesnikovim, kad u njegovoj duši kapne toplija kap krvi, kad mu srdce življe zakuca, kad mu misao, nova, ni njemu nikada do tada poznata, sine u pameti. I onda u njemu vrije, raste, buja, kao cviet na polju pod suncem, dok zamiriše; kao voda u potoku, dok provrije; kao val na moru, dok se zatalasa. Tu misao, nadahnuće, inspiracija, doživljaj, nazovimo to bilo kako, jer ime je sporedno. Nazovemo li to svim ovim imenima, ili možda samo jednim od spomenutih, označit ćemo naše bitno u lirici. Inače bi čovjek mogao pisati pjesme kadgod uztreba, kad ugodno sjedi i pred sobom ima papir, kada mu ih

naruče; a znamo, da se to nikako ne može, barem ne dobre pjesme, a samo dobre pjesme stavljamo u liriku, kao nešto najsavršenije u pjesničtvu. Koji tako čine, naravno da ih ima, oni će u stotinu, možda oblikom dobrih pjesama, izgubiti, upravo utopiti, jer i to je nepopravljivo, onih deset liepih, uspjelih, koje bi, moguće, bili stvorili.

Doživljaj, odnjegovan na toplu srdcu, među najljepšim mislima, poprima neku dragu toplinu, punoću. Sazrieva kao pup, kao žito zrije, kao zrno sladi, kao trešnja rumeni i dozrieva, kao sve drago voće i povrće, cvieće i bilje, da onda iziđe, propupa, procvate, ocrni ili porumeni. Pa onda, da ga zrela, žuta, crna, sladka beremo. Tako nastaje, samo tako se rađa dobra lirska pjesma. Jer u protivnom slučaju dajemo nezrelo, gorko, žuko, kiselo voće, kojega čovjek, okusivši, odbaci, ili uobće ni ne okusi.

Dobra se pjesma mora doživjeti. I onda ona mora u duši pjesnikovoj sazreti, oblikovati se, stihovati, ritmovati, utjeloviti, i potom tek, kad primi podpuni svoj život, onda smije izići na papir. Jer u tom doživljaju, pa u tom zrenju, koje nekad traje jako dugo, a riedko svrši brzo, kao sve u prirodi, jer ovisi o raznim uzrocima, oblici oživljuju, nisu mrtvi kalup, no život. Rieči poprimaju boju smisla, slogovi muzikalnost. A sa svim zavlada ritam, blagosloveni ritam, u kojem živi i umire ciela priroda; jedan od najbitnijih, skoro ono naše bitno, jer u njemu su kao utjelovljeni svi naši, gore spomenuti uvjeti za dobru pjesmu. Ritam, koji daje tugu žalostnome, pjeva u radostima. Ritam doživljenog, nadahnutog sadržaja, ritam sazrelog, a ne prije vremena trganog, jest ono naše bitno u lirici.

Forma je nekima potrebna, pa i brojenje slogova, osobito onima, koji nemaju posebno razvijen osjećaj za glasbu,

da bi mogli ritmički vladati u slobodnom stihu, jer tamo je teže, ali zato tim nuždnije; dok srokovi, uz ritam, daju melodioznost pjesmi; liepe rieči su dobro došle, da ne budu svagdanje, jer ni sadržaj pjesme nije svagdanja, obična stvar. Rieči imaju svoju boju, te se moraju upotrebljavati prema sadržaju pjesme. Uz te izvorne pjesničke slike, slikane živim bojama poput istinske prirode, toplinom, vjerno, neusiljeno, prirodno. Kraj ovih uvjeta, — da se ne bi kazalo, da smo prijatelji pravca: umjetnost je sama sebi svrhom, ali naglašavamo: otvoreni smo prijatelji umjetnosti, jer ideja, tendencija prolazi, a samo je umjetnost vječna —, ne kažemo, da lirska pjesma ima biti igra rieči, liepih slika, no naglasili smo i na početku: ideje, a sad ih još jače iztičemo: ideje, možda i duboke, ali na lagan, pristupačan način donesene, ideje, ali ne kao glavno, kao kod nekih jedino svojstvo, nego samo kao jedan od liepih uvjeta lirske pjesme.

Nuždno, naše bitno u lirici jest doživljaj iskren, duboko proćućen, posve sazreo, i izražen s toplinom, punim srdcem, svom dušom, iskreno i neizkrivljeno, a onda tek zaodjenuto liepim pjesničkim riečima, izvornim slikama, bogatim, sadržaju blizim ritmom i, protkano novim mislima, izrečeno lagano i neusiljeno, jednostavno, djetinjim načinom, bilo u vezanoj slogovanoj formi, ili u slobodnom, nevezanom stihu, daje u punom smislu rieči liriku, a ta je, po našem mišljenju, najvrjednija među svim pjesničkim vrstama. Jer sve drugo je znanost, teorija, a ovo je srdce, ono vječno, liepo, neumrlo, što nosi tragove božanstva, jer pjesnik se rađa, a ne postaje. Poeta nascitur. Rieči srdca su najvrjednije za čovječanstvo. Možda danas i najpotrebnije, jer sviet nas je previše materijalizirao, a srdce produhovljuje, diže, oplemenjuje.

Zato ovom našem stoljeću treba srdca, rieči srdca, lirike, ali prave, istinske lirike, s bitnim u sebi, jer inače i ona podpada pod vlast uma. Um ima pravo nadzirati srdce, što je jasno za razumna čovjeka; um zna, što srdce, pa bilo ono i pjesničko, misli, osjeća ili namjerava.

Ali naglašavamo, možda je to naše, istinsko hrvatsko obilježje, zbog kojega često na drugim područjima mnogo i propatismo, prvenstvo srdca. Prvenstvo osjećaja kao bitno u lirici! Jer bez srdca — nema lirike!

Iskrenost prema slobodi stvaranja u lirici

Često se govori o iskrenosti pojedinih liričara. Željeli bismo iznieti neka opažanja o tome. Prije no prieđemo na samu stvar, htjeli bismo naglasiti (po našem mnienju) razliku između pjesničtva uobće i lirike. Pod lirikom razumievamo onu lirsku suptilnost, profinjeno čuvstvo, najvjerniji izraz osjećajne duše, dok pod pjesničtvom uobće mislimo stihove bilo o čemu, uobće pisanje u vezanom stilu. Nije tu pitanje vanjskog oblika, jer, na pr., i ep može imati lirskih mjesta.

Svaki pojedinac ima svojih, upravo osobnih (kakvih nitko drugi nema!) razpoloženja. Bol i radost. Težnjâ i stradanja. Klonulosti i nada. Mnogobrojna čuvstva u nama stvaraju posve različna osjećajna razpoloženja. I kako je pojedinac osjećajno jak, tako će i osjetiti veličinu čuvstva u sebi. Pjesnicima se priznaje, da su najosjećajniji ljudi. Prema tome, u njima različna čuvstva ostavljaju dublje tragove. Kako je (bar bi moralo biti) lirika najdublji odraz duše, jer je ona nešto individualno, odatle pod različitim dojmovima pred nas izlazi lirika, kadkad i oprečnih čuvstava. U čemu je to? Lirika se stvara u najintimnijim dubinama pjesnikove unutarnjosti. Kako je i lirik prije svega čovjek, sa svim djelatnostima čovjeka i njegovih potreba i čežnja, tako se u njemu prelievaju različita čuvstva, jer »na dnu svega u umjetnosti leži čovjek sa svojim težnjama i djelovanjem, sa svojim lažima i istinom« (Bahr). Koliko

su puta (možda i prečesto) naše čežnje i želje, koje stvara naša mašta, posve daleko, u oprečnosti sa stvarnošću i od problema, koje nam nameće naš položaj. Pjesma je, kako kaže Kranjčević »krilo, koje napried žudi«.

Onda nam mora biti jasno, zašto su pjesnici u pjesmama, često puta, iznieli različne osjećaje. Kad im jače uspije svladati krutost stvarnosti i uzdići se, onda je njihovo pjesničtvo produhovljeno, ili obratno. Mi bismo dapače uztvrdili, da i pjesme istoga pjesnika mogu biti posve iskrene, makar izražavale čisto suprotna čuvstva, jer nastaju pod različnim emocijama. Svaki čovjek često puta osjeća različna razpoloženja i osjećaje, što mu provaljuju dušom kao bujica, ali on šuti, ne bilježi ta svoja osjećanja (u tom i je razlika od pjesnika, što čuvstvo zna obuhvatiti, i da tako rečemo, uokviriti) dok pjesnik to opjeva, i prvi spočitava ovomu neiskrenost, jer je u svojoj pjesmi iznio onaj osjećaj, koji je i on (makar u manjoj mjeri) osjećao, ali ga nije zabilježio. Čovjek pjesnik može pred sobom imati neki ideal. On ga svom silom privlači, i ovaj sanjari o ljepoti i sreći. Kad dostigne taj ideal, pod tim dojmovima pjeva svoje pjesme. Ali, stvarnost često poruši idealiziranje, on promaši svoje čežnje (bilo radi koga ili čega), vidi u prahu sve svoje sanjane ideale, izgubi svaku nadu za podpunim postignućem (jer se polovičnošću ne zadovoljava), i on u klonulosti i pesimizmu iznosi suprotna čuvstva. Koliko li pravom lirskom pojedincu ljubav, prava i žarka ljubav prema nekome biću ne donosi vedrih osjećaja i pjesama protkanih najvedrijim mislima sreće!? I čitatelji se griju na njegovoj sreći i vedrini. A kad se sve to sruši, onda? Onda snagom svog obratnog razpoloženja i nesreće, zbog razoračanja i gubitka ljubljena srdca

plače. Mi, pod dojmom tih nježnih erotičnih pjesama, vidimo samo pjesnikove suze i njegovu nesreću, i to se nas doima. Tu se javlja posve obrnuto čuvstvo kod pjesnika, pa onda i kod nas.

Odakle pobožna, religiozna pjesma pjesnicima, koji nisu takvi u svom životu? Svietlo, vedrina i Bog su čuvstva, koja u sebi osjeća svaki čovjek. Ma koliko to niekao i zakopavao u pepeo, ipak se na časove u njemu to sve budi, i pod dojmom tog buđenja stvara pjesmu. U njoj skrušeno moli. Molitva je obličje duše, fizionomija duha, onog višeg u čovjeku, što teži visinama. Čovjek, osobito na časove, potrebuje pomoć neba. Viša pomoć mu treba, da postigne niži cilj, za kojim teži. I zaziva nebo. Pod tim dojmom nastaju te pjesme, koje nas prenose u pobožnost. Kad se sve sruši u pjesnikovim čežnjama, ne postignuvši traženo, u njemu zavlada (ne kažemo, da je ispravno) malodušje i razpoloženje za pjesme suprotnih sadržaja. Kadgod pjesnik može i pod dojmom tuđe pobožnosti, dirnut njom, spjevati uspjelu religioznu pjesmu, podpunoma se uživivši u nju.

Stvarni i idealni život pojedinaca je u borbi; sad jedan, sad opet drugi pobjeđuje. Ako i dulje vlada s pojedincem jedno čuvstvo, to konačno ipak prevlada drugo.

Oni blagi krvavi sutoni, kad rumeno sunce tone u plavilo mora; onaj jecaj zvona i plač mrtvačkih rekvijema, bol ucviljenih duša i jecaj nesretnih srdaca; ljepote, mirisna jutra, čar mjesečeva blaga, bjelina zimskih pejsaža; cvieće proljeća sunčanog i jesenja vlažna magla, ono sunce toplo i plavo more, njegova pjesma valova i povjetaraca, kao i bezbroj čuvstava, što se prelievaju našom dušom daju pjesniku sadržaj. Sve je to liepo, sve izaziva sreću i bol, ljubav i

tugu, melankoliju, čežnju i uzhićenje. Iztaknut ćemo i to, kako se često pjesniku nanosi krivica, kad mu se spočitava neizkrenost. Mi, kad čitamo nečije pjesme, sudimo one, koje upoznajemo putem tiska, a ni ne mislimo (zapravo ni ne možemo) na one spremljene. A tek one upisane duboko u srdcu? Množtvo čuvstava, što se prelievaju pjesnikovom dušom, ali ih on (bilo s kakva razloga) ušutkava, i na taj način ne dobivamo njegovu podpunu sliku. Koliko puta pjesnik daje tek daleku sjenu svojih osjećaja, iz kojih jedva možemo naslućivati pravi smisao. On daje tek lagan odušak melankolije, kad možda njegovo osjećanje graniči s bolešću. Pjesnik voli i svoja sjetna razpoloženja (možda najviše); on u njih uranja, ali je ipak prisiljen dati nešto vedrine, ako ne radi sebe, a ono radi onih, kojima su pjesme namienjene, ili onih, koje zastupa položajem, osjećajem ili imenom.

I kod najvećih pjesnika, često puta, nalazimo posve oprečna čuvstva u istoj knjizi, nekada čak i u istoj pjesmi. Nada se često preokrene u očaj, vjera u bezboštvo, ljubav u mržnju, molitva u psovku. Svi ti osjećaji, budni ili uspavali, u nama žive.

Da li je čuvstvo ovisno samo o našim časovitim razpoloženjima? »Razlog propadanja lirike je u tom, što je lirika posljednjih vremena bila suviše subjektivna, i zato suviše lična, suviše prolazna: lirika je najintimniji odraz pjesnika, ali pjesnik ne smije biti nestalno biće, koje se sastoji iz samih prelieva osjećaja bez čvrstog korita i i jasnih granica; riekom njegovih osjećaja treba da teku izrazite i snažne struje dubokih misli« (Maraković), jer »bez većih misli stvaraju djela sićušna, koja nemaju daha vječnosti« (Papini). Sigurno ima čuvstava, kad nas obvla-

daju (takvih ima svaki čovjek) kojima se čovjek ne može oteti, ali odakle čuvstva izgrađenom značaju, koja ne bi smio iznieti pred javnost. Kad imamo izgrađene ličnosti, ljude profinjene duše, koji će moći proćutjeti najsuptilnije osjećaje i osjetiti najfiniji drhtaj, ne će trebati šutjeti, jer će svi osjećaji biti takvi, da će ih se u umjetničkoj formi moći iznieti. I slovenski je književnik Meško, iako svećenik, iznio divnih erotičnih momenata u prozi (Ob tihih večeri). Poljak, dok nije u sebi ocutio podpunu izgrađenost, nije dao pjesme podpuno usklađene (bar ne u katoličkom duhu) na pr.: Iz ostavštine mojega prijatelja. Tu je odviše pesimizma i erotike. No sliedeća zbirka, »Sa bielog brda« dala je izgrađenu ličnost svećenika i pjesnika.

Svi umjetnici, bez razlike uvjerenja, moraju biti slobodni, jer bez slobode nema umjetnosti. Ne mora se shvaćati, da plod slobode mora biti (pa ni s katoličkog gledišta) negativnost.

To bi značilo poistovjetiti slobodu i negativnost. Kojigod sustav služili, ili kojugod teoriju zastupali, ma koju ideologiju u životu provodili, nismo posve slobodni pri stvaranju, ako taj sustav ili ideologija nisu od pjesnika stvorili podpuno svoje ljude, u koje su uspjeli usaditi svoja načela za misao i djelo. I nama se čini, da se o ograničenju slobode može govoriti tek onda, kad se ima pred sobom neizgrađene ličnosti nepodpune ljude. I mislimo, svaki smjer u književnosti može iznieti čitav život podpuno stvarno (služeći se umjetničkim sredstvima). Jer nije istina, da je sve stvarno negativno. Dakle, tu se prije svega radi o izgrađenim osobnostima, a onda tek o pjesničtvu. To mora (kao i za svakog drugog čovjeka) biti glavna i prva težnja svakog pjesnika. Onda ne će biti problem slobode u lirskom stvaranju. A pjesničtvo će i dalje morati služiti udovoljenju ljudskih težnja. Pomoću iluzije u pjesmama sanje postaju živom realnošću, koja utječe na život, a opet praktični život upliva na pjesničtvo.

Hrvatska književnost na novim putovima

Hrvatski je narod nakon težkih, mučeničkih, krvavih stoljeća, pod vodstvom svog velikog Poglavnika, uzkrsnuo svoju Državu. Taj je događaj od sudbonosne važnosti u hrvatskom životu. To nije samo politička prekretnica, na koju se hrvatski narod pripremao, nikad se ne odrekavši svojeg prava na samostalnu državu, nego, dan uzkrsnuća Nezavisne Države Hrvatske znači temeljitu prekretnicu, najsudbonosniji događaj u poviesti hrvatskog naroda.

Nije, naime, naša Država obnovljena na temeljima starog poredka, pa da bi ova promjena mogla značiti samo izmjenu režima. Hrvatska je nastala, kao jedna od država Nove Europe, rođena na novoj ideologiji, uzkrsnula iz krvave borbe Poglavnika i njegovih suboraca, pa je prema tome značenje ove nove Hrvatske ne samo u obnovi stare, davne naše države, nego također i u njenim temeljnim, misaonim, ideološkim prekretnicama. Osnovica ustaške Poglavnikove Nezavisne Države Hrvatske jesu Načela Hrvatskog Ustaškog Oslobodilačkog Pokreta. I ta Načela, ne samo voljom i željom Poglavnika, nego i naporima i ljubavlju cielog naroda moraju prožeti sav naš javni i posebnički život.

Kako je književnost umno-osjećajno stvaralačtvo, to je i razumljivo, da se novi duh mora najjače odraziti također u književnosti.

Prije je naša književnost, velikim dielom, stajala pod utjecajem tuđinske ideologije, koju je nekad toliko naglašavala, da je ne riedko ostajala bez ikakvih umjetničkih osobina. Ta su djela bila, često puta, pusta i gola promičba. To je bilo uhvatilo ozbiljna maha, pa je ta pojava zabrinjavala mnoge rodoljube, a i ljubitelje prave, umjetničke književnosti. No, na sreću, odporni hrvatski duh, makar trovan pomirbeničkom politikom, nije podlegao ovoj tuđinskoj promičbi pod književnim oblicima, nego se je snagom svoje zdrave duše odhrvao tuđinskoj ideologiji, i već prije osnutka svoje Države s tim tuđinskim djelima podpuno obračunao. I ta su djela, u koliko nisu bila umjetnički uspjela, podpuno odbačena.

Uzkrsnućem Nezavisne Države Hrvatske i na vanjski je način podpuno obračunano s tim opasnim neprijateljskim ideologijama.

I danas se hrvatska književnost nalazi na novim putovima. Hrvatski su književnici, svi redom, primili nacionalističku, ustašku Državu: mnogi s ljubavlju i oduševljenjem, neki triezno, riedki hladno, najrjeđi kao činjenicu, a vjerujemo, ni jedan kao razočaranje, a bar nikako kao mržnju. To je svakako pozitivno, osobito stoga, što imade među književnicima velik broj onih, koji su Državu svoju primili sa zanosom, koji su čak i Ustaše, među kojima je i nacionalni i književni prvoborac Mile Budak. Posve jasno, da se to razpoloženje književnika još nije odrazilo u njihovim djelima, naime onim dosad tiskanim. Htijući dati neki presjek tog stvaranja, možemo samo ustanoviti, da su mnoga djela, izišla kroz ovo razmjerno kratko vrieme hrvatske državnosti, napisana prije, možda i nekoliko godina, pa da se još nije mogao vidno pokazati prekid s proš-

losti, započimanje nečeg novog. Ujedno se može ustanoviti, da se ipak već osjeća novo nastalo vrieme, te da će ova književnost, koja sada nastaje, dati vidnih dokaza, da se stvara nova, nacionalistička, ustaška književnost. Novi se duh nije do sada mogao dovoljno snažno odraziti u hrvatskoj književnosti, premda je naša književnost i prije imala pisaca, koji su pisali u nacionalističkom, ustaškom duhu (Budak, Pavičić i dr.). Danas, međutim, u našim povremenim književnim izdanjima (Hrvatska Revija, Hrvatska Smotra, Hrvatska Mladost i dr.) nalazimo taj novi duh još življi i jače razbuktan. Posve jasno, da se ne će ni kod toga zaustaviti, nego će se duh novog vremena još dublje odraziti u hrvatskoj umjetnosti.

I, to ne samo u književnosti, nego i na svim područjima umjetnosti. Glasba i likovna umjetnost dale su već dragocjene priloge, koji će ostati vječnim spomenicima ovom našem velikom hrvatskom zbivanju.

Književnost među umjetnostima u tome nimalo ne zaostaje. Dapače, književnost prednjači. Dosta je za potvrdu spomenuti pjesmu Stjepana Trontla »Ustaški grob«. U njoj pjesnik u same tri kitice postavlja liep nadgrobni spomenik mladom ustaškom borcu. Još je značajnija novela Antuna Bonifačića »Spomenik«, djelo i umjetničke i nacionalne vriednosti.

To je samo mali dio onoga književnog blaga, koje stvaraju suvremeni hrvatski književnici u duhu novoga vremena. Tu treba još posebno spomenuti i pjesnike Gabriela Cvitana i Branka Klarića, koji našu suvremenu stvarnost proživljavaju gola srdca, koje probada svaki trn na narodnom tielu. Njihove su pjesme živi odraz naših narodnih bolova. Ima i drugih pjesnika, koji daju izraza svojih rodo-

ljubnih osjećaja: Škarpa, Đarmati, Korner, Lendić, Jakšić i dr. Ovi su pjesnici već stvorili toplih rodoljubnih pjesama. Ne smijemo zaboraviti najnoviji roman Mare Švel-Gamiršek »Hrast«, kao ni roman Zlatka Milkovića »Tamnica«, u kojoj je ovaj mladi romanopisac prikazao ustašku borbu hrvatske sveučilištne mladeži. Također ćemo spomenuti i knjigu najnovijeg rodoljubnog pjesničtva »Lovori«, koja je svakako, bez obzira na umjetničku vriednost, zanimljiva pojava ove nove književnosti.

Posljednje vrieme je važan prilog ovoj novoj književnosti i pjesma hrvatskog pjesnika Frane Alfirevića, upućena talijanskom pjesniku Ungarettiu. On je zazivao samilost nad svojom zemljom, a naš ga pjesnik podsjeća na zlodjela, što njegovi sunarodnjaci izvršiše nad našom Domovinom. Alfirević u završnim stihovima iznosi te patnje, ističući, da nama naša zemlja nije darovana, nije dobivena zlatom, nego krvlju. Zato mi vičemo za pravdu uzdignute glave, ponosno i smiono. I taj glas je ljepši i svetiji od glasa, što ga razsiplje najjače zvono.

Mi ne krijemo, da će velik dio ovih književnih djela, posebno u rodoljubnom prigodnom zanosu spjevanih pjesama, kroz tri godine hrvatske državnosti, u budućem vremenu netragom nestati. Ali istodobno smo sviestni goleme i sudbonosne potrebe ovakve književnosti, u kojoj će se odraziti naše vrieme, ne samo kao dokaz koracanja književnika s vremenom, nego i kao najpodpunija poviest naših dana. To znači, da će se podpuno ostvariti zadatci nacionalne književnosti, koja će biti i umjetnost i nacionalna.

Kratko je ovo vremensko razdoblje, osobito za književnost, jer ova temeljita, krupna prekretnica znači zastoj,

znači zastanak. Nije književnost mogla nastaviti, nego je morala prestati i skrenuti posve novim putovima. Književnost je proizvod najdubljih osjećaja, najiskrenijih i najsvjetlijih misli. Zbog toga je razumljivo, da je u književnosti nastalo skretanje. Najprije treba stvoriti novi duh, da Ustaška Načela prožmu naše osjećaje, naše misli, i tek onda ćemo moći dati i djela novog, ustaškog duha. Zbog toga su samo riedki pojedinci tako brzo dostigli svoje vrieme. Mnogi se tek jedva snalaze, još uviek troše stare zalihe, dok novo zbivanje još ne potresuje njihovu dušu u umjetničkom smislu. Oni riedki su predhodnici naše nove književnosti.

Hrvatska se književnost nalazi na novim putovima. Već sada možemo reći, da je njezin zastavnik Mile Budak. Njegovo je djelo »Ognjište«, puno divne i drage simbolike, i dosad je osvajalo hrvatska srdca, privlačilo ih nacionalističkoj, ustaškoj misli. To »Ognjište« nas je i u prošlosti vodilo; jačalo je u nama nacionalističku vjeru. Budakovo će nas »Ognjište« i dalje voditi. Ono će nam pomoći, da ciela književnost bude odraz ustaškog duha, koji danas prožima čitav hrvatski narod. Pomoći će, da hrvatski književnici nacionalističkoj Hrvatskoj stvore nacionalističku književnost, da bi i književnost podpuno izvršila svoju dužnost na stvaranju novog, nacionalističkog čovjeka.

Sigurni smo, da će se novi suvremeni događaji odraziti i u sadržaju i u duhu novih djela, koja će nadahnuti veliki Poglavnikov lik i uzvišena misao drage Nezavisne Države Hrvatske.

Popis imena

Alfirević 67, 165
Apedini 125
Arnold 21, 63, 69
Bačić 113
Badalić 40, 55
Bahr 156
Bajamonti 125
Balentović 150
Balota 67, 112
Ban M. 80
Barac 84, 100, 101, 103, 125, 126
Baraković 18, 37
Baričević 125
Bartulović 82
Begović 30, 65
Benešić J. 100
Blažek 37
Bogdanović D. 126
Bogner 112, 126
Bogović 19, 29, 62, 125
Bonifačić 38, 164
Brlić 77—85
Brezovački 18, 28, 72
Brlić I. 51
Budak 22, 23, 30, 38, 74, 119, 120, 163, 164, 166
Bulić Fr. 89
Buerov 126
Bunić-Vučićević 25, 26
Cesarić 67, 151
Cvitan 66, 74, 76, 150, 164
Čubranović 26
Čučić-Vučinić 49
Delorko 113, 149
Demeter 19, 29, 62
Devčić 149
Deželić st. 67
Dežman 126
Domjanić 21, 30, 43, 65, 69, 111, 113
Draušković 28
Držić M. 25, 26, 124
Đarmati 74, 165
Đorđić I. 26, 124
Ercegović 74
Fancev 52, 125
Filipović I. 102
Folnegović 98
Frank J. 98
Frankopan F. K. 26, 92, 93, 103
Gaj 19, 28, 29, 40, 60, 62, 64, 69
Galović 63, 64, 65, 69, 111, 113
Gervais 67, 112
Gjalski 20, 30, 35, 45, 72, 94
Glavaš v. Buerov
Gotovac 53
Grabčanović 74
Grgec 126
Grabovac 18, 28, 37, 72

Gundulić 18, 25, 26, 45, 49
Haler 112, 126
Harambašić 21, 30, 63, 64, 69, 97—108
Hektorović 25, 26, 124
Hranilović 67, 69, 126
Hrastovec 150
Ibler 126
Jagić 125
Jakša 126, 165
Jakšić 148, 149
Jelačić 45, 60
Jelenović 113
Jeretov v. Katalinić
Ježić 125, 126
Jukić 80
Jurčić 74
Jurković 87
Jušić-Seunik 74
Kačić 18, 28
Kanižlić 125
Katalinić-Jeretov 21
Katančić 125
Klarić 66, 74, 76, 164
Kokić 149
Kokotović 102
Kombol 125, 126
Kolar 30, 119
Korner 66, 74, 148, 149, 165
Kovačić A. 30, 45, 72, 93, 94, 97, 119
Kovačić Vl. 66, 67
Kozarac I. 35
Kozarac J. 30, 94, 119
Kozarčanin 151
Kranjčević 21, 30, 35, 45, 63, 64, 66, 69, 97, 151, 157
Križanić J. 25
Križanić K. 150
Krleža 30, 35, 112, 113
Krklec 67
Kršinić 95
Kuhač Fr. 53
Kuhar 74, 150
Kukuljević 125
Kumičić 20, 30, 37, 45, 72, 86 do 96, 97, 120
Kušan Vl. 67
Kušević J. 49
Kurelac 81
Kvaternik E. 22, 44, 92, 95, 103
Lendić 66, 74, 148, 165
Leskovar 30, 35, 94
Livadić 126
Lichtenegger V. 53
Lovrić 83
Lozovina 83
Lucić 18, 25, 26
Ljubić P. 112
Ljubić Š. 125
Majer 149, 150
Majtin 149
Marulić 17, 18, 23, 25, 26, 27, 37, 38, 45, 124, 135
Maraković 40, 56, 112, 118, 119, 120, 123, 126, 159
Marjanović 126
Marković 29, 72, 82, 83, 125
Martić 80
Matić 125

Matoš 21, 30, 37, 43, 45, 46, 48, 64, 65, 66, 69, 72, 98, 99, 103, 104, 105, 111, 126, 149, 151
Mažuranić I. 19, 29, 72, 77
Medini 125
Menčetić Vl. 18
Meško 160
Meštrović 82
Mihalić 38
Mihanović 19, 37, 39—58, 60, 62, 63, 64
Miklošić 28, 125
Milković Zl. 165
Miškina 120, 121
Nazor 21, 30, 37, 64, 65, 66, 67, 69, 112
Nehajev 21, 30, 35, 37, 102, 103, 126
Nemčić 19, 29, 62
Nizeteo 150
Nodilo 79
Novak 30, 45
Novosel 120
Ogrizović 22, 30, 39
Orišković 38, 113
Ostojići 63, 74
Ostrožinski 61
Palmotić 25, 26, 45
Palmović 63, 97
Papini 159
Pasarić 126
Pavešić 113
Pavić A. 125
Pavić N. 67, 112
Pavičić v. Tresić
Pavičić J. 38, 164
Pavlinović 79, 80, 82, 83
Petravić 83, 126
Petris 113
Politeo D. 86, 126
Poljak 160
Preradović 20, 29, 40, 62, 69, 126
Prohaska 126
Prpić 112, 113
Radić Stj. 120
Rakovac 19, 61
Ranjina 25, 26, 124
Ravlić J. 83
Relković 28
Redić I. 95
Rešetar 125
Runjanin 41, 51, 53, 54
Seljan 125
Sekulić 121
Sirovica 63
Slade-Šilović - 74
Smerdel 74, 126
Smičiklas 88
Softa 121
Sudeta 151
Starčević 27, 29, 30, 45, 63, 82, 88, 92, 95, 97, 103, 106
Strossmayer 29
Stuparić 120, 121
Šafarik 125
Šegvić 83
Šenoa 20, 29, 37, 45, 63, 64, 72, 86, 90, 94, 99, 120, 126
Šimić A. B. 126
Šimunović 30

Šižgorić 124
Škarpa 74, 165
Štefanić 113
Švel-Gamiršek 165
Šop 67, 151
Šrepel M. 125
Štoos 19, 37, 59, 68, 69
Šurmin 125
Tadijanović 67, 113, 148
Tomić 20, 29
Tommaseo 82, 83
Tresić-Pavičić 21, 30
Trontl 74, 76, 164
Tucić 35
Turić 35
Ujević M. 126
Ujević T. 30, 112, 151
Ungaretti 165
Uvodić 114
Veber 125
Velebit 30, 74
Velikanović 100
Vetranović 26, 124
Vidrić 30, 97
Vigneaux A. 89
Vitezović 18, 24, 27, 29, 37, 45, 68, 72
Vlaisavljević 150
Vodnik 125
Vojnović 30
Vončina 87
Vraz 19, 29, 62, 124
Vukotinović 19, 61, 62
Wendel J. 51, 53
Wiesner Lj. 67
Zahar 69
Zajc 45, 55
Zlatarić 25, 26
Zola 89
Zoranić 18, 37, 124
Zrinski P. 18, 37, 98, 93, 103
Žanko 95

KAZALO

UVOD 7

NACIONALNI ZADATCI KNJIŽEVNOSTI 9

KNJIGA U NACIONALNOM ODGOJU HRVATSKE MLADEŽI 15
(Hrvatska Mladost, 1943. — XXVII. br. 2, str. 83—86)

POLITIČKA MISAO U JEDINSTVENOJ HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI KROZ STOLJEĆA 24
(Spremnost, 1943. — II. br. 52)

ZA NOVU HRVATSKU — NOVA KNJIŽEVNOST . . . 33
(Ustaški Godišnjak, 1942., str. 191—198)

»LIEPA NAŠA« — SVETA PJESMA HRVATSKOGA NARODA 39
(Djelomično: Jadranska Vila, Omiš, 1936. — IX. br. 2. str. 17 do 20 i Hrvatska Smotra, 1941. — IX. br. 12. str. 626—631)

HRVATSKO RODOLJUBNO PJESNIČTVO OD ŠTOSSA DO DANAS 59
(Hrvatska Domovina, hrvat. rodolj. pjesničtvo, Z. 1942., pogovor, str. 309—318)

USTAŠKO POGLAVLJE HRVATSKOG RODOLJUBNOG PJESNIČTVA 71
(Lovori, novije hrvat. rodolj. pjesme, Z. 1943., pogovor, str. 117—122)

BOTIĆ — PJESNIK NACIONALNOG JEDINSTVA I VJERSKE SNOŠLJIVOSTI 77
(Hrvatski Narod, 24. VIII. 1943.)

KUMIČIĆ — PJESNIK ISTRE I NACIONALNI ODGOJITELJ NARODA 86

HARAMBAŠIĆ — NOSILAC NACIONALIZMA U KNJIŽEVNOSTI 97
(Hrvatski Narod, 13. VII. 1941.)

SMISAO PJESNIČTVA U NARJEČJU 109
(Hrvatska Revija, 1942. — XV, br. 12, str. 627—631)

PITANJE HRVATSKE SELJAČKE KNJIŽEVNOSTI . . . 118
(Hrvatska Revija, 1943. — XVI., br. 3, str. 178—180)

STVARALAČKA ULOGA KNJIŽEVNE KRITIKE 124
(Djelomično: Naša Domovina, Z. 1943., I. sv. 2. str. 628 i »Novi List«, Zgb. 29. V. 1941.)

ZNAČENJE ČITANJA ZA UČENJE KNJIŽEVNOSTI . . 132
(Hrvatski Narod, 24. IX., 1943.)

PJESNIK I PJESMA 137
(Omladina, 1941. — XXIV. br. 7, str. 162—165)

BITNO U LIRICI 147
(Hrvatska Smotra, 1938. — VI., br. 11, str. 562—566)

ISKRENOST PREMA SLOBODI STVARANJA U LIRICI . . 156
(Jadranska Vila, Omiš, 1935. — VIII, br. 10, str. 129—131)

HRVATSKA KNJIŽEVNOST NA NOVIM PUTOVIMA . . 162
(Ustaška Mladež, 1942. — II., br. 7, str. 11—12)

HRVATSKA ŠKOLSKA KNJIŽNICA

Urednik: Prof. VINKO NIKOLIĆ

I. »HRVATSKI PISCI I DJELA«:

Izbor iz djela Marulića, Menčetića, Dž. Držića, Čubranovića, Vetranovića, Lucića, Hektorovića, M. Držića, Zoranića, Ranjine, Zlatarića, Barakovića, Gundulića, Bunić-Vučićevića, Palmotića, Zrinskoga, Frankopana, Vitezovića, Grabovca, Kačića, Relkovića, Brezovačkoga, Vraza, Mažuranića, Preradovića, Šenoe, Kumičića, Gjalskoga, Kozarca, Novaka, Kovačića, Leskovara, Kranjčevića, Harambašića, Matoša, Vojnovića, Tresić-Pavičića, Begovića, Domjanića, Vidrića, Nazora, Mažuraničke, Šimunovića, Nehajeva, Ogrizovića; pučko pjesništvo, početci pismenosti, Hrvatski preporod, književnici Preporoda, noviji književni pravci, književna kritika, rodoljubno pjesništvo, suvremena književnost.

1. P. Grgec: Razvoj hrvatskog narodnog pjesništva, I. dio.

II. »ČOVJEK I ODGOJ«:

Odgojno-nacionalna, književno-kulturna i poviestna djela, izvorna ili u prievodu.

1. J. Jurjević: Čovjek (II. izdanje).
2. V. Nikolić: Nacionalni zadatci književnosti.
3. Dr. T. Smerdel: Borba za sklad (u tisku).

HRVATSKA ŠKOLSKA KNJIŽNICA
ZAGREB, Bauerova 17, brz. 23-316